Уххан

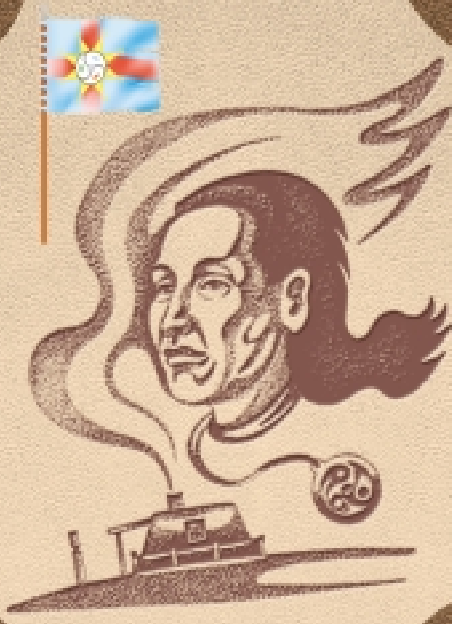

Саха – һахатынан кэрэ

Уххан

САХА –
ҺАХАТЫНАН КЭРЭ

Бастакы кинигэ

(хоһооннор)

Москуба, 2000 с.

ИҺИНЭЭҔИТЭ

МИН ҺАХАБЫН! ... 5
УЛУГУРБУТТАРЫ УҺУГУННАРА ... 8
ХОҺООН АЙАР ҮГЭНИМ ... 9
ДЬОЛУ БАҔАРАБЫН ... 10
ДЬОҤҤО ДЬОЛУ БАҔАРЫАХХА ... 10
ТОҔО ... 11
ӨССӨ БИИР ТОҔО ... 11
УМАЙАБЫН... ... 12
КЫҺЫЫЛААХ ДА ДЬОҤҤУТ ... 12
ӨТТҮК ХАРАТА ... 13
ТҮҮЛТЭН ТӨРУТТЭЭХ САНАА ... 15
КУОБАХЧЫТ ... 17
БИЛИЭХПИН БАҔАРАБЫН ... 19
ОТЧУТ УРУЙА ... 19
КИМ ЭППИТЭЙ?! ... 20
КЭЭМЭЙДЭЭХ ЭТ ... 21
БАТТАТЫЫ ... 22
ХОҺООН - ТЫЫННААХ ИЭЙИИ ... 22
КЭЛЛИЛЭР КЭРЭ ДА КЭМНЭР ... 23
АЛААҺЫМ САЙЫНА ... 23
ҮӨРҮҮ ... 24
КИҺИ, КИҺИЭ! ... 24
КИМИ КҮҮТЭБИН? ... 25
ЭН ЭДЭР ЭТИҤ... ... 25
БИЛИНИИ ... 28
КЫЛААН КЫҺАРҔА КЫҺАЙДА ... 37
ЫНЧЫК ... 38
ТҮҮРК - САХАЛАР ... 39
ХОЛДЬОҔУЛЛУОХ КУРДУКПУТ... ... 39
УЛАХАН ОМУКТАР... ... 40
АМА ДА, АБАМ ЭБИТ! ... 40
ИСТИГЭН САХАҔА ... 42
ЭҺИГИ УОННА МИН ... 43
ЭДЭР КИҺИЭ... ... 43
КЭСКИЛИ УҺАНЫАХ ... 43
ХАҺЫС ТӨГҮЛҮН ӨЛҮӨХПҮН СЭРЭЙБЭККЭ... ... 44
КЭМЭЛДЬИМ ТУҺУНАН... ... 45
БУ ДОЙДУГА, ТӨРӨӨН ДА... ... 45
ТУОЙУОҤ ЭТЭ ДУО 46
КЭЛЭЙЭБИН ... 46
ҮӨС ... 47
ТҮҮЛБЭР КӨТТҮМ... ... 47
САЛГЫН КУТУМ - САНААМ-ОНООМ... ... 48
ЭЛБЭХ ДА САНААЛЫЫН... ... 48
ЭТТЭНИИ ... 48
УОНЧАЛААХПАР ... 49
ИЭЙИК СҮРЭҔИМ ИННИГЭР ... 49
ТИИҺИК ... 50
УМАЙЫК ... 51
СОРОХ САЛЫЙБЫТ КУТТААХХА ... 51
ӨҺҮРГЭНИМЭ ... 52
ЭЙИЭХЭ ... 52
СҮРЭХТИИН КЭПСЭТИИ ... 53
СОҔОТОХСУЙУУ ... 54
ЧУҤКУЙУУ ... 54
ОҔОТУК ЭДЭР КЭМНЭРБЭР... ... 55
ХАР ДЬЭБИР ХАРАЙААЧЧЫ ... 56
АРЫГЫҺЫТ СУЛАНЫЫТА ... 57
ХААРТЫ ... 58
ХАНДЬЫТААТ ... 59
ХОБУ-СИБИ ХОМУЙААЧЧЫ... ... 60
ХАҺЫННАР ... 60
УМУЛЛУУ ... 61
ТЫМНЫЫГЫН, ТОҤУЙГУН... ... 61
СҮРЭХХЭ ТАПТАЛ УМУЛЛАР... ... 62
БУОЛАР ДА ЭБИТ ... 62
СҮТҮӨҔҮМ ... 62
САХА СААРБА ТЫЛЛАРА ... 63
САНААЛАРБЫН АРЧЫЛАА! ... 64
АРАЙ ... 65
ТУОХТАН... ... 65
САХАМ КЫЫҺЫН ТАПТЫЫБЫН ... 65
УҺУКТУУ ... 66
АХТЫЛҔАНЫМ ҮГЭНИГЭР ... 66
ААСТЫЛАР ДУО, БУ СЫЛЛАР ТААХ? ... 67
ЭН МИЭНЭҔИН ... 67
КЫРА ХААДЫ КЫҺЫЫТА... ... 68
ХАННЫК ХАРА САНАА... ... 68
ТАПТАЛ ОО, ТАПТАЛ ЭРЭ... ... 68
ЭДЭР ДОҔОРУОМ... ... 68
ЭДЭР СААС ҮГЭНЭ... ... 68
ЭН, МИН ДЭҺИСПЭККЭ... ... 69
СААС КЭЛЭРИН КЭТЭҺЭ... ... 69
КЭТЭҺЭБИН... ... 69
КЭРЭ ДА КУРДУККУН... ... 69
ХОҺООН БИҺИГЭР ... 70
КИМ КИМИЙ? ... 70
ОҔО СААҺЫМ АХТЫЛҔАНА ... 71
ЫТЫК ДОРҔООН ... 75
СОҤНОММУТ СОР ... 79
УЛУЙАР ОЧУОС ... 84
КӨНӨ СУОЛ СУОҔУН ТЭҤЭ ... 86
ХАРАХ УУТА ... 86
АЛАМАЙ КҮН СЫЛАМЫНАН! ... 86
АЙБЫТТАРЫАМ... ... 87
ЫТЫК ИЭЙИИ ... 87
ТУПСУУ ... 88
САРСЫН ЭМИЭ... ... 88
КҮҤҤЭ ТАҺААРЫҤ !!! ... 89
ҮӨР ... 89
ҮҮНЭР ҮЙЭҔЭ ҮӨРҮҮ ҮРДҮӨ ... 90
СААСКЫ ТИЛЛИИ ... 90
ЕСЛИ... ... 91
ПАМЯТНИК ГЛУПОСТИ ... 91
Я - САХА ... 92
ПРЕЗИРАЮ ... 92
ДИФТОНГИ ... 93
МГНОВЕНИЕ СТИХОСЛОЖЕНИЯ ... 93
ТЭЛЭҺИЙБИТ ЫРЫАТА ... 94
ТУОХХАҺЫЙЫЫ ... 95
ТИБИИ ... 95
ӨТӨР-НААР ... 95
КЫЫЛ САНАА ... 96
ЭМИЭ БИИР КҮН ... 96
ТУЙМААДА ... 96
ТУЙМААДА 2-с төгүлэ ... 97
ХАЙДАХ ЭРЭ ... 98
САХА КЭСКИЛЭ ... 98
САЙАҔА ... 99
КҮННЭЭҔИ КҮЛЭР ИЭЙИИ... ... 99
ТҮҮҤҤҮ ОЛОХ ... 100
ХОНУК ААЙЫ... ... 100
КИМ БИЛЭР ... 101
ҮЧҮГЭЙ САНАА ... 101
ЫРАБЫН ЫГАММЫН ... 101
БААР БУОЛА ТУРУОХПУТ ... 102
АЙАР КУТТААХХА ... 102
ЭН ... 102
АХТЫЛҔАН ЫРЫАТА ... 103
МИН БЭЙЭМ ... 104
ИМЭҤНЭР САЛЫҤНАРА ... 105
ХАЙАЛАР ЫРЫА АЙАЛЛАР ... 105
УОННА ХАЙААН ... 106
НУСХАЙАР НУҺАРАҤ ... 107
БАҺЫЛЫКТАР ... 107
УУ НУУРАЛА ... 108
ТУЛААЙАХ АХТЫЛҔАН ... 109
БЫСТЫСПАТ СИТИМ ... 109
КИМ ДИЭХПИН БИЛБЭККЭ... ... 110
ЭР ХОҺУУН ... 111
ХОҺУУН БЭРДИГЭР ... 112
ХОҺУУН ... 113
БҮЛҮҮ СУЛУҺА ... 114
СОДУЛ ... 115
ЭН, КҮӨХ ДУОЛ ! ... 115
АРАЙ МИН ... 116
ЫРЫА - ХОҺООН ... 116
КҮНҮ СЫРСА... ... 117
ДЬЭҤКИР ИЭЙИК ... 117
ДЬЭ ТЭҤНЭСТИМ ... 118
БӨРӨ ... 119
ЭТИИЙ МИЭХЭ... ... 120
КУЙААР КИЭҤ ДАЛАЙЫН... ... 120
ЫАС ХАРАҤА ТҮҮҤҤЭ... ... 120
КУТ-СҮР ЭРЭЙЭРИН... ... 120
ОЛОХ ДИЭН... ... 121
АХТАР ТУҺУГАР... ... 121
ЭРДЭ МИИГИН КӨМҮМЭН... ... 121
МИН БҮГҮН ЭЙИЭХЭ... ... 121
КҮН ҮҮННЭ! ... 122
ӨЙ - САНАА СЫРДЫГА... ... 123
СААНЫЫЛААХ САРСЫАРДА ... 124
(Киинэ сценарийын баллыра)

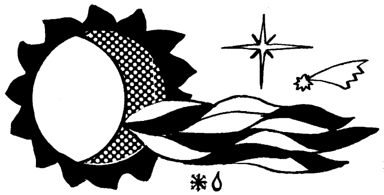

ӨЙҮМ САНААМ
СЫРДЫГА -
СҮРЭҔИМ
ТЫМТЫГА!

МИН҆ҺАХАБЫН !

Арҕаһыттан тэһииннээх
Айыы хаан аймаҕа - мин!
Көхсүттэн тэһииннээх
Күн улууһун оҕото - мин!
Үс куттаах
Үтүө-мааны һаха - мин!

Мин һахабын -
аймах-билэ дьоммунан!
Мин һахабын -
төрөөбүт Ийэ дойдубунан!
Мин һахабын -
һаха дэнэр омук баарынан,
кини тылынан-өһүнэн!
Мин дьиҥим,
мин чиҥим - хааммар!
Мин бэйэм дьиҥмин,
мин бэйэм чиҥмин!
Мин ааспытым,
мин кэлэрим - хааммар!
Мин бэйэм кэммин,
мин бэйэм кэрдиибин!
Мин кэрэм,
мин дьиктим - хааммар!
Мин бэйэм дьиктибин,
мин бэйэм кэрэбин!
Мин һахабын -
өбүгэм үгэһинэн
кини эрэлинэн,
итэҕэлинэн!
Мин һахабын -
омугум көҥүлүнэн,
өлөрү кыайбыт
өркөн өйүнэн!

Арҕаһыттан тэһииннээх
Айыы хаан аймаҕа - мин!
Көхсүттэн тэһииннээх
Күн улууһун оҕото - мин!
Үс куттаах
Үтүө-мааны һаха - мин!

...хос, кэтэх санаата суох
кэпсэтэртэн ордук туох да суох,
күлэ-үөрэ сэһэргэһэр
күндүргэтэр киһим, - эн,
ыһа-тоҕо ыаһахтаһа,
санаа тэһэҕэһин абырахтаһа
чэйиий, хаамсыах сэргэстэһэ,
хос, кэтэх санаата суох
кэпсэтэртэн ордук туох да суох...

УЛУГУРБУТТАРЫ УҺУГУННАРА

Тугунан көмүллэ сытаҕын, эдэр айааччы,
Туох туһунан саныыгын, эдэр суруйааччы,
Тоҕо эрдээхтик иһиллибэт эн куолаһыҥ,
хорутулла илик дуо эн буолагыҥ?
Сэттэтэ кээмэйдээн, биирдэ быһаары,
Быһаарыллыбытын кэннэ быһаараары,
Тиитэ оҕуннаҕына тииҥин хомуйаары,
тиискин-уоскун оҥостон эрэҕиэн?!
Биитэр сыыһаргыттан куттанан
Сынньыахтара-атаҕастыахтара
диэн туттунан,
Икки уот икки ардыгар киирэн биэримээри,
Биһиги диэки буолбатах дэтимээри
хос санааҕар хорҕойдуоҥ,
кэтэх санааҕар тардыстыаҥ?!
Саргылаах санааны сайа эппэккэ,
албыны-көлдьүнү саралаан испэккэ,
Өй-санаа мөккүөрүн кутаатыгар буспакка,
Сымыйа, кырдьык сыралҕаныгар хаппакка,
эдэр доҕоруом, эн ханна састыҥ?!
Баҕар, угаайылаах санааларга умньанаҥҥын
сөллүбэт гына сөрөнөҥҥүн,
Өһүөн санааларга өйгүн өһүлтэрэҥҥин
көммөт курдук көлөттүннүөҥ,
турбат курдук токуруйдуоҥ?!
Албын санаа илимигэр иҥнэҥҥин
уоруктаах өй уолугуттан
улаҕатыгар кучуллан
Эрэл кыымын саҕар
чокуур сүрэххин уордардыаҥ,
Куккун-сүргүн, ыраас ыраҕын сүтэрдиэҥ!?
Оччотугар, өмүрэх курдук
өрө кэбэ сырыттаҕыҥ,
Сөбүлээбэтэргин даҕаны сөпсөһөн истэҕиҥ,
илэ-сала көтө эккэлээн эрдэҕиҥ...
Хойохтоох санаалыын хоонньоспут
татым өйдүүн табаарыстаспыт
Сидьиҥ быһыылааҕы сирдьит оҥостооччу
өһүргэнэ-үөхсэ, этиһэ-охсуһа
олоҕун барааччы!
Эбэтэр кэнниги ттэн анньан таһааралларын
кэтэҕириин аанынан киллэрэллэрин
кэтэһэриҥ-эрэйэриҥ буолаарай?
Оннук - олоххо оруннааҕын
мэлдьэһэрбит табыллыбат.
Билсии-көрсүү, куомуннаһыы, атааннаһыы,
Аат былдьаһан арбаһыы, сойуолаһыы -
Олоххо олус омсолооҕун
умнарбыт сатаммат.
Өскөтүн өрөлөһөр эбит буоллаххына,

Хобу-сиби хомуйан хоруоп оҥороллоро,
Унньуктаах уһун сылларга
онно кэскилгин хорҕотоллоро,
Угаллара уһугун-биитин
ньиччиритэ сынньаннар
көтөр кынатын тоҕута охсоннор...
Ол эрэн ити барыта урут буолара,
Ол эрэн ити барыта - салыҥнаах санаалар,
Көрдүгэннии сытар көлдьүн баҕалар!
Суох, суох эрэнэбин хахсаат санаалар
халыһыппыт силлиэлэрин,
Өһүөн өйдөр өрүкүппүт буурҕаларын,
Эдэр доҕоруом, эн,
чэгиэн, ыраас сүрэҕиҥ тулуйуо.
эн эрдээх куолаһыҥ ньиргийиэ!
Онно хараххар көстүбэт харгыстары,
Туга-ханныга биллибэт туорайдары
Атахтыыр-алдьатар албыны-көлдьүнү
Ааҕа булан арыйаргар,
атаралаан ылан антах эһэргэр, -
Кыайыыга сирдиир эрэлгинэн
дьиҥ кырдьык эрэ буоллунуй!
Сыппаан-сынтарыйан биэримэ,
Иччилээх санааҕын ибили тэбистэримэ!
Сытыытык өйдөөн туран сынньыһарга,
Олохтоохтук оройдоон туран охсуһарга
Өргөстөөх санааҕын өрө уунууй,
уһуктаах өйгүн утары тутууй!
Кыыс оҕо кылаана -
кылыс биитинии кылбачый,
Уол оҕо одьунааһа -
суоһар охтуу сундулуй!
Кэрэ кэмнэр кэлэн иһэллэрин
кырдьыгынан уруйдуу,
Бу - өй-санаа революциятын
үлэнэн айхаллыы,
Улугурбуттары уһугуннара -
туруннуҥ, эдэрдэр, туруннуҥ!

1989 с. Дьокуускай к.

ХОҺООН АЙАР ҮГЭНИМ

Сахам тылын аттарабын
Санаабын, иэйиибин таҥабын.
Поэзия тылынан саҥарабын,
Бу кэмҥэ мин - таҥарабын!

Сырдык санаа сыккыһа
Эдэр саастыын сырсыһа
Оһуор-дьарҕаа анньыһар,
Хоһооннорбор кутуллар.

Ыра санаа ыалдьыттаах,
Ырыа-тойук аргыстаах
Кэмчи кэрэ түгэним -
Хоһоон айар үгэним.

1988 с. Дьокуускай

ДЬОЛУ БАҔАРАБЫН

Күлүм гынар күнүм чаҕыла
Былыты быыһынан көстөн ааста,
Олохпор тиксэр дьол анала
Көөчүктээн баран эмиэ саста.
　　Мин алаас уолабын, кэнэммин
　　Ол эрэн улахаҥҥа сананабын,
　　Дьон ахсааныгар киирэммин
　　Дьоһун дьолу баҕарабын.
Ким бобуой, мин баҕабын,
Туох сарбыйыай, мин ырабын,
Окко түспүт оҥоһуубун -
Оо, булуом диэн эрэнэбин.

1987 с. Сыаганнаах

ДЬОҤҤО ДЬОЛУ БАҔАРЫАХХА

Сүргэ санаа көтөҕүллэрэ,
Үөрүү-көтүү эбиллэрэ,
Сөҕөбүн кыраттанын -
Көппүт киһи кынаттанан!
　Билбэт да киһини үөрдэ,
　Ыарытыйбыты да үтүөрдэ
　Ыллыы-туойа сылдьыахха,
　Дьоҥҥо-дьолу баҕарыахха!
Киһи　барыта мичээрдин,
Саҥаны, кэрэни сэҥээрдин.
Кэпсэтиҥ, билсиһиҥ дуоһуйа,
Сөҕүҥ, махтайыҥ соһуйа!
　Кыыһырыы, кыйыттыы сүттүн,
　Хомолто, хоргутуу бүттүн -
　Дьолго дьулуһа үөрэниэҕиҥ,
　Күлэ-үөрэ көрсүһүөҕүҥ!
Олох биирдэ кэлэрин,
Олох эргиллибэт кэрэтин,
Дьолгуттан дьоҥҥо бэрсэри,
Өйдөөҥ, умнумаҥ эпсэри!

1985 с. Ньурба

ТОҔО

Тоҕо, туохтан утуйбакка
Сүрэҕим көптө, тулуйбакка
Хараҥаны караҕым, хара-хара
Хаһыытаппытынан мэҥиэһиннэ.

Санаа эмиэ уһугуннаҕа,
Утуйбаттыы улдьаардаҕа.
Көтүмэх олох көрө-нара,
Көрдөрбүтүнэн бараннаҕа...

Тоҕо, тоҕо тоҕуоруступар
Тоҕус уон тоҕус тоҕолор,
Тоҕой аайы тохтотор
Тобулута кэйэр тоһоҕолор.

Тоҕо эмиэ тохтоттум айаммын,
Тугу көрдүм дуу сыныйаммын,
Өйдөөтүм дуу, мээнэ ойоммун -
Сотору охтуохпун сылайаммын.

Санаа, өй уонна сүрэх-
Быыстала суох бүппэт күрэх,
Бу эбит, дьиҥнээх олох -
Өйдөөбөтөх эбиппин, олох...

1985 с.

ӨССӨ БИИР ТОҔО

Истиҥ, биирдэ эмит бэйэҕитин,
Ис санааҕытын, дууһаҕытын,
Өйдүөххүт олох «тоҕоттон» турарын
Хас хардыыгын тутуһарын.

Тоҕо түүнү күнүскү солбуйарый?
Тиһигин быспакка субуруйарый?
Тоҕо дьол уонна сор бааллaрый?
Биһиктэн ииҥҥэ батыһалларый?

Оҕо тылланаат, ыйытар: «Тоҕо?»
Төгүрүк ый ханнаный сороҕо?
Оскуолаҕа киирдэ, бу оҕо:
Күннэтэ ыйытар учуутал: «Тоҕо?»

Төһөнөн киһи улаатар, ситэр,
Төһөнөн өйдөнөр, олоҕу билэр,
Сочонон, судургутук этиллэр
Тохтоло суох «тоҕо» эбиллэр.

Бу, бүппэт ыйытыы, «тоҕо»
Олох оҥоһуутугар - тоһоҕо
Киһи тыыннааҕын туоһута,
Инники дьулуһуу кэрэһитэ.

1985 с. Ньурба

УМАЙАБЫН...

Сибэкки кыыһар тэтэркэйин,
Кэйэр имигэр иҥэриммит,
Күн чаҕылын бытархайын
Көрүүй, хараҕар иилиммит.

Айылҕам абылыыр көрүҥүн,
Арааһа, барытын ылыммыт,
Кэхтибэт кэрэ дьүһүнүн
Кэбис, барытын симэммит.

Уран, нарынчай уостарын
Ханнык уус чочуйбутай,
Обойуктай бэйэлэрин
Ити тугунан толорбутай?

Олус-олус баҕарабын,
Омун буолбатах, сананабын:
Эн кэрэчээн уостаргын
Убураталаан ылыахпын.

Сыста түһээт, сыллыырбын
Сыта тура саныыбын,
Талыы-талба таһааҕар
Таах умсугуйан, умайабын...

1985 с. Ньурба

КЫҺЫЫЛААХ ДА ДЬОҤҤУТ

Кыргыттар, кыргыттар,
Кыһыылаах да дьоҥҥут -
Барытын эһиги билэҕит,
Баһаамы истибит буолаҕыт.
Кими эмэ сэҥээрдэххитинэ,
Кэпсэтэ да иликкитинэ,
Хобу-сиби хомуйаҕыт,
Хомойуман - сипсиһэҕит.
Ардыгар аһаралыыгыт,
Аҕыс падежка ырытаҕыт,
Хой баһын хостуугут,
Хотуттар дьэ, кыайаҕыт.
Киһи кимин билэргэ,
Кинилиин эн-мин дэһэргэ
Атын дьон сыанабыла
Араас буоларын умнуман.
Ханнык баҕарар киһиэхэ,
Хаһыстахха, сириэххэ
Баар буолаччы итэҕэс,
Баһаам элбэх быһаҕас.
Кыһаныман киһи төрүтүгэр
Кыһаныҥ үчүгэй өрүтүгэр.
Өйдүү сатааҥ дууһатын,
Өйүн, санаатын, сүрэҕин.
Оччоҕо, доҕоттоор, инники
Олоруохха чэпчэки,
Уолаттардыын тапсыахха,
Уопсай тылы булуохха.

1986 с. Ньурба

ӨТТҮК ХАРАТА

(Кусчут таайбар Ыстаппааҥҥа аныыбын)

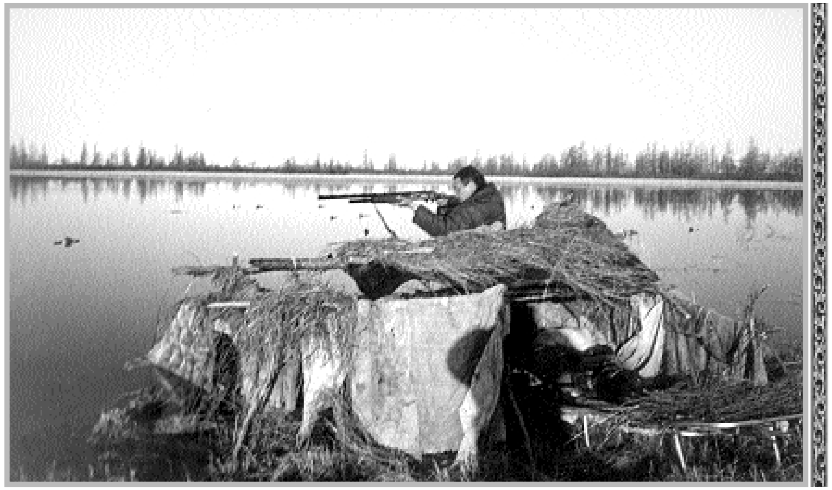

Кус көҥүлүн күнэ
Күүттэрэн, дьэ үүннэ,
Кусчут күөлүгэр ыксаата,
Утуйар уута сымсаата.
Ыстаппаан эмиэ хомунна -
Ботуруону хото ылынна,
Рюкзакка өйүө симиннэ,
Эбии ылыан, баппакка иҥиннэ.
Букатын барардыы тэриннэ,
Хостон хоспохко тиргилиннэ,
Дьиэ иһэ үлтү сүргэлиннэ.
Элбэх сүбэ-ама этилиннэ,
Байанай эмиэ ахтылынна,
Дьэ арааһа, барыта табылынна,
Симиннэ, тэриннэ, хомунна
Мото-сылгы эһиннэ,
Тирэнэ-тирэнэ тэбиннэ.
Битигирии бирилэттэ,
Булчуту күөлгэ тириэртэ.
Оту маһы сөрөөн,
Онно-манна бөрөөн
Дурда дуомун оҥоһунна,
Олох булан олорунна.

Киэһэ хараҥаран барыыта,
Барык-сарык буолуута,
Кынат тыаһа хойдуута
Ыстаппаан сыыһара элбээтэ.
Кыһыйа-кыһыйа халбыйда,
Батарантаас биллэ хапсыйда.
Киэһээҥи чуумпу налыйда,
Байанай тоҕо эрэ наҕылыйда,
Өттүк харата мэлийдэ.
Сүтэ-сүтэ көстөн,
Сүр түргэнник көтөн
Ааһан иһэр куһу
«Автомааттаан» субурутта,
Арааһа, бэсиһигэр тапта.
Окко охтубут куһун
Омурҕан устата көрдөөтө,
От хойуутун сөхтө,
Отчуттары иһигэр мөхтө.
Көтөн иһэрэ улахана,
Көрүөххэ, түспүтэ кэрэтэ,
Көстүмүнэ, дьэ, эрэйдээтэ.
Кынат кылбайа сытарын
Кытыы диэки көрдө,
Сүрэҕэ күүскэ тэптэ,
Сүүрэн тиийэн сөһүргэстээтэ...
Үөхсэр саҥа иһилиннэ.
Хатыҥ туоһа ибили тэпсилиннэ,
Кыһыы-аба өссө эбилиннэ,
Көрдөөһүн эбии салҕанна.
Эриһэн, буларга сананна.
Һук: бу тугуй?! Сымнаҕас,
Тутан көрдө - сылаас!
Хойомуун буолбут чыккыйы
Хомуйа тутан таһаарда.
«Хор, көстөр күннээх эбит.
Көр, хата, эмис да эмис -
Ырыган көҕөҥҥө бэриллибэт!» -
Ыстаппаан үөрүүтэ этиллибэт.
Ай-даа, Ыстаппааммыт
Өттүк харалаах буолбут, -
Уостар уоска ыпсыбаттар,
Атын эрэйдэр аахсыллыбаттар.
Тэҥнээҕэ суох туспа иэйии,
Кыраттан даҕаны астыныы
Булчут санаатын өйүү
Угуйар, абылыыр өрүү!

1985 с. Ньурба

ТҮҮЛТЭН ТӨРҮТТЭЭХ САНАА

Күммүт күлэрэ уһаата
Ийэ сир иэдэһин убураата,
Дьыбардар сыһыйдылар,
Киэһэлэр налыйдылар,
Хаpалдыыкпыт таҕыста,
Ньургуһуммут нуоҕайда.
Сыккыс уута тыкта.
Күөх оппут быкта.
Санаам барыта сааскыга -

Күлүм чаҕыл ылааҥыга.
Күнүс күлбүтүнэн сылдьабын
Түүнүн түһээн тахсабын.
Арай, тура эккирээн бииpдэ,
Дурдабар киэһэ кус кэлиитэ
Олордум ытыалаан иһиирдэ,
Сибиньиэс ардаҕы тибиирдэ.
Кыптый кынаттааҕы букатын
Үрдүбүнэн дуостал аһарбатым,
Элбэх да куһу өлөрдүм,
Көтөр кынаттааҕы суоһардым.
Ол олорон, саабын арбыыбын,
Бэйэбин эмиэ хайҕанабын.

Тоҕо бэрдэй ытарым!
"Сиимсэним" симиэрт эбит,
Ылар сирэ ыраaҕыката,
Биэрэстэ кэриҥэ, араaһата!
Ол курдук астынан, дуоһуйан
Кустарбын өрөһөлүү чохчолооон
Хаһын, ханна түҥэтэрбин,
Кимиэхэ кэһии илдьэрбин
Ырыта санаан бардым
Уонна бу курдук быһаардым.
Аймахтарбар аҕыстыыны,
Биссиилээхтэрбэр ирээттээтим,
Өйүүр дьоммор өлүүлээтим,
Наадалаахтарга наардаатым,
Атастарбар анаталаатым.
Дьэ уонна кимиэхэ илдьэбин
Өлгөм булпуттан бэрсэбин.
Ээ, ыаллыыларбын умнубуппун
Үөҕүллэр киһи буолбуппун!
Мэктиэтигэр кус миинин сыта
Биллэн ааһарга дылы гынна...
Кустарбын симитэлээри
Кууллaрбын хостотолуубун,
Онтум баара кустарым
Оо, эмис барахсаттарым,
Куччаан, куччаан бардылар
Кулакы саҕа буоллулар,
Сүтэн симэлийэн хааллылар...
Соһуйуу бөҕөтүн соһуйдум,
Санаабар сири хаһан көрдүм.
Дьэ, онтон сэрэйдим -
Түһүү сытарбын биллим!
Оо, ол иһин даҕаны,
Хайаан итинник буолуой!
Түүлбүттэн төрүөттээн
Төттөрүтүн санаатым:
Бу, киһи диэн, хаһан тотуой?
Биир баар буоллаҕына - биэһи
Биэс баар буоллаҕына - уону...
Кэм кэрдии тутуһуллубат,
Кэлэр эрэ буоллун тохтонуллубат.
Омун буолбатах, куһаҕан -
Олох көннөрү сылдьарбыт.
Аһаралаан, наһаалаан барарбыт,
Атастарыам, алдьатыыта улахан.

1987 с., Ньурба.

КУОБАХЧЫТ

(Көр-күлүү)

Арай мин
куобахчыттардыын
Аарыма булчуттардыын,
Түбэһэ түһэн бииргэ
Хонон турардаахпын биирдэ
Элбэх ас аһаммыта
Иһит түгэҕэ саламмыта,
"Амтаннаах ас" бараммыта
Астык кэпсээн
саҕаламмыта.
Оо, онно доҕотторум
Ыаһах киэнин араaһын
Ыатарбыттара накааһын.
Сэһэн бөҕөтө сэниэлээҕэ,
Омуннааҕа, тэбэнэттээҕэ
Оллоон тула олустаабыта
Наара суох наһаалаабыта.
Харса суох күлүүттэн
Халлаан сатараабыта,
Оруна суох сэһэнтэн
Ойуур бэркиһээн, иһийбитэ.
"Иллэрээ сыллааҕыта
Элистээрэп Болуодьа,
Иэдээҥҥэ түбэһэн
Иинньэ сыспыта,
Ол түбэлтэ кэнниттэн
Ончу быраxпыта бултуурун, -
Диэн саҕалаан баран
Салгыы сэһэргиир
Сааба Бараахап:
- Арай тура эккирээн
Атастарым обургулар
Айанныыр буолбуттар
Араҥастаах анараатыгар
Арыылаах бэтэрээтигэр,
Ампаардаах сиһигэр
Аһара элбэх
Куобахтаах сиригэр.
Санаа тойон, баҕа бардам,
Үлэхтээх сирдэригэр
Үс эрэ чааһынан
Үргэҥнэтэн тииийбиттэр,
Дьон киэнэ талыылара
Дьоһуннаахтара, эдэрдэрэ
Туттуу-хаптыы
туйгуннаахтара,
Өлөрүөх өһөрүөх курдук
Өрө көрбүт өрөттөр,
Бөтөрөҥ ойо сылдьар
Бөрө курдук бөтөстөр.
Кулакы хаамар тыаһын
Кууччатын истээччилэр,
Былыты быыһынан
Быыра охтуу
Көтөн иһэр куһу,
Оллоон таһыгар оруобуна
Охторон түһэрээччилэр.
Баһылыктара Баардаахап
Барыларыгар эппит:
"Көрбүккүтүн барытын
Көҥүтэ ытан иһиҥ.
Элистээрэп этэрээтэ
Эргийдин бу иһириги,
Күөстүүрэптээх биһиги
Күрэтиэхпит билигин".
Сып-сап хомунан,
Сыыйа-баайа тарҕаһан
Сыаптыы турбуттар,
Хамааданы истээт
Хааман барбыттар.
Хаппыт мутук тыаһаабыт
Хаһыы тыаҕа сатараабыт
Куобахтарга куттал
Куоттарбаттыы суоһаабыт.
Саа тыаһа сатараабыт,
Ким сыыһа кыҥаабыт
Ким өлөрөн өрөгөйдөөбүт.
Элистээрэптээх тоһуурга
Тоҕоостоох сири буланнар
Тобуктарын бокутаннар
Көмүскэлэрин уута
Көҥү түһүөр дылы,
Көрүөхтэринэн көрөн,
Истиэхтэринэн истэн
Иһийэн турбуттар.
Ол турдахтарына эмискэ
Хаппыт маһы барчалаан,
Иһириги илдьи тэпсэн
Иһэр эбит ким эрэ...
Истэрэ кычыкыламмыт,
Сүһүөхтэрэ ууллубут,
Сүрэхтэрэ кыламмыт
Эһэ, эһэ! Тыатааҕы!
Элистээрэп этэрээтин
Эдэр өттө тулуйбатах,
Эрдээх санааларын
Эһэлээх сиргэ хааллaран
Элэстэнэн хаалбыттар,
Окко-маска саспыттар
Сүтэн-иҥэн хаалбыттар.
Элистээрэп ыксыыр,
Дьоннорун ыҥыртыыр,
Саҥата тахсыбат,
Саата салыбырыыр,
Сүрэҕэ сэлибириир
Тэтиҥ сэбирдэҕинии
Тэлибириир...
Арай санаата...
Оо, санаа, санаа
Ыксаллаах түгэҥҥэ,

Бу үлүгэр мүччүргэннэ
Оргуйан таҕыстаҕа...
"Таах-сибиэ кэлэммин,
Суоластар бааллара
Соҕотохтуу хааллардылар,
Сорум да эбит!
Саатар сүнньүөҕүм суох...
Кыыһырбыт кыылга
Кыччыгыйкаан доробунньа
Кычыгылатыа эрэ..."
Атын кыра тыаска
Аралдьыйан көрбүтэ
Муҥутуурунан иһэр
Куттаммыт куобах
Утары сүүрэн кэлэн,
Умса хоруйа сыста.
Ыксаабыт куобах
Ыйаастыгас харахтара
Элистээрэп хараҕыныын
Элэҥэскэ утарыта,
Көрсүһэн ыллылар.
Биһиги киһибит
Сүрэҕэр ыттарда
Бэйэтин курдук
Куттаммыт эрэйдээҕи
Кыттыгастааҕын курдук,
Ханыылана санаата
Кыҥыы да барбата,
Хата куобах кэнниттэн:
"Хаалларыма даа", - диэн
Хаһыытыаҕын баҕарда,
Хас да хардыыны
Хата син оҥордо...
Талахтан иҥнэн
Тас иэнинэн таралыс
гынна...
Охтон иһэн, олоҕун барытын -
Оҕо, эдэр сааһын,
Оҕолорун, ойоҕун,
Куобахтыы сылдьан,
Куобахтыы дьылҕаланар
Куттал үөскээбитин
Эргитэ санаата,
Ытамньыйан ылла...
Арааһа, дьэ, бүттэ.
Эрэлэ барыта сүттэ...
Куобахтар эрэйдээхтэр
Субу мин курдук
Суорума суолланан
Суоһарыллан эрдэхтэрэ", -
диэн
Аһыныгас сүрэхтээхтэр
Аймахтара буолан,
Атаспыт биһиэнэ
Айманан ылла.
"Өлөн хаалар
Өһүөннээх күммэр
Сытан биэрэрим
Сыыһа буолуохтаах!
Сырҕан эһэ да буол,
Сыҥаахха биэриэм,
Тиэрэ тэбиэм", - диэн
Аахсардыы сананан
Атаҕар туран
Адьырҕатын диэки
Аһыҥастааҕынан көрбүтэ...
"Хаһаайыммар майгынныыр
Хайа бэйэлээхтэрэ
Хара сиргэ
Халтарыйа сылдьарый?
Икки атахтаах, испит
быһыылаах
Па, да, тугун сүрэй!" -
диэбиттии
Дьөһөгөй оҕото барахсан
Дьөлө көрөн турар эбит.
Сити быһыыттан
Сиргэннэ быһыылаах,
Таманын тартараат,
Таҥыытын тыаһатаат
Сылгы барахсан
Сыыспай сиэлин
Сыыһын, буорун
Талахтарга тараан
Тамаһыйа турда.
Элистээрэп үөрүүтэ -
Тыыннаах хаалбыта.
Иккиһин төрөөбүттүү
Ис-иһиттэн иэйэн,
Саҥалыы хараҕынан
Бу дьикти, кэрэ
Оройугар күннээх
Орто дойдуну,
Куобахха эрэ кыһаммакка
Куоталаспыттыы үөмэхтэһэр
Быыра былыттары,
Бырааттарын курдук
Уруургуу санаан
Одуулаан турда,
Уһуутаан ылла.
Оо, тыыннаах сылдьар
Үчүгэй даҕаны!
Күрэтээччилэр чугаһаатылар,
Онно-манна ойуур быыһыгар
Куобахтар элэҥнэстилэр
Элистээрэп ыппат,
Элистээрэп үөрэр,
Тыыннаах сылдьыҥ
Тыатааҕы атастарым,
Куруҥ тыа
Куччугуй оҕолоро,
Куобахчааннарым!"

1986 сыл, Ньурба.

Лирика нарын иэйиитин,
Поэзия үрдүк көтүүтүн,
Сахалыы саҥам суолтатын
Ситэ билбэтим абатын!

Төрөөбүт тылым үрдүн,
Түөһэр түгэҕин төрдүн
Билиэхпин баҕарабын сүрдүк -
Ыра баҕам чыпчаала үрдүк!

Билии хайатын уҥуордаан,
Өбүгэм тылын сыымайдаан -
Дьолбун онтон булаайабын,
Туһалаах киһи буолаайабын.

Аҕа дьонум, алҕааҥ айаммын,
Аара тохтоомуум дьулайаммын,
Хомоҕойдук хоһоон айаммын
Үөрдүтэлиэм кэрэни хоһуйаммын.

Уус-уран тылынан уһансан,
Урааҥхай сахалыы хоһуйсан
Байытыһабын төрөөбүт тылбын,
Умнубаппын ончу - сахабын!

1985 с.

ОТЧУТ УРУЙА

Өҥөрдүк үүммүт күөх нуолур солко,
Чэйиҥ, бука бары кииириэҕиҥ окко!
Кыһаныаҕыҥ билигин кыһыҥҥы токко
Күрэс былдьаһа, үлэлиэҕиҥ тохтообокко.

Үрдээтэ, үүннэ отчут уруйа,
Күөгэйэ нусханҥныыр, хотууру угуйа
Эдэр ыччаты үөрэтэ, уһуйа
Аҕалар киирдилэр, от охсон куһуйа.

Сыһыыга унаарар түптэ буруота
Умайан кутааланар кулуһун уота,
Омурҕаҥҥа тахсыбыт ыччат звенота
Оттоон иһэр барыларын куота.

Күөх быйаҥ күүлэйин дьон көрө ытыктыыр,
Ходуһаҕа бүгүн, хомоҕойдук хотуур ыллыыр,
Кыраабыл үҥкүүлээн, кылыйан ылаттыыр.
Атара атырдьахтан хаалсымаары ыксыыр.

Көхтөөхтүк, эрдээхтик күргүөмүнэн үлэлиэҕиҥ,
Күһүҥҥэ диэри тохтооботтуу тэриниэҕиҥ,
Былаан туоларыгар бука бары эрэниэҕиҥ,
Былахтаан, сиилэстээн кыайыыны элбэтиэҕиҥ.

1985 с. Ньурба.

КИМ ЭППИТЭЙ?!

Ким эппитэй, эн саха -
саҥа тылланныҥ диэн?!
Ким эппитэй, эн саха -
саҥа сурукканныҥ диэн?!
Ким эппитэй, эн саха -
саҥа бичиктэнниҥ диэн?!
Миигинэ суох, эн саха -
киһи буолбаккын диэн?!
Эппэтэх эттэҕинэ, -
хомоҕой хоһоон
биһиэхэ баара!
Сиэдэрэй сэһэн биһиэхэ баара!
Сурук-бичик мэҥэтэ баара!
Итэҕэл-эрэл барыта баара!
Дьиҥэр баара, эн эмиэ -
баартан баар буолбутуҥ!
Баары баһылаан
байан-тайан туолбутуҥ!
Баламаттыйан, бардамсыйан
баарбытын да
мэлдьэһэн турбутуҥ!
Кэмсиниэх быатыгар,
эн тускар -
Кэм-кэрдии үчэһэтэ туолла!
Көрдөһөн-ааттаһан
харах уута уолла!
Тулуйар-тохтуур суох буолла!
Өйдүүгүөн, ону баара эн,
эн эрэ - кутум-сүрүм
чөлүн ыспытыҥ!
Көҥүл санаабын,
ырабын быспытыҥ!
Удьуорбун-хааммын
буккуйбутуҥ!
Сиэрбин-майгыбын
сиһиктээбитиҥ!
Үйэлээх үгэһи, итэҕэли
сиилээбитиҥ!
Түмүгэр эн, бэйэҥ бэйэҕэр -
Аньыыны-хараны оҥоһуннуҥ!
Өһүк сири, өбүгэни
өһүргэттиҥ!
Сэти-сэлээни
тоҕо тардынныҥ!
Оҥоһуу оннук,
хайыаҥ баарай...
Кырыыс баһа хааннаах,
үйэ туолуута
үчэһэҥ туолуоҕа!
Бэйэҕиттэн буолбатаҕына
бэдэргиттэн ситиэҕэ,
Сэнээбитиҥ
сэттэҕин ылыаҕа!
Тойорҕообутуҥ тоскун биэриэҕэ!

Маскуба к. 1990 сыл.
Алтынньы.
ТНА I съеһэ.

КЭЭМЭЙДЭЭХ ЭТ

Кээмэйдээх этин
Кэмигэр ылаары,
Кэтириис бүгүн
Ыксаата матымаары,
Үлэ кэмэ этэ,
Үтүрүһүүтэ диэн
Үлүгэр эбит.
Ыһыахха курдук
Ыкса симсии,
Гастроном дьиэ
Уолугар тиийэ
Уочарат бөҕөтө.
Күнү быһа манаһан,
Уочараты сураһан,
Үтүрүһэн, анньыһан
Үгүстүк этиһэн,
Көлөһүн-балаһын
Көбүччү аллан,
Көтөх эти
Көтөҕөн илтэ.
Кэтириистээххэ бүгүн
Кэтэһиилээх киэһэ,
Кэлиҥ, ыҥырабыт
Эт сиэһэ.
Эт сылдьыбыт
Оргуйбут уутугар,
Хоруонка курдук
Хоргуттар
сылдьалларын
Холбуйа баһан
Хомуйан ылан,
Хотун дьиэлээх
Толкуй бөҕөтүгэр
Тоҕо баттатта.
Аҥардас хоргуна,
Алта хоруонканы
Аҕыс киһиэхэ
Матарбакка түҥэтэр
Манан буолбатаҕын
Мантыкыҥ өйдөөтө.
Кэрэйэ-кэрэһэ
Кэмнээх арыытыттан
Кэрчиктии быһан
Көтөх күөһүгэр
Угарын кытта,
Эт сылдьыбыт уута
Эмискэ мичийдэ -
Мичээрэ тэнийдэ,
Кылдьыытыгар диэри
Кыа-бааччы
Ымайа түстэ.
Дьиэлээх хотун
Дьэ уоскуйда,
Үөрэ-көтө
Үллэрэн барда.
Ол да буоллар
Атын санаалар
Арахсан биэрбэтилэр:
Элбэх эти,
Аллар арыыны,
Оройуонҥа бэйэбит
Оҥорор эрээри,
Отой өйдөөбөппүн,
Омун буолбатах,
Көрөрбүт эрэ -
Көтөх эт.
Амтаһыйарбыт эрэ -
Аҕырбыт арыы.

1985 с. Ньурба

БАТТАТЫЫ

Оо, ынырык да түүл,
Буулаатыҥ ээ, бу түүн.
Ыксатар, ыгылатар хараҥа
Абыраа эрэ, айбыт таҥара!
Тоҕо ким да кэлбэтий,
Уһугуннара тардыбатый?!
Баттатан үөгүлүү сатыыбын,
Чугас сытар
бырааппын ааттыыбын.
Истибэт, утуйдаҕа эчи
кытаанаҕын,
Түһүү сыттаҕа аналлааҕын...
Эрэйиин, дьэ, мин бүттэҕим
Бука, халлаан түгэҕэр сүттэҕим
Тоҕо кыһыытай, өлөн эрдэҕим!
Эмискэ уһуктан олоро биэрдим,
Уолуйан, олоппоһу тиэрэ кэптим.
Һуу! Дьэ чахчы уһугуннаҕым
Түһээн өлөрбүн тумуннаҕым.
Уоту умата охсуохха
Туох аатай, уоскуйуохха.
Аар-татай!
Уоттан хараҕым саатар,
Тоҕо сырдыгай саатар.

Аны кэлэн уум кэлбэт ини,
Тугу-тугу түһээтим ити?
Бадаҕа, ким эрэ миигин
Тымныынан тутара илиибин,
Көҥүскэ анньа сатаан
Көрүлэттэ ээ, аан бастаан,
Онтон өрө көтөҕөн таһаарда,
Орто дойдубуттан араарда...
Өлөр-өлүү, тыын-харбас,
Этим-сииним салҕалас...
Сырайын-хараҕын олоруута
Чахчы, абааһы киэнин чулуута,
Тыҥыраҕын сытыыта абытай,
Бээрэ, ханна илдьэ сатаабытай?
Дьэ, билбэтим, билбэтим.
Көй халлаан үгэҕэр,
Көҥүс да түгэҕэр
Кыттыгаһа суох этим...
Орто дойдум ордук,
Олоруохха наада эбит,
Дьоһуннаахтык, сиэрдээхтик,
Охсуспакка, этиспэккэ -
Иллээхтик!

1984 с. Ньурба

ХОҺООН - ТЫЫННААХ ИЭЙИИ

Дууһам кистэлэҥ иэйиилэрин,
Сырдык ырам сыдьаайыыларын,
Эрэл санаам кыымнарын,
Түөспэр ким саҕарый? -
Хоһоон!

Кини, тыыннаах иэйии,
Үөрүүнэн кыыһар сыдьаай,
Сүрэхпин уматар кыым,
Сылайдахпына миэхэ тыын -
Хоһоон!

Киһи эрэллээх доҕоро,
Сүрэҕим, дууһам сороҕо,
Киэҥ көҕүстээх сүбэһит,
Кыайыылаах үчүгэй үлэһит -
Хоһоон!

Иһирэх иэйии илдьитэ,
Баҕа санаа сирдьитэ,
Аба-сата кылыһа,
Аһыы кутурҕан кымыһа -
Хоһоон!

Өркөн таптал холууба,
Өлбөт сүппэт суруга,
Ахтылҕан, күүтүү аргыһа,
Ыал буолуу ыралаах алгыһа -
Хоһоон!

Тыыннаах туоһу кэриэтэ
Айар тылым кэрэһитэ,
Кэлэр көлүөнэҕэ кэһиим,
Олохпор оҥорбут бэлиэм -
Хоһоон!

Үчүгэйтэн үчүгэй кэскиллээх,
Дьылҕа дьылҕатыгар тэҥнээх,
Тыын угар тыла күүстээх,
Өлбөт-сүппэт үйэлээх -
Хоһоон!

Этэбин ол иһин:
Хоһоон тыыннаах иэйии,
Хоһоон диэн киһи,
Киһи киһитэ кини!

1986 с.

КЭЛЛИЛЭР КЭРЭ ДА КЭМНЭР

Бу сэргэх, бу дьоро күннэргэ
Үөрүүм кынатын үүннэрдэ
Бу этэр, бу кэрэ тылларга
Эрэлбит иккистээн эргийдэ.

Күлү, көмөрү көтөҕөн
Көмүллүбүт кырдьык турда
Сытыйбыт, ымыйбыт сымыйаҕа
Төннүбэт суолун ыйда.

Сарбыллыбыт, самныбыт санаалар
Куорсун анньан көттүлэр
Ыгыллыбыт, бобуллубут ыралар
Ырыа буолан дайдылар.

Саҥалыы өйгө-санааҕа
Сайдар киэҥ суолу тэллилэр
Киирсэн кимэн иһэргэ
Кэрэ да кэмнэр кэллилэр!

1985 с.

АЛААҺЫМ САЙЫНА

Арамаат сытынан аралыйа
Алааһым кэрэтиэн сайына,
Сэбирдэх сэлибирии сипсийдэ
Эмэн сүрэҕим эрдээхтик тиҥийдэ.

Чээл, чээлэй күөххэ
Чэлгийэр сирэмҥэ,
Чэмэлийэр сэгэрдэр
Чэй, чэйиҥ эрэ
Чэгдийэ эрдийэ
көрүлүөххэ!

Унаар күөх солко чэлгийэр
Мүөттээх салгын илгийэр,
Тула өртүм таала иһийдэ
Кэрэ көстүү иннибэр мичийдэ.

Күн күлүмүн куппар кутан
Алыптаах иэйии миигин кууһар
Дьэргэлгэним дьиэрэҥкэй тэптэ
Сирэм күөҕүм күлэр күүс эптэ.

Арамаат сытынан аралыйа
Алааһым кэрэтиэн сайына,
Сэбирдэх сэлибирии сипсийдэ
Эдэр сүрэҕим эрдээхтик тиҥийдэ.

1988

ҮӨРҮҮ

Күн сылааһа, сырдыга,
Айылҕа кэрэ көстүүтэ,
Көтөр, чыычаах ырыата,
Эдэр ыччат ырата
Сүрэҕи үөрдэр эбит
Сүргэни көтөҕөр эбит
Киһи кэрэ дьүһүнэ,
Ыраас сырдык дууһата,
Айар тутар талаана
Кэрэ киэҥ санаата
Сүрэҕи үөрдэр эбит
Сүргэни көтөҕөр эбит
Эдэр кыыс мичээрэ,
Эйэҕэстик көрүүтэ,
Эйигин эрэ таптыыра
Эрэнэрэ, кэтэһэрэ
Сүрэҕи үөрдэр эбит
Сүргэни көтөҕөр эбит
Кимтэн да итэҕэс санаммакка
Кистии-саһа сылдьыбакка
Кэскилиҥ туһугар дьаныһа
Киирсэн, кимэн иһэриҥ
Сүрэҕи үөрдэр эбит
Сүргэни көтөҕөр эбит.

КИҺИ, КИҺИЭ!

Киһи, киһиэ!
Эн төбөҥ ханнаный?
Эн иһиҥ ханнаный?
Тоҕо иһиҥ үөһэ таҕыста,
Тоҕо төбөҥ аллараа түстэ?!
Эн толкуйуҥ - искинэн
Эн тотуҥ - төбөҕүнэн.
Туолбут иһиҥ
тотун уйбакка -
өҕүйэҕин.
Сүһүрбүт толкуйуҥ
эмин булбакка -
үөхсэҕин.
Кэннигэр хаалар
кэнчээри ыччатыҥ
кэлэйиэ -
өйдөн!
Ааккыттан
аккаастанан
антах хайыһыа -
төйдөн!

Балаҕан ыйа, 1992 с.

КИМИ КҮҮТЭБИН?

Кими мин күүтэбин?
Киирэн кэлэрин кэтэһэбин?
Тоҕо бэйэбин муҥнуубун
Кураанаҕы чуҥнуубун.

Тоҕо ардыгар чуҥкуйабын
Санаам түһэн хоҥкуйабын?
Аат харата аалыҥныыбын
Саарбахтыыбын, саараҥныыбын?

Киһи муунтуйар кэмнээх
Мунар тэнэр да түгэннээх
Онно эрэли сүтэримиэххэ
Сүүрүк хоту устумуоххa.

1985 с. Ньурба

ЭН ЭДЭР ЭТИҤ...

Эн эдэр этиҥ.
хаһан да
кырдьыа суохтуу
эн, этэр этиҥ, -
Этим-сииним
эмэхсийиэ суоҕа,
эн миигин
кырытыннарыаҥ суоҕа...
Аастылар дии аахтахха
аҕыйах сыллар,
ахтыһар-санаһар
астык дьыллар...
Кэм-кэрдии
эн да, мин да
эт кэрэбитин
илдьэ барбыт...
Ол эрэн,
эн миэхэ
амарах сыһыаныҥ
ааспат-арахпат
ахтылҕан буолан
аала сылдьыаҕа...
Эн илииҥ
имин сылааһа,
Эн мичээриҥ
умсуйар ырааһа-
куппун-сүрбүн
угуттуу туруоҕа.
Эн кэрэ
мөссүөҥҥүн,
эн дьүһүлгэн
дьүһүҥҥүн,
Кэм кэрдии
кээрэппитин иннигэр,
атын да кэрэлэр
аралдьыппыттарын
иннигэр
Айыы кэрэ тапталыҥ -
алыптаах тыл
аламаҕай алгыс
кэриэтэ
Айаным аартыгын
арчылаан,
дьалбыйан
арыйан иһиэҕэ...
Эн ыраас тапталыҥ,
сылаас сыһыаныҥ,
өрүү эдэр,
мэлдьи кэрэ
буола туруоҕа!

1990 с.

Билинии

Билинии да араастаах:
Билинэр олоҕор алҕастаах,
Билинэр таптал баастаах,
Билинэр дьол да,
сор да аргыстаах,
Билиниҥ биири да ордорбокко,
Үчүгэйи, куһаҕаны -
кистэл оҥорбокко
Суох буоллун - хос санаа!
Ыраас буоллун - өй санаа!

БИЛИНИИ

Күндү сэгэрбэр Раисаҕа аныыбын...

* * *

Ааһаллар сөкүүндэлэр, мүнүүтэлэр,
Ааһаллар күннэр, сыллар.
Ааһар, оройго тыгыллар - оҕо саас
Омуннаах, дуолан - эдэр саас.
Аастылар, бастакы баҕа санааларым
Баламат, бардам кэмнэрэ
Эрчим, эрэл - элбэх үгэнэ
Эдэр сааһым - мүччүргэннээх түгэнэ.
Ааспыттар билигин ол кэмнэр.
Ахтабын, аһыйабын иэйэр күммэр
Хойутаан, дьэ, барытын өйдөөтүм,
Ымпыгын-чымпыгын чөллөөтүм.
Ааһар эбит туох барыта, ааһар,
Киһи олоххо саллар, буһар-хатар,
Ардыгар кыайтарар, арыт хотор,
Сыллата сааһырар, кырдьар...
Күннэтэ сыымайдыыр буоллум олохпун -
Орто дойдуга олук уурбут орохпун:
Төһө элбэхтик үөрдүм, ытаатым,
Тугу туойдум, ыллаатым?
Киһи буолан тугу сатаатым,
Дьоҕурбун, баҕабын туохха анаатым?
Кэскилэ суоҕунан бугуһуйдуом,
Олохпор айаным суолун бутуйдуом?
Эдэр сааһыам!
Хайдах аастыаҥ, халтай хаамтыам?
Сэрэнэ-сэрбэйэ, сэгэйэ сиэллиэм,
Кэтэххэ оҕустаран, кэһэйэн хааллыам,
Оройбунан дугуна, ойо-тэбэ сырыттыам?
Элбэх уустук ыйытыктар
Миэхэ, сымала курдук сыстыбыттар.
Хоруйун олорбут киһи билэн эрдэҕим.
Дьэ оччоҕо, кэпсээтэҕим.

Сатаннын-сатамматын, саҥарабын -
Аһаҕастык кэпсэтиэхпин баҕарабын.

* * *

Оргууй истэ олоруҥ, ороһуйумаҥ,
Оҥоһуута суох кырдьыктан соһуйумаҥ.
Олорбут олоҕум түктэри,
Эргитиэм дуо ону, түҥнэри.
Ускул-тэскил сылдьаммын
Улахаҥҥа уурбатахпын олохпун.
Хаарыан сылларым чэгиэнэ
Хаартыга сүүйтэрии кэриэтэ.
Халтай хааларга ыһыллыбыт,
Харысхала суох ытыллыбыт,
Ыраас ырам матайдаммыт,
Күннээҕи күлүүгэ анаммыт.
Албыны-көлдьүнү сатаабакка,
Илэ-сала көтө эккэлээбэккэ,
Кэтэх ааннары тумнубутум,
Көҥүл сырыыбын ордорбутум
Үлэҕэ, үөрэххэ үлүһүйбэккэ,
Сарсынҥыбын саныы барбакка,
Баҕардым да барытын быраҕан,
Барарым букатынныы араҕан.
Санаабын аһаҕастык этэн,
Хатыылаах тыллары эбэн,
Элбэхтик сутуругунан эллэммитим,
Баһаамнык бардамынан баттаммытым.
Ол иһин буолуо, бадаҕа,
Сүрэх долгуйбат кыраҕа,
Хаҕыс үһүбүн, сураҕа.

* * *

Таарымта курдук тапталбын -
Ааһар былыттыы сөбүлэҥмин
Арахсыбат аналбар холооммун,
Дьылҕабын киниэхэ холбооммун
Адаҕа буолбутум атын олоххо,
Абааһы көрүллүбүтүм, сороххо.
Ол олохпуттан холдьоҕуллан,
Көҥүл майгыбынан хомуруллан,
Айаас аппын эмиэ миинньэн
Айаннаппытым араас сиринэн.
Ыраппатаҕым, бүдүрүйбүтүм,
Хаҥыл санаабын бүлгүрүппүтүм.
Оо, онно охтубутум ыарыылаахтык
Умнубаттык, кытаанахтык!

* * *

Күүлэй күлүктэнэн,
Табах табаарыстанан,
Арыгы атастанан
Абырамматаҕым адьаһын,
Атаҕастаммытым алыһын.
Кырдьыгым түмүгэр
Кыһалҕаҕа ыллаван,
Алҕаһым аҕалбыт
Алдьархайыгар баттатан,

Аргыардаах олоҕум
Ааспытын, кэлэрин
Аан бастаан анаарбытым,
Арааһы бары санаабытым.
Аанай-туонай абаккабын
Аалар сүрэҕим ыарыытын -
Олохпор сиппэтэх аналбын
Эргитэн аҕалар буолларбын...
Атынньык олорон көрүөхпүн
Ама сатаныа суоҕа дуу,
Олохпун саҥалыы саҕалыахпын
Сааһым хойутаабыт дуу...
Хаҥыл аппын айааһааммын,
Оргууй сыыйа атыллааммын
Айанныахпын баҕарбытым көнөтүк.
Бастакы хаамыыларым көнтөрүк
Сатана охсубатаҕа түргэнник
Санаабын түһэрбэтэҕим бу бэдик.
Сыыһа-халты үктэнэммин
Сыыйа-баайа эрэллэнэммин,
Сыал сорук оҥостунан
Сыырдары дабайан барбытым
Сыысхалтан саатар буолбутум.
* * *
Куһаҕан, үчүгэй сүбэһиттэр
Хайҕааччылар, үгэһиттэр
Миэхэ да бааллара,
Араастаан үөрэтэллэрэ.
- «Куһаҕан үчүгэйэ суох буолбат,
Киһи иккитэ олорбот,
Кэнниҥ кэтиинчэнэн да туоллун
Бэйэҕэр эрэ үчүгэй буоллун.
Ууттан кураанах тахсарга
Угаайылаах сатабыллаах буоларга
Университет наадата суох -
Эриллэри барытын эрис
Кэпсэтэн-ыпсаран ис!
Кэргэн чааһынан эттэххэ,
Эдэр сэнэх киһиэхэ
Элбэх эбээт Маарыйа,
Эҥинэ араас Даарыйа,
Сырыттахтара эбээт «наадыйа»,
Хата көрө сырыт, таарыйа.
Алгыс курдук тыллары
Атын дьонтон эмиэ истэрим:
«Бэлэми кимтэн да эрэйимэ,
Эрэйгин онон эбимэ,
Ыраас санаалыын ыксалас,
Үтүө санаалыын үөлээннэс,
Үөрэҕи, билиини батыс
Олохо кэрэни айыс».
Сүбэлииргэ, мөҕөргө чэпчэки,
Сүбэни, сүһүөҕэр туруоран,
Сүрүнүн, сөбүн булан,
Силигин ситэрэн аттарар,

Олоххо киллэрэн туһанар,
Оо, ыарахан!
* * *
Соҕотох киһи соро муҥнуура -
Ылбат-биэрбэт ыыспай санаата
Ыбылыта туппута, ыыпатаҕа,
Ыалдьар дуо? - диэн ыйыппатаҕа.
Өчөһөн туран, тулуйарым,
Уордаах дьылҕабын аттыырым,
Абаран ардыгар ытыырым.
Миэхэ күһүнүм кэлбит курдуга -
- Ханнаный тапталым кустуга!?
Ыйыппытым, ким эрэ бааһырдан
Ытыы турар хатыҥыттан, -
- Хаанынан ытыыргын көрөн,
Ханыылаатым бэйэбэр.
Хараастан, сөҥөн тураммын
Көрдөһөрбүн истиий,
Олохпор дьиҥнээх тапталым,
Туһааннаах, тустаах аналым
Ханна сүттэ, эн этиий...
- Эрэн уонна кэтэс,
Кэллэр эрэ, харыстаар, - диэбитэ...
Арай биирдэ, айаҥҥа сылдьаммын
Алҕаска биир кыыһы көрсөммүн
Аналым - диэбитим - кинини.
Хоһуйбутум, ол кэрэ киһини:
* * *
Бүгүн көрдүм кэрэни,
Дэҥҥэ тиксэр сөбүлэҥи,
Көрбөтөҕүм эйиэхэ тэҥи,
Ыраас сырдык сэбэрэни.
Эрдээх дууһаны долгутуох
Эдэркээн бэйэлээх кыыскын,
Уолан сүрэҕи уулларыах
Уоттаах харахтаах эбиккин.
Элэккэй мичээргэр, эн
Иппит айаҥ кылыытын
Таптал, алҕаска таарыйда -
Сүрэҕим сытыытык кыланна.
Билбэт кыыһым, килбигийимэ,
Эрэниэх дьоллоох сулуска.
Таптал кыыма, симэлийимэ,
Баҕарабын дьолу, эн тускар.
* * *
Хоһооммун кытта аадырыспын
Биэрэммин соһуппутум аргыспын.
Онтон ыла күннэтэ
Кэтэһэрим - сурук этэ.
Тымныы кыһын кэнниттэн
Саас иһэрин бэлиэтэ -
Туллук көтөрүн кэриэтэ -
Көстүбүтэ сурук кэмбиэрэ.
* * *
Бүгүн миигин үөрдэ

Ыраахтан сурук кэллэ,
Дууһам ыарыытын үтүөрдэ
Эрэлим кыымын эптэ.
Билбэтим, сэгэрим, тоҕотун
Сүрэҕим күүскэ тэппитин,
Иһиттим санааҥ сорҕотун
Суругуҥ кэмчитик эппитин.
Эдэр сүрэх итиитин,
Эрэл санаа илдьитин,
Этэр тылым иэйиитин
Тириэртин сурук мэлдьитин.
Суруктар, суруктар -
кэрэ туллуктар,
Хаардаах дууһабар
харалдьыгы булбуттар.
Кэрэ кэмим
кэрэһитэ буолбуттар,
Үлүскэн үөрүүнэн
сүрэхпин толорбуттар.
* * *
Сүрэхпэр киирбитэ сайан
Сөрүүн салгыным барахсан,
Эппэр-хааммар өтөн,
Эмньик дууһабын долгутан.
Саппаҕырбыт санааларым сайҕанан
Сааскы санааларым сааһыланан,
Саҥалыы көрбүтүм олоҕу,
Көһүппүтүм испэр дьолу.
* * *
Сааспыт ааһан, сайыммыт кэлбитэ.
Сэгэрим суругар:
«Көрсүһүөхпүт», - диэбитэ.
Көрсүһүү күүтүүлэх кэмэ
Күннэтэ чугаһаан испитэ,
Түөспэр эрэл кыыма
Чаҕылларга дылыта.
Ис-испиттэн иэйэ долгуйбутум,
Эдэр оҕолуу эппэҥнии оргуйбутум...
Көрсүбүппүт, оо, сүрэх долгуйара
Түөспэр санаам омуннурара,
Икки иэйэр сүрэхтэр,
Имэриһэр имигэс тарбахтар,
Умсугутар уран уостар
Биир тылы булбуттар...
Икки ахтылҕан силбэспитэ -
Икки сүрэх холбоспута.
Таптал онно көрүлээбитэ
Таалалаабыта, ачаалаабыта...
Хайдах этиэҥий, бу көрсүһүүнү,
Имэҥнээх тапталынан үлүһүйүүнү,
Иһийбит сүрэхтэр уһуктар иэйиилэрин,
Ыра санааларым эмискэ тиллиилэрин.
Онно, үлүскэн үөрүү, мичээр, уураһыы,
Кэлэр кэскили сэрэнэ, эрэнэ сураһыы,
Онно билинии долгутар түгэнэ,

Тугу барытын умуннара, оргутар үгэнэ.
Дьоллоохпун дьылҕабар -
эйигин көрсүбүппэр
Күннээх сирим күндүтүн -
тапталы билбиппэр,
Оллурдаах олоҕум
очурун көннөрбүккэр
Эрэйи көрбүт сүрэхпэр
эрэли эппиккэр.
* * *
Сүрэҕим эрэйдээх умайбыта,
Соҕотохсуйан, сорсуйан уурайбыта,
Эн сүрэххин эмиэ умаппыта,
Дууһам миэнэ эйигиннэн утаппыта.
Эн хараххар көрбүтүм дьолбун,
Эн олоххор көрбүтүм соргубун,
Эн эрэ мичээргин эрэнэ күүппүтүм,
Эн эрэ күллэргин долгуйа түспүтүм.
* * *
Билбэт этим олох,
Баар эбит дьикти олох.
Онно мин олорон көрдүм,
Санаабар салгыҥҥа көттүм,
Ымыы буола ыллаатым ылааҥыга,
Күөрэгэй буола көттүм халлааҥҥа.
Дууһам үөрүүнэн туолла,
Тула өттүм кэрэ да буолла.
Айылҕам силигирии тупсар.
Ол барыта - мин туспар.
Туоҕу туойдуҥ диэтэххинэ,
Сымыйаргыы, сиилии иһиттэххинэ,
Кистэлин кэпсиибин эйиэхэ,
Тапталы билбэтэх киһиэхэ,
Олохпор Туйаарыма-Куобун
Булан ылан таптыыр буоллум -
Сүрэҕим кистэлин киниэхэ этэммин,
Толору дьоллоохпун дэнним.
* * *
Атаарбытым сэгэрбин сайыһа.
Арахсыы бүтэһик түгэннэрин аһыйа
Көрүүй даа, мин диэки хайыһа,
Ахтаар, санаар дуу, ытамньыйа...
Күлүм күннэр көттүлэр
Тырым ыйдар аастылар
Бу түгэҥҥэ эн ыраах да сырыттаҕыҥ,
Санааҕар көрсүһүүбүтүн ырыттаҕыҥ...
Уҕарытыма даа, сүрэххэр төлөҥҥүн,
Итиэннэ хаһан кэлэҕин, үөрдэҥҥин.
Билигин, эн нарын тарбахтарыҥ
Имэрийбэтэллэр да мин иэдэспин
Кубалаҥ, намчы илиилэриҥ,
Кууспаталлар да мин түөспүн,
Минньигэстик мичийэр уостарыҥ
Тиэрдибит иэйиитин чаҕыллара,
Таптыы көрбүт харахтарыҥ

Миэхэ анаабыт тырымнара,
Барыта дууһабар иҥмиттэр,
Сүрэхпэр киирэн сөҥмүттэр.
Куппун-сүрбүн туттаран,
Курдаттыы таттара сылдьабын.
Иэйии имэҥин иһэммин,
Иирбит, итирбит курдукпун.

* * *

Таптал, дьикти да иэйиигин,
Сорохтору соһуччу дьоллуугун,
Атыттары уһуннук сордуугун,
Тапталга ыйынньык көрүллүбэт,
Туора киһиттэн көмө эрэйиллибэт,
Кимиэхэ да, бу бачча диэн этиллибэт
Үйэтэ, кээмэйэ чопчу биллибэт.
Мунар-тэнэр түгэммэр,
Муҥнанар, эрэйдэнэр кэммэр,
Тапталым, эн көмөлөспүтүҥ!
Тапталым, эн өйдөөбүтүҥ!
Сыыһабын эрдэ билинэн,
Үтүө үксүүрүгэр эрэнэн
Аптаах иэйиигэ бэриммитим,
Олохпун саҥалыы тэриммитим.
Элбэҕи да суруйдаҕым,
Арааһа, салгытан эрдэҕим,
Аҕыйах тылынан түмүктүүм -
«Билинииибин» чөкөтөн, түстүүм:

Мин санаабар - билинии,
Бу аата - ситиһии,
Куһаҕаны, үчүгэйи -
Аһаҕастык этии,
Инники олоххо -
Ирдэбили эбии.
Мин билинниим -
мин ситиһиим,
Сүрэҕим үөрүүтэ,
дууһам астыныыта,
Ыраас, сырдык
ырам туолуута.

Сэтинньи. 1985 сыл.
Ньурба

УХХАН

КӨҤҮЛЭ СУОХ КӨҤҮЛ

АҺЫЫ ТАММАХ

АРЧЫЛАНЫЫ

Новосибирск,
1992

Саха-һахатынан кэрэ!
Дьиҥ кырдьык - хааҥҥа!
Хаан хантана, киин кимтэнэ
Туоххa барытыгар төрүт уонна
Төрүөт буоларын умнумаҥ,
Өбүгэлэргит өтөхтөрүн тумнумаҥ!
Саха омугун туһугар
Самнаргытын да кэрэйимэҥ!

У Х Х А Н
(хоһооннор)

1. Көҥүлэ суох көҥүл.
2. Аһыы таммах.
3. Арчыланыы.

УХХАН (Николаев Иван Николаевич) «Саха кэскилэ» общество, «Ил» партия солбуйааччы түһэ, «Кутсүр» общество тойон сүбэтин кыттыылааҕа, Түүрк норуоттарын Ассамблеятын (АТН) кыттыылааҕа, «Саха сирэ-Туркия» общество правлениетын чилиэнэ, «Саха сирин литератора» ассоциацияны сүрүн тэрийээччи. «Өлүөнэ сарсыардата» литературнай хаһыат солбуйааччы редактора, «Сахаада» хаһыат корреспондена. Саха сирин суруйааччыта, журналист. ТЛИ институтун аспирана.

Уххан хоһоонноро «Эдэр коммунист» хаһыат иһинэн «Санаам сыккыһа» диэн кинигэҕэ, «Ньурба уоттара», «Түһүлгэҕэ түмсүү» диэн эдэр автордар хомуурунньуктарыгар тахсытал аабыттара. Бу таһаарыыга кини, ыраахтааҕылаах Россия империята Саха сирин самнаран холуонньаҕа кубулуппута 360 сааһын көрсө «Көҥүлэ суох көҥүл» диэн хоһооннорун түһүмэҕэ, «Аһыы таммах» диэн санаа түһүүлээх уонна «Арчыланыы» диэн санаа көтөҕүүлээх хоһоонноро киирдилэр. Бу биир киһи кутугар-сүрүгэр хаатыйаламмыт курус амтаннаах хоһооннoруттан национализмы, экстремизмы, пантюркизмы, үөҕүүнү көрдөөбөккүтүгэр көрдөһөбүт. Уххан мөккүөрдээх да санаалара чөл куттаах саха өйүгэр-санаатыгар тиийиэхтэрэ диэн эрэнэбит.

Николай Бугаев-БУҔА

КӨҤҮЛЭ СУОХ КӨҤҮЛ

...Мин толук сүрэҕим
саха самныбат
саргытын баҕарар...

КЫЛААН КЫҺАРҔА КЫҺАЙДА

Мин кырдьаҕас уонна кыра аҕабын
Кылаан кыһарҕа кыаһылыы кыпчыйда,
Мин амарах Аан Дархан ийэкэм
Айыы киһитигэр аһаҕас сүрэҕин
Атын, адьарай аҕата кэлэн дарбыйда.
Кэтэмэҕэйдии кэтэһэр кэнэн кэскилбэр
Кэрийбэх, кэлии киһи
иин хаһан бурҕайда.
Хаспыт хамыйах буорун хаһыырар,
Хабарҕалыыр харчыга кубулутта.
Ким эрэ аҥардастыы байда-тайда
Ким эрэ баттанан кулуттуйда.
Абааһы аймаҕын аҕыс аартыгыттан
Арҕааттан, хотуттан, соҕуруууттан
Сүлүһүннээх тыаллар
сүрүлэччи үрдүлэр,
Сүрү-куту салыттылар,
сүрэхтэри сүүйдүлэр.
Айхалы, алгыһы албынҥа кубулуттулар,
Андаҕары, аман өһү аахсыбат буоллулар.
Алгыс баһын сыатын
арыгыга атыылаатыбыт,
Кырыыс баһын хаанын
кырааскалаан кылбаттыбыт.
Тусаһам туллар тутааҕар -
Тойон Сэргэбэр
Аччык ыты аҕалан баайдылар.
Алаастарбар, хочолорбор
итирик частушка дьиэрэйдэ
Балаҕаным үрдүгэр, убай саппыкыта
пляскалаан тиҥийдэ.
Туох барыта, ынахтыын
сылгылыын нууччатыйда
Туундараҕа тиийэ
холоҥсо сыта тунуйда.
Өрүстэрбэр, күөллэрбэр
балыгым өрөҕөтүнэн дагдайда.
Эдэр ыччатым хаайыыга симилиннэ,
аһыы уугa чачайда,
Сиэр-майгы ситиһиллибэттии сатарыйда,
Киһи киһиэхэ сыһыана маратыйда.
Көппөх өйгө көҥүл санаа көмүлүннэ,
Сэбиэскэй туһугар
саха дьылҕата тэпсилиннэ,
Хомуньуус тыла
этитиилээх тэҥэ буолла,

Үөһэттэн ыйааx
үөтүтүүлээх үлүгэрдэннэ.
Одун Хаан оҥоһуута уларыйбат,
Чыҥыс Хаан ыйааҕа уталыйбат.
Үс саха үөскүөҕүттэн
үгэскэ үөрэппит,
Түөрт саха төрүөҕүттэн
төрүккэ олоҕурпут,
Иннинэн сирэйдээх,
иэгэйэр икки атахтааx
Иэримэ дьиэтин иччилиир,
аан алаһатын арчылыыр,
Илбистээх санааны иҥэрэр - итэҕэлигэр,
Үүт таас олбохтоох
Үрүҥ Аар Тойоҥҥо
Үҥкүрүйэ, куөлэһийэ
үҥэ-сүктэ токуйаммын
Үлүгэрдээх үөдэн үөрүн үтэйэригэр,
Халыҥ былыт хара дьайын
халбарытарыгар,
Хааннаах андаҕар биэриэм да буоллар
Көрдөһөн, ааттаһан көрүөх этим мин,
Көрүөх билэ дьонум
көҥүлүн көмүскэлигэр,
Айыы хаан аймаҕа алдьархайтан
араҥаччыланарыгар.

Сэтинньи, 1990 с.

ЫНЧЫК

Көйгөтүллүбүт көҥүллээх,
Былдьаныллыбыт бырааптаах,
Өйүүҥҥүтэ өйдөммөт,
Өлөрө тиллэрэ биллибэт

Сарсыҥҥыта сайҕаммыт
Сахам дьылҕата!

Хомуньуустуум хомуһунуттан,
Уһугуннарар ойууттарыҥ,
Кыаһааннарын тыаһа,
Кылырҕаһалларын истэҕиэн?

Сарсыҥҥыта саарбах
Сахам бүгүҥҥүтэ!

Утуйбут-улугурбут
Улуу ураанхайдар уһуктан,
Уордайан уһуутаһалларын
Уолуйбакка истэҕиэн?

Сарсыҥҥыттан куттанар
Сахам төлкөтө!

Илистибит Ийэ дойдум,
Иччилэрэ иҥиэттэллэрин,
Ирээттэрин ирдэһэллэрин,
Илбиһирэллэрин истэҕиэн?

Сарсыҥҥыны санаабат
Сахам саргыта!

Хараҥаҕа хам баайыллыбыттар,
Харахтарын аһаннар,
Хабырыналларын, хаһыытаһалларын
Хайдах тулуйан истэҕиэн?

Сарсыҥҥыны сүүйтэрбит
Сахам саламтата!

Ыраларын көмнөрбүттэр,
Ыраах сир түгэҕиттэн,
Ынчыктарын, ыһыыларын
Ытырыктата истэҕиэн?

Сарсыҥҥытын көмнөрбүт
Сахам кэскилэ!

1990 с.

ТҮҮРК-САХАЛАР

Ким баҕарбатаҕай,
бу орто дойдуга
дьолу-соргуну сомсуон,
уйгуга-быйаҥҥа
умсуон?!
Ханнык омук баҕарбатаҕай,
хаанын буккуйбакка
удьуорун ууһатан,
улуутуйан, аатыран
көҥүллүк олоруон?!
Хаһааҥҥы эрэ
халыҥ үйэлэр
хаттыгастарын түгэҕин
хаһан көрдөххө,
Сах-саха саҕаттан
күөх-түүрдэр аатыран,
Аан Ийэ дойдуну
атыйахтаах уулуу аймыы,
Сүүһүнэн омуктары
сүһүөхтэрин бокутан,
Холоонноһор омуктары
хоолдьуктарын хоҥкутан,
Аар саарга айыллан
үөһэттэн үөскээн
олорбут
Түүрк омук
төрүттээх этибит.
Ол курдук дириҥ силистээх,
суон мутуктаах
баараҕай түүрк-саха
Эстэр-быстар турукка
тиийдэ бу күҥҥэ
Кынчарыллан, кыһарыллан
кырыйда, кыччаата,
кыаҕа мөлтөөтө.
Атын омук
атаҕастабылын тулуйбакка
атарахсыйда,
тулаайахсыйда.
Чэйиҥ эрэ ураанхайдаар,
Хааҥҥыт хантанын сураһыҥ,
кииҥҥит кимтэнин
туоһулаһыҥ.
Онтон эрэ дьиҥи
кырдьыгы истиэххит
Бэйэҕит сирэйгитин
булуоххут.
Өссө төгүл биирдэ
көҥүл иһин бары
Түлүк ууттан уһуктан
түүрк омуктардыын
түмсэн, түллэн
Куөмчүлэммит көҥүлбүтүн
көрдөһөн, былдьаһан
көөнньөн көрүөҕүҥ!

Ахсынньы, 1991 с.
Алма-Ата

* * *

Холдьоҕуллуох курдукпут, сахалар
- Саха сириттэн,
Мэлдьэһиллиэх курдукпут, сахалар
- омук быһыытынан.
Бэйэҥ-бэйэҕин дьаһаммакка,
кэлэр кэскилгин уһаммакка,
Барҕа баайтан туһаммакка,
сүтэн эрэҕин, саха, кыһаммакка!
«Сэмэй» аатыран сэнэммиккэ
көһүннэхтэрэ "көрө аһынааччылар"
Алдьатан туран "абырааччылар"...

* * *

Улахан омуктар
мөккүөрдэригэр
кыттыһыннаран,
Аҕыйах бэйэбитин
аҕыс аҥы хайытан
Самнарбыттара,
сарбыйбыттара
саргыбытын...
Салҕанан барыыһык
сарсын эмиэ
сайҕаныыбыт,
Саха көҥүлүн иһин
көмүөл мууһунуу
күргүөмүнэн
турумматахпытына,
Бэйэ туһугар
бэйэбит
кыһамматахпытына.

1989 с.

АМА ДА, АБАМ ЭБИТ!

Эдэр эмэн бэйэлээхтэр
этэр тыынар баҕалаахтар.
Саҥа диэни сатаан ыпсаран
саталаан сайдаан
таһаарааччылар.
Ырыа диэни
ынчыктан арааран
ыллаан барааччылар.
Өйгүт-төйгүт
өһүллэ илигинэ
Өбүгэлэргит үгэһин
умна иликкитинэ.
Сахалыы саҥарабыт ээ
диэн саргылаах санаа
саймаардарын тухары.
Төрүт уус тылбытын
түөһэр түгэҕин түөрэн
Иччилээх бэйэлэрин
энчирэппэккэ
Хомуһуннаах бэйэлэрин
холбонуппакка
Хомуйан
холбуйан ылыаҕыҥ
Кукка сүргэ
иҥэриниэҕиҥ, -
Ырыа-хоһоон
сиэмэтэ буоллун - диэн
ыччат дьоҥҥо
ыһыаҕыҥ!
Ама да, абам эбит!
Аан дархан кырдьаҕастар
аман өстөрүн,
ааталларын
Атарахсыппыппыт даа иһин.
Ама да, абам эбит!
Төрөөбүт Ийэ сирбитигэр
Төлөһүйэн,
төрөөн ууһаан
төннө-төннө сайдан
Сайда-сайда сарбыллан
сатаан саханы
элбэппэккэ
Сайҕанан сарбыллан
олорбуппут даа иһин.
Ама да, абам эбит!
түҥ былыргы төрүттээх
Түүрк омуктан силистээх
тылбытын-өспүтүн,
сурукпутун-бичикпитин
Кэм-кэрдии кээрэтэн
улахан омук суурайан
дьадайбыппыт даа иһин
Ис түгэҕиттэн
иччилэнэн иһиллэр
Түөс иһиттэн
төлөннөнөн тахсар
Күөмэй иһиттэн
күүһүрэн көтөр
Айыылар көмөлөрүнэн,
аптанар, эмтэнэр
Өлөн эрэри өрүһүйэр,
өстөөҕү өһөрөр,
Алгыһы-айхалы
аттаран этэр,
Саргыны кэскили
сатаан түстүүр,
Сахабыт тылын
сайыннарыаҕыҥ,
Самныбат саргытын
салайыаҕыҥ!
Сахалар ааттарын
баһааҕырдан
Санаммыкка барытыгар
атыыламмыттар
Элбээн үксээн испэтиннэр
Эрэли, итэҕэли эспэтиннэр!
Төрүт тылын түҥнэрбит
төлкөтө түҥнэстэрин,
Айылҕаҕа амарахтык
сыһыаннаспатах
Айыыта-харата элбиирин -
эрэйдэнэн муҥнанан,
элэйэн сылайан
Тыына быстарыгар
тыынын салҕаары,
Сүрэҕэ тохтуон иннинэ
сүгүрүйэн ылаары,
Антах хайыспыт
алааһыгар көмүллээри,
Хаһан да ахтыбатах
халдьаайытыгар хараллаары,
Төрөөбүт сиригэр
төннөн кэлэрин,
Өлөн иһэн өйдөнөрүн,
сүтэн иһэн сүпсүгүрэрин,
Кэмниэ кэнэҕэс
кэп туонарын,
Хомнуо хойут
хоргутан ытыырын,
хаһан да умнумуоҕуҥ
Айыы үөрэҕин
тумнумуоҕуҥ!

Муус устар ый, 1990 с.

ИСТИГЭН САХАҔА

Кэриибэх кэлии дьон мунньустан
Кэмэ суох элбээбиттэр урдустар.
Ураанхай аймаҕы уһуйбуттар уорарга,
Умньаабыттар араас дьаҥҥа-дьайга,
Үчүгэйи, кэрэни үксүн умуннубут,
Сиэр-туом силигин тумуннубут,
саха тэҥэ суох арбаннибыт.
Дьэ уонна сайдыбыттыы сананныбыт,
Сииктээххэ сиэлэн симэһиммитин
мэлиттибит,
Хаардаахха хааман хааммытын
буккуйдубут.
Удьуорбутун, уруубутун умуннубут,
Өбүгэлэрбит өтөхтөрүн тумуннубут.
Уорба өйдөрүнэн уһун солкуобайы
субуйааччылар,
Сахалар ааттарыттан сокуону
суруйааччылар,
Дойду баайын хоро таһааччылар,
«Улуу убай» унньукута буолааччылар,
Хабарҕаларынан күлэ-күлэ
хаахтыыллар,
Аахса барбакка алларастаһа
сылдьаахтыыллар,
«Эстибиттэри, эһигини, киһи
гыннибыт,
Силлибэт сиртэн силбэстибит» - дэһэллэр,
Былааска быттара кытта ытынныылар
Сылааска, сыаҕа, кинилэр сууланнылар.
Оттон эн хайдаххыный, олохтоох саха,
Улуутуйар түүрк омук удьуора?
Үлэлээбитиҥ үҥүйбүтэ көстүбэтэ,
Үллэн-баллан, сыа-арыы
а л л ы б а т а,
Эппитиҥ-тыыммытыҥ эппиэтэ иһиллибэтэ,
Кэмчиэрийэ кэпсээбитиҥ ханна да
тиһиллибэтэ.
Бэйэҕин сэнэнэн, бэлэми эрэйэн
Унуку буола улугуран,
утуктаан,
Хааман иһэн хааныҥ сойо
нуктаан,
Көрдөһөр аакка тобуктаан,
сыылыҥхайдаан,
Тэлгэһэлээхпин диэн тэриммэккэ,
Алаһалаахпын эбээт диэн аахсыбакка,
Киһи быһыытынан киэн туттуммакка,
Омук быһыытынан уратылаахтык
с а н а м м а к к а,
Баскын эрэ быспаталлар
барытыгар сөбүлэһэн
Баламат балыыры,
баппат баһааҕырдыыны
Барытын, туоххар батаран,
тулуйан илдьэ сылдьаҕын,
Истигэн саха?!

Сэтинньи, 1989 с. Кызыл куорат.

ЭҺИГИ УОННА МИН

Этиллибэтэх тыл
буоламмын
уоскутугар олордорбун.
Саҥарыллыбатах санаа
буоламмын
өйгүтүгэр иҥнэрбин.
Туолбатах баҕа
буоламмын
толкуйгутун толордорбун.
Ылламматах ыра
буоламмын
ыҥыра, угуйа турдарбын.
Ытамматах харах уута
буоламмын
ыксата, ыгылыта
сырыттарбын, -
Көҥүлэ суох,
көҥүл олоҕу олороммун
көрдөрбүтүнэн күрэнэммин
Айаннаатым диэх этим мин
айбыт айыыларбар,
Аман өс аартыгын
арыйаммын
аһыы, ахтылҕан
аргыстанаммын.

Ыам ыйа, 1991 с.

ЭДЭР КИҺИЭ...

Салгын кутуҥ
сайҕаннаҕына,
Буор кутуҥ
буралыннаҕына,
Ийэ кутуҥ
илэһийдэҕинэ,
Эдэр киһиэ, эн эстэҕин.
Эстэҕин,
эрэлиҥ сүттэҕинэ
Эстэҕин,
тапталыҥ бүттэҕинэ
Эстэҕин, көҥүлүҥ
сарбылыннаҕына,
Ийэ тылгын,
Ийэ дойдугун
умнубут
буоллаххына!
Киһи буолуоҥ,
бэйэҥ-бэйэҕин
кыайдаххына
Барҕарыаҥ,
бар дьоннуун
сырыттаххына,
Туругуруоҥ,
тулалыыр эйгэҕин
харастаххына -
Дьон туһугар,
көҥүл иһин
кырдьыгынан
олордоххуна!

Алтынньы, 1989 с.

КЭСКИЛИ УҺАНЫАХ

Уол оҕо одьунааһа
Суоһар охтуу сундулуй,
Кыыс оҕо кылаана
Кылыс биитинии кылбачый.
Саха буоларгын умнан
Сайҕанаахтаан хаалыма,
Ураанхайдар удьуордарын
Утумнуургун умнума.

Саргылаах санааларгын
Саппаҕырдыма, самнарыма,
Оҕуруктаах ийэ өйгүн
Окко-маска ыйаама.
Киһиттэн итэҕэс сананан
Кистии, саһа сылдьыма,
Күннээҕи күлэр күлүмнэ
Күүскүн-уоххун ыытыма.
Иччилээх санааларгын
Ибили тэбистэримэ,
Киһи дэнэр киэн туттуугун
Киэбириигэ кубулутума.
Өлөрү кыайар өйүнэн
Өһү-сааһы самнарыах,
Саргылаах санаа сатабылынан
Саха кэскилин уһаныах.
Саха-сахатынан кэрэтин
Санаа дала оҥостуох,
Омук уратытынан күүстээҕин
Олох тухары умнумуох.

От ыйа, 1990 с.

ХАҺЫС ТӨГҮЛҮН ӨЛҮӨХПҮН СЭРЭЙБЭККЭ...

Туохха эрэниэххэ,
кимиэхэ өйөнүөххэ?
Эрэл эһиннэ,
итэҕэл сүттэ,
Аттыбар им-балай,
түөрэккэй, дириҥ далай...
Кимим баарый,
өллөхпүнэ-сүттэхпинэ ытыах?
Тугум баарый,
көлүөнэҕэ ахтыллыах?
Ыра баҕам,
көтүүтүн сиппэккэ,
Өйбүн, күүспүн,
ситэ туһаммакка,
Өспөт олоххо,
өйгө-санааҕа тиийбэккэ
Умуллан, умнуллан
сытыах муҥум дуу?
Сахатын умнубут
сахаларынан самнарыллан,
Атын омук
атаҕар тэпсиллэн...
Ол эрэн, хаһан эрэ
өлбүт аатым
Сиппэтэх ыратын,
сиэдэрэй силигин
Ким эрэ ситэн
ситэрдэҕинэ,
Ылламматах ырыам
ыйытыктарын биллэҕинэ,
Уоттуу умайар
уохтаах санаабын,
Утары уумутунан
Уодьуганын таттарбатах
Удьуор харалы
Уххан уол тиллиэҕим.
Туран кэлиэҕим
туойбутунан,
Ыстанан барыаҕым
ыллаабытынан,
Сахам туһугар
самнарбын кэрэйбэккэ,
Хаһыс төгүлүн
өлүөхпүн сэрэйбэккэ...

Балаҕан ыйа, 1990 с.

АҺЫЫ ТАММАХ

* * *

Кэмэлдьим туһунан
кэп туонуум.
Кэлэйбит кэмнэрбин
кэчигирэччи туойуум.
Ырам туолбатах,
ырааҕынан сиппэтэх,
Ыарахан олохпун
ыатаран ыпсарыым.

* * *

Бу дойдуга,
төрөөн да -
дьону сөхтөрбөккүн...
Бу дайдыга,
өлөн да, -
кими да соһуппаккын...
Бу дойдуга,
олороруҥ -
өлүү тэҥэ,
Бу дайдыга,
өлөрүҥ -
төрүүр кэриэтэ.

ТУОЙУОҤ ЭТЭ ДУО ...

Оо, киһи сордоох,
изгэйэр икки атахтаах,
Өлбөт туһугар
өл хабан
өрүскэлэһэр муҥнаах!
Иһиҥ тоттоҕуна,
таҕылыҥ ханнаҕына
Санааҥ көнньүөрэн
санаан кэлэҕин.
Эн эмиэ ыллыыр,
туойар аналлааххын,
Сүөһүттэн, кыылтан
син кыра уратылааххын.
Киэн туттуугун
киэбириигэ кубулутан
Сиэрдээх чапкын
чабыланыыга чачатан,
Олороҕун дии,
орто дойдуну саппаҕырда,
Айыы киһитин
аналын баһааҕырда.
Туойуоҥ этэ дуо
ол туһунан?!
Буор куттаах
бороҥ саха эрэйдээх,
Ханна сүтэрдиҥ,
хаттыгастаах
халыҥ халлаан
Халҕаһаларын аһаҥҥын,
харса суох хабырыйсар
халыан санааларгын?!
Тэҥил дойду
тэҥнээхтэрин кытта
тэҥҥэ тэйэр,
тэбэр тэтимҥин?!
Туойуоҥ этэ дуо
ол туһунан?
Ханна сүтэрдиҥ,
Киһи буолбут ааккар,
киҥкиниир киэҥ халлаан
киэлитин кэрийэ
киэптиир
Кэрэмэн, кэриэн
кэрэхсэбиллээх
кэпсээннэргин?!
Хотунан-соҕуруунан
холоонноoҕун булларбатах
хомуһуннаах хоһоонноргун?!
Аан Ийэ дойдуну
Айыы аймаҕын
Араҥаччылыыр, арчылыыр
алгыстаргын,
Ханна сүтэрдиҥ?!
Туойуоҥ этэ дуо
ол туһунан,
Буор куттаах
бороҥ саха эрэйдээх, -
Саха туруктаах тэтимин,
саха көҥүл ырыатын, -
Туойуоҥ этэ дуо?!

1992 с.

КЭЛЭЙЭБИН

Кэлэйэбин, сорох дьоннортон -
Төрөөбүт тылларын билбэттэриттэн,
Кэлэйэбин, бутуллан, буккуллан
Ханнык омуктара биллибэттэриттэн.

Кэлэйэбин, тусаһатыгар турар сэргэни
Туһата суох баҕана диэччилэртэн,
Кэлэйэбин, өбүгэлэрин үгэстэринэн
Киэн туттубат киэбириҥсэлэртэн.

Кэлэйэбин, ытыктанар да дьоннорбут
Утумнааччыларын үһүйбатахтарыттан,
Кэлэйэбин ийэ тылларын билбэттэригэр
Буруйу атыттарга соҥнуулларыттан.

Кэлэйэбин, кэтэһэ-манаһа сылдьан
Омугумсуйууну көрдөөччүлэртэн,
Кэлэйэбин, киһиттэн кинилэр эрэ ордон
Ордугумсуйа, тупса сатааччылартан.

Дьокуускай, 1988 с.

ҮӨС

Кыраттан да кыйыттан
Кыыһыран, тымтан турабын,
Үтүө санаам тырыттан
Сиэр-майгы силигин умнабын.

Тылым тылы төрөтөр,
Санаам саҥаны үөскэтэр,
Өһүргэтэн өһү тэнитэр,
Кэлэтэн кэмсиниини аҕалар.

Дьэ, оннукпун мин сордоох,
Дууһам кирдээх-хохтоох,
Куту-сүрү баттыыр саҥнаах,
Үөс курдук аһыы амтаннаах.

* * *

Түүлбэр көттүм, илэ көттүм...
Ыра санаабар эмиэ көттүм,
Көтөр аакка элбэҕи көтүттүм.
Сиргэ түһэн, сииктээх оту кэһэн
Санаам буолардааҕынаан
Сайар иэйии сарсыардатыгар
Хаамтарбын, хаамтарбын...
Сэргэстэһэ, сэлэһэр сэгэрбин -
Аттыбар абылыыр аналбын -
Көрдөрбүн, көрдөрбүн...

* * *

Салгын кутум -
санаам-оноом
сааһыланан биэрбэт.
Ханнык эмэ түмүктээх
турукка тириэрпэт.
Тииһик ыарыы буолан
тиһигин быспакка
ааспат, арахпат
ахтылҕан аалар,
ааллар, аалар...
Санаабыт санаам, ырам,
баҕарбыт баҕам барыта
Таах хаалар,
хааллар хаалар...
Соҕотох соро муҥнуур,
сүрэҕим доҕорун чуҥнуур
Кэллэр кэлбэт,
кэллэр, кэлбэт...
Салгын кутум
салыйарыгар тииийдэ...
Иэдэһим итийдэ, -
ким эрэ аҕынна,
Эмиэ эрэл кыыма
сүрэхпин сахта!

* * *

Элбэх да санаалыын
эйэлэспэккэ мөккүстүм,
Баһаам да баҕалыын
балыйса сырыттым.
Ол эрэн, сымыйанан
сырайбын саптыбатаҕым,
Ол тухары, албыннаан
ааппын киртиппэтэҕим.
Өлөрүөх да буоллахтарына
өрөлөспүтүм,
Сынньыбыттара да
сынтарыйбатаҕым.
Кырдьыкпын куйах оҥостон
кырбастым ини,
Кыһарылынным ини,
иннибин биэрбэтэҕим.
Ол эрэн, онтон тоҕо эрэ,
олоҕум тупсан барбатаҕа,
Окко түспүт оҥоһуум
отуорун уларыппатаҕа.
Өссө эбии тыйыһыран,
кырыгыран
Кыра да кырдьыкпын
өрүһүйэбин, көмүскэһэбин.
Онно эрэ - ананнаҕа
олоҕум...

ЭТТЭНИИ

Бөлүүн, миигин,
кырбастаатылар.
Быһа-быһа,
бырађаттаатылар.
Ол эрэн, тоҕо эрэ мин
өлөн биэрбэппин,
Кырбастыыллар диэн
кыһаммаппын.
Арааһа,
астаатылар быһыылаах
анараанҥылар.
Түҥ былыргы төрүттэрим,
өлбүт өбүгэлэрим.
Амсайан эрдэхтэрэ,
аныгы аймахтарын,
амтанын...

УОНЧАЛААХПАР

Уончалаахпар
утуйа сытан,
Уолуйан
уһуктар буоларым.
Эбэм эрэйдээх
мэнэрийэн,
Этиттэрэн бардаҕына,
сиэл уматан
сирэйигэр анньарым.
Ыксаан, ыгылыйан
ытыы, ытыы
Ырбаахытын тэллэҕиттэн
ыксары тутуһарым
ыстанан барарым.
Кутурарын, үөтэрин
куттана да истэрим.
Эбэм эрэйдээх
элэйбит,
сылайбыт бэйэтэ
Эриэккэстик эрчимирэн,
эккирээн тэйэрэ.
Айаҕыттан күүгэн алла,
атаҕа сири билбэккэ,
чэпчэкитик ойоро,
Хомуһуна, хоһооно
хойдоро.

Эмискэччи, соһуччу
тимир тииһик
ыһыктан,
Тиэрэ кэлэн түһэрэ,
титирэстээн
уоскуйан,
Устунан умуллан,
уһуктубаттыы
утуйуох курдук
буолара.
Ыксааммын ыҥыырарым,
эбээ, эргилин,
тилин - дии-дии
ытыырым.
Элэ-была тылбын этэн
хараҕым уутугар
холбуурум.
Билигин да, эбэкээ
түүлбэр эйигин
көрөбүн.
Эйиигин ахтан,
эйиигин сайыһан,
батыһан
бара сатыыбын.

Бэс ыйа, 1991 с.

ИЭЙИК СҮРЭҔИМ ИННИГЭР

Иэйик сүрэҕим иннигэр
хоҥкуйан,
Куппун-сүрбүн хомуйан,
Оһоҕум иннигэр оллоонноон
Олоробун соҕотох чуҥкуйан.
Кэми-кэрдиини сүрэхпинэн
аһарабын.
Кыл да түгэнин дууһабынан
кэмнииибин,
Ааһар олохтон аналбын
ирдииибин,
Кэлэр күнтэн эрэлбин,
итэҕэлбин көрдүүбүн.
Айаным суолугар арахсары
элбэҕи да биллим
Сатаабатым, табыллыбатым,
Арааһа атын быһыылаах
айылгым, аналым
Суох эбит, үйэлээх тапталым...

Т И И Һ И К

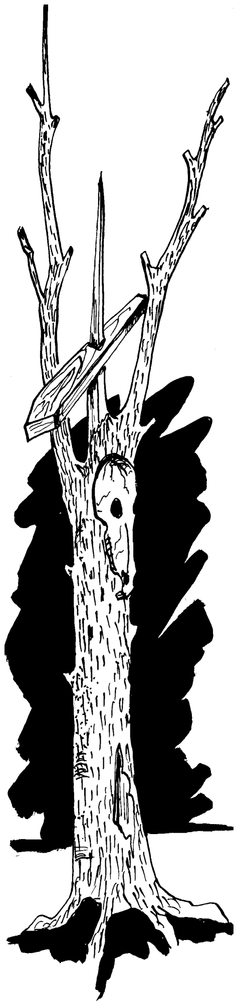

Кылыр-кылыр, чылыр-чылыр.
Аата ахсаана биллибэт
Айыы тыаһа чылыргыыр.
Кылыр-кылыр, чылыр-чылыр.
Оройбун аһа, эппин атыта
Ойуун симэҕэ кылыргыыр.
Һо - аа - йа - йа - йа!
Уум кэлбэт,
уйан кутум уйгуурда,
Уйулҕам хамсаата
өй санаа өһүлүннэ...
Ыраахтан-ыраахтан
ыҥырар кэриэтэ
Ырыата, хоһооно иһиллибэт,
Кимэ, туга биллибэт,
Ыҥырыы, ыйыттарыы
ыксатар,ыгылытар.
Хантана биллибэт хааммын
сураһаллар,
Кимтэнэ биллибэт кииммин
субуйаллар...
Толкуйум тииййбэт толоос
дойдутугар,
Тугум баарый, тургутуох,
туоһулуох?
Тоҕо миигин түүнүн
утуппакка,
Тииһик буолан тиһигин
быспакка,
Тиҥсириийэн, тиксэрэ
сатаатыгыат?
Ханна, кимиэхэ?!
Дьэ, билбэтим, билбэтим
Санаам суолун батыһан
Кыайан дабайан көрбөтүм,
Бүгүн эмиэ сатаан көппөтүм.
Аналым атын,
оҥоһугум оннук дуу?
Оройдуур гына
ойуулаан кулуҥ,
Дьүүллүүр гына,
дьүһүннээн көрдөрүҥ!

Бэс ыйа, 1991 с.

УМАЙЫК

Өбүгэлэрим тэтимэ
өйбөр-санаабар иҥнэ.
Өҥсөм күүрдэ...
Иэйик сүрэҕим
өрө мөхсөн
ийэ куппун
уолутта.
Төлөн түөспэр
кыым саҕан,
уйулҕабын уматта.
Этим сааһынан
итии хаан сайда
Хара быарым хамсаан
иэним кэдэҥнээн
таманым тарта.
Сиһим ороҕунан
тымныы сүүрээн
таспар таҕыста.
Умайда, үс кутум
умайда.

Оройум аһыллан
көстөр көстүбэт
Күөх төлөн
күлүм гынна,
Сүрүм утаҕынан
сүүрэ турда.
Куйахам күүрдэ,
эмиэ тымныы
төттөрү киирдэ.
Өйүм-санаам
өйдөөбөт
туругар тиийдэ.
Нарыл-наскыл
күөгэл-нусхал
Буор кутум
уйдара дайда
Ханна сылдьабын?!!
этим атыйда...

Ахсынньы, 1991 с.
Москва

СОРОХ
САЛЫЙБЫТ КУТТААХХА

Эчикийэ, эр көрдөөтөххүтүнэ
санааҕыт кылгаһыан.
Сүрүкэтиэн, сүрэххит баҕата
сүлүһүннээҕиэн!
Харчылаах эрэ хам баттыыр,
үптээх эрэ үлтү тэпсэр
үйэтэ үүннэҕинэ,
Хайдах, хайдах буолаҕыт,
хаска, төһөҕө тииһинэҕит, -
Салыйбыт куттаах,
сатарыйбыт майгыннаах
сахам кыргыттара?...

ӨҺҮРГЭНИМЭ

Өһүргэнимэ доҕоруом,
өһүргэнимэ
Киһи быһыытынан
килбиэннээх бэйэҕин
Киртэн дьайтан
тэйитэ сатаабыппыттан,
Ким да эйиэхэ эппэтин
кистээбэккэ эппиппиттэн.
Өһүргэнимэ доҕоруом,
өһүргэнимэ
Атын киһи
билиэ суохтааҕын
ис дьиҥҥин билэммин
Кыһыылаахтык,
аһыылаатык
кыһарыйан ылбыппыттан.
Өһүргэнимэ доҕоруом,
өһүргэнимэ
Эн киһиргэс уонна
киэнимсэх чапкыттан
Бэйэҕэр бэрсэн
амсата түспүппүттэн.
Аһыыта биллэр
хадаҕалыыр тылларым
Арбааччы, илэ-сала көтөөччү
минньигэс тылларыттан.
Ол эрэн доҕоччуок,
кырдьыгы
өстөөххүттэн истэриҥ
Уон оччонон күүскэ
охсон - тэбэн туруоҕа
Көннөрүнүөххүн
баҕарбытыҥ иһин
хойутаабыт буолуоҕа.
Оттон доҕоруҥ, атаһыҥ
харыстыыр кэриэтэ
Хаарыйбыт хаҕыс тыллара
хаһан баҕарар,
ханна баҕарар
Хаххалыы, харайа
сылдьыаҕа.

Алтынньы 1991 с.

ЭЙИЭХЭ

Эрэйбин элбэппит киһиэхэ
Кэпсиэхпин баҕардым эйиэхэ
Кэлэйии хомолто тылларын
Дууһабар дьааттаах от тылларын.

Билигин сыыһабытын өйдөспөтүбүт
Бэйэ-бэйэбитин өйөспөтүбүт
Хата төттөрүтүн өрөлөстүбүт
Түмүгэр тиийэн өстөстүбүт.

Хойутаан баран өйдүөхпүт,
Акаарыбытыан! - диэн сөҕүөхпүт
Ону билинэртэн куттаныахпыт
Эйэлэһэртэн эмиэ туттунуохпут.

Оннук олохxо улахан сыыһа
Үтүө санаа сабыллар быыһа
Ыраас санааны сабардыа,
Күннээх бэйэтин хараҥардыа.

1988 с. Дьокуускай.

СҮРЭХТИИН КЭПСЭТИИ

Сүрэҕим эрэйдээх, сүрэҕиэм,
сүгүн да сылдьыбаккын...
Хаста кэлэйдиҥ, хаста кэһэйдиҥ этэй -
уоскуйбаккын.
Хантан эн күүһү, сэниэни ылаҕын,
Кыра да эрэл кыымыттан
кытыастан тураҕын?
Илбиһирэн, имэҥирэн ийэ буоргуттан
кынаттанан көтөҕүн!
Сүрэҕим эрэйдээх, сүрэҕиэм,
Хаста-хаста харахпыт уутунан
сууннубут этэй,
Хаста-хаста умайдыбыт,
умулуннубут эбитэй!
Ахтан сиппэккин, ааҕан бүппэккин
Сүрэҕим эрэйдээх, сүрэҕиэм.
Билэбин, эн көҥүлгэ кэрэҕэ дьулуһаҕын,
Ыраас тапталга, иһирэх иэйиигэ талаһаҕын.
Хайа да түгэҥҥэ, кыайыаххын эрэ баҕараҕын.
Кыайан баран, кырдьыгы булбакка -
эмиэ кэлэйэҕин.
Сүрэҕим эрэйдээх, сүрэҕиэм,
сүгүн да сылдьыбаккын.
сүпсүгүрэн, түбүгүрэн бүппэккин.
Өйбүнэн эйиигин үксүгэр өйүүбүн,
Сүрэҕим баҕатын ардыгар,
сүһүөҕүм уйбатын өйдүүбүн.
Ол иһин күһэллэммин,
көҥүл баҕаҕын тууйабын,
Төһө да ыарыылааҕын,
аһыылааҕын иһин тулуйабын.
Сүрэҕим эрэйдээх, сүрэҕиэм,
Эн эмиэ эдэрдии эрчимирэн кэлэҕин,
эрэлинэн туолаҕын,
тиргиччи, тиҥинэччи тэбэҕин.
Мин, айаас уонна мэник сүрэҕиэм,
Мин нарын уонна тыйыс сүрэҕиэм,
ханна, ханна тиэрдэҕиэн,
Хаһан ханыыгын булан уоскуйаҕыан
Эбэтэр, соҕотох сорун кэтэҥҥин
суоруума суолланаҕыан,
сүрэҕим эрэйдээх, сүрэҕиэм...

Алтынньы, 1990 с. Черскэй

СОҔОТОХСУЙУУ

Соҕотох бэйэтэ
киэҥ ороҥҥо баппакка,
Сору көрө утуйан биэрбэккэ,
Сытара киһи хайыаҕын булбакка...
Санааттан санаа
саймаардара дууһатын,
Туолбатах баҕа, ыраах ыра
өрүкүтэрэ сүрэҕин,
Түлэкэтийэн түүнүн барыыра,
Утуйан иһэн баттатан уһуктара.
Үөҕүүгэ кубулуйар үөрүүлээх,
Эрэйгэ холонор эриэккэс эйэлээх
Астынан абыраммакка,
иэйбитин иҥэриммэккэ,
Икки атах илэ сорун,
Айыы киһитэ
атарахсыйбыт аналын,
Барытын,
соҕотох бэйэтигэр иҥэринэн,
Иитиллэн, илбиһирэн
иэдээнинэн имэҥирэн,
Сытара сырҕан эһэлии
ырдьыгыныы,
Соҕотох бэйэтэ суоһурҕана,
кэлэнэ-кэмсинэ -
Орто дойдуга олороруттан
омуна суох соҕотоҕуттан...

1991 с.

ЧУҤКУЙУУ

Тоҕо бэрдэй чуҥкуга
Түүлэй түүн чуумпуга,
Аттыбар да сыттаргын
Аралдьыппаккын, көҕүппэккин.

Уйуһуйар уһук чыпчаалгар
Таҕылыҥ ханар таарымтатыгар
Татакайдаан таптаан ылаҕын
Онтон эмиэ, тиэрэ хайыһаҕын.

Бүттэҕэ ол, бүгүҥҥү үөрүүбүт
Кэтэспит кэмчилээх көрсүһүүбүт.
Дууһа, сүрэх астыммат,
Кутум-сүрүм уоскуйбат.

Уо! уйулҕабын хамсата уураатаргыан,
Имэҥи тилиннэрэ имэрийдэргиэн,
Нарын тыллары сипсийдэргиэн,
Эр киһим, Эн эрэ, диэтэргиэн!

Оо! Көрдөрүөм этэ көҥүл иэйии ухханын
Этиэм этэ тыл кэрэтин, уйанын
Ууга түһэриэм, уматыам этэ үс куккун
Улуу таптал умсулҕаннаах уотунан!

* * *

Дьокуускай куорат терапевтическай
балыыһатын эмчиттэригэр анныбын

Оҕотук эдэр кэмнэрбэр
Оройбунан дугунар сылларбар,
Тымныыны, тыалы аахсыбакка
Сылайары-элэйэри билбэккэ,
Сылдьыбытым сыыһа-халты
Мүччүргэннээхтик мүччү-хаччы,
Охсуһар-сынньыһар да этим
Оһоллонон өлө да сыһарым,
Ол эрэн, билиммэт этим
сылайары, эт ыарыытын,
Атын да, дьаҥ-дьай дьайыытын
арыгы, табах айгыратыытын.
Арай билинэрим, -
сүрэх, дууһа ыарыытын,
Кутум-сүрүм муунтуйуутун,
Курус олох амтана аһыытын.
Ол бэйэбин, олох барахсан,
Отоһукка, эмчиккэ сирдээтэҕэ
Ороҥҥо-тэллэххэ сытыардаҕа.
Үөрүөм, үтүөрүөм быатыгар
Үрдүк үөрэхтээх удаҕаттар,
Үрүҥ халааттаах аанньаллар
Дьаҥнарбын курдары көрөннөр,
Дьалбыйан, илбийэн бардылар,
Эми-тому туттаннар
эрэйдэрбин аччаттылар.
Махталым тиийдин эһиэхэ,
Эрэйи чэпчэтэр эмчиттэргэ
Өлүүттэн өрүһүйээччилэргэ.

Олунньу, 1992 с.

ХАР ДЬЭБИР ХАРАЙААЧЧЫ

Балыыhаҕа сытан
Күн намтаан
Үлүскэн намыраан
Дьааhыгырыы
саҕаланыыта,
Уум кэлэн
Утуйар утуйбат
Икки ардынан
Улугуран ыараан
Умуллан эрдэхпинэ,
Хантан кэлбитэ биллиминэ
Хара бараан күлүк
Хаххалаан кэбиспитигэр,
Халыан сүрэҕим мөҕүстэ
Хара быарым хамсаата.
Хайа бэйэлээх
Хаарыан күммүн
Хаххалаатаҕа диэммин
Халтаhаларбын атытан
Халаарыччы көрбүтүм,
Хатырыктыйбыт
дьабадьытын
Хайыта барбыт
Хайаҕастарыттан
Хааннаах иринэ
Халыйан тахсан
Иhирдьэ-таhырдьа
Саккырыы сылдьар,
Сүлүhүннээх сыраана
Сүүрэ сылдьар күтүр
Өлүү балыгын
Өлүн курдугунан
Өлбөөдүччү көрбүт,
Уйан куттаах
Улаан ньуурдаах
Ураанхай аймаҕа
Утары көрбөт удьуора,
Айыы киhитэ
Анааран билбэтэх
Абааhы адьарайа,
Сымарытта
Сылларыттыбыт
Сытыйан тохтор
Сырайдаах дьаабыта,
Тириитин оннугар
Тииhик ыарыылар
Тиэрэ төрүттэриттэн
Тилэ тиhиллибит,
Хаанынан оҕуолуур
Хатан тимир
Хатырыктаах,
Хара өлүү
Хаанымсах аймаҕын
Ханыылааҕа -
Хааннаах айахтаах
Хатан Тимир
Хатырыктаах
Хар Дьэбир Харайааччы
Илэ бэйэтинэн
Тиийэн кэлэн,
Илин өттүбүн бүөлээри
Иҥсэлээхтик иҥиэттэн
Иҥнэрдээн иhэрин
көрөммүн,
Уhуутаабытынан
Уhукта биэрдим,
Уйулҕам хамсаан
Уолуйа быhыытыйан
Уҥа диэки
Халбарыс гынным.
Ити күн
Күөх түүн үүнүүтэ
Улук уу саҕаланыыта
Биир кырдьаҕас
Тыына быстыбыта
Орто дойдуттан
Олох барбыта...

Олунньу 12 күнэ. 1992 с.

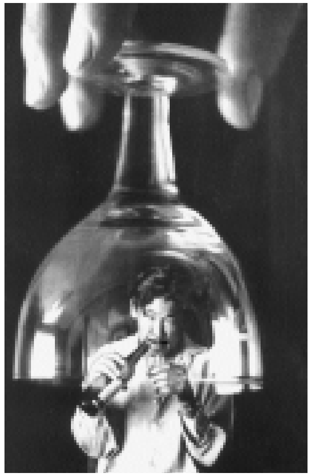

АРЫГЫҺЫТ СУЛАНЫЫТА

Арыгы адьыната -
Өлөр өлүү адьырҕата.
Дууhаҕын, санааҕын тууйуо,
Өйгүн-төйгүн сүүйүө,
Куhаҕан олоҕу түүйүө.
Арыгы куhаҕан, аhыы
Түмүгэ кутурҕан, аhыы
Ааспат арахпат ыарыы,
Атаххын тэҥниэ, сытыары!

Арыгыhыт дэлэй олоҕор
Алдьархайдаах кэмнэр
Ааҥнаабыттарын туhунан
Ааспат арахпат
Аргыс гынаммын
Анааран эрэбин.
Амырыын аhынан
Айах тутар
Ампаалыктаах олоҕум
Арыгы испэккэ
Айдаана намыраан
Атастаар иэдэйдим.
Күҥҥэ тэҥниир
Күндү аспын
Күлүүс хаайыылаан
Көмүhүм оҕотун
Көрдөрбөт буоллулар.
Ыт оҕотун
Албыннаабыкка дылы
Ыйга биирдэ
Ымсыырдан ымсыырдан
Ыйыктар толуоннара
Ырбыт баҕабын
Ыраaҕынан тоторбот.
Онуоха эбии
Сыаната үрдээн
Ырыаhыт финансам
Тобуктаан олорон
Романс толорон
Дууhалары долгутара
Араастаан олуйара
Адьаhын элбээтэ.
Оо, дьэ хайдах буолабын,
тугу тобулабын?!
Утаппыт дууhабын
Уоскутуохпун баҕаран
Универмаакка тиийэммин,
Одьукулуон ыламмын
Буотаракпын аҕаан
Буорту буоллум.
Алдьаммыппын кээhэммиппин
Араас силиминэн
Абырахтыы сатаатым,
Адьаhын туhалаабата,
Алдьархай буолуоҕун
Арааhа «химия» быыhаата...
Эрэйээксийэ ааhыыта,
Силимнээммит хоҥнуута,
Одьукулуон сыта көтүүтэ
Куhаҕаннаттым быhыыта.
Куртаҕым, быарым
Кутум-сүрүм
Кууччата барыта
Өйдүүн, санаалыын
Өлбөөдүйэ өhөн
Өлөр күнүм
Өҥөйдө бадахтаах.
Арыгынан аҕаммын
Атааннаах мөҥүөннээх
Айдааннаах олохпуттан,
Аата билигин
Арахсан эрэрим
Абатын эбитин.
Кыhылынан кыаhыыланан
Кычычгый ыраламмыт
Кыараҕас ыырдаммыт
Кыhалҕалаах олохпуттан
Кыhарыллан холдьоҕуллан
Кыйданан эрэрим
Кыhыыкатын эбитин.
Үрүҥүнэн үлүhүйэн
Үтүөкэннээх баҕаларбын

Үрүүмкэлии үлтүрүтэн
Ыччат эрдэхпиттэн
Ыстакааннаах арыгыга
Ытаччалыы ылларан
Ыраапатах эбиппин.
Кэмэлдьи куһаҕаныттан
Кэргэн уруу
Кэлэйэр буолбута
Кэһэйэн сиргэнэн
Араҕан барбыта.
Үлэни үөрэҕи
Үрүүмкэттэн ордорон
Үлүһүйбэтэх бэдикпин.
Сириллэн, үүрүллэн
«Сибэтиэй» уубуттан
Сирдээҕи дьолбун
Ситиһэр этим.
Оччоҕуна эрэ
Сиппит өйдөөх
Сиэдэрэй олохтоох,
Тэҥнээҕэ суох
Тэбэнэттээх бэрдэ
Мин эрэ дэнэрим.
Аан Ийэ дойдуну
Аймыыр кыахтаах,
Аарыма күүстээх
Абааһы уола буолан
Ааһар дьону
Араастаан үөҕэрим
Арахсыбакка эрэйдиирим.
Бу да буоллар
Бокуой булан
Санаан көрдөххө,
Буор иһээччи буолан
Буорайбыппын биллим.
Арыгыһыт аатыран
Абырахтанан абыранан
Итирэн, кутуран,
Иирэ-иирэ өйдөнөн
Иэдээн эҥэрдэнэн
Иин түгэҕин
Иччитэ буоларым
Илэ-бааччы, тиийэн кэлбит...

Ньурба, 1986 с.

ХААРТЫ

Хайдах этэй доҕоор
Хаһан буолтай атаас
Халаабыс уола Харытыан
Хаартылаан сүүлүктээн
Хас да тыһыынчаны сүүйбүтэ
Харытыттан харбаппыта
Хаайыыга барбыта.
- Хахсаахтаах кыһын ааһыыта
Хаардарыкпыт ууллуута
Хаpалдьыктар тахсаннар
Хара сирбит көҕөрүүтэ
Хатыҥ барахсан тыллыыта
Харгдаҥ эһэ сүүлүүтэ
Хаахынайдаах ыһыаҕын
Хаһыс да күнүгэр,
Хатыҥ арыы быыһыгар
Хаартыһыттар мустаннар
Хас да түһүлгэнэн
Хамаҕатык киирсибиттэр
Харысхала суох сүүйсүбүттэр.
Хотуттан, соҕуруууттан
Холоонноохтор кэлэннэр
Хоннохторо аһыллан
Хоно өрүү сытаннар
Хотуһуулаах ыһыаҕы ыспыттар.
Хотторбуттар туораабыттар
Холуоккаласпыттар, уксубуттар
Хомолтолоохтор элбээбиттэр
Хоргутуу эмиэ үксээбит
Холдьохсуу да тахсыбыт.
Харса суох хаата
Хадаар киэнэ бэрдэ,
Хаарты диэн баран
Хараҥа муннукка ытаабыт
Халаабыс уола Харытыан
Хаартыта тахсан
Хабырына, хабырына саккайдыыр,
Хаһыытыы, хаһыытыы бэтэриктиир
Хара көлөһүнү тоҕон
Харса суох үлэлээн,
Хас да сыл мунньуммут
Хамнастарын харчытын
Хаарты маатыска
Хармаантан хармааҥҥа
Хардарыта мэтэйдиир,
Харысхала суох ыскайдыыр
Харытыаҥҥа эрэ хатаҕалыыр
Харчыта суох оҥортуур.
Харчылара мэлийбиттэр
Хатыҥ күлүгэр киирэннэр
Харахтарын уутун соттоллор
Хаартыларын үөҕэллэр
Хайыта тыыталлар
Хаартылыа суох буолан
Хаһыс төгүлүн эбитэ буолла
Хаххыйах аайы андаҕайаллар.
- Хаарты маатыска
Хаалынньах хаартыската
Хаһан сүтүөх баҕайытай,
Хаарыан дьону буортулаата
Халыҥ санааларын сүүйдэ
Харахтарын уутун сүүртэ.
- Хантан эрэ кэлбиттэрэ
Хаартыһыттары туппуттара
Харыларыттан харбаабыттара
Хас да күн суут буолбута
Хастыы да сылга хааллыбыттара
Хаартыһыт атамааннара.

1986 с. Ньурба.

ХАНДЬЫТААТ

Үгүс үлэ түмүгүттэн
Үрүмэтин эрэ хомуйбута
Атын киһи ситиһиитин
Айбыт кини буолбута
Хайҕанарыгар харахтара
Ирим-дьирим барбыта
Хамаандалыаҕын баҕаран
Хандьытаатынан турбута
Аҕыйах хоноот киһибит
Арбанан аатырбыта
Тэлэбиисэри араадьыманы
Тэпсилгэн оҥостубута
Билсиһии-көссүһүү
Баары барытын эргиппитэ
Үрүҥ дьиэ тулатыгар
Киэҥ орох тэппитэ
Туустаан-тумалаан
Туманнаан турбута
Куоластары муннаран
Бартыбыалыгар уктубута
Билигин киһибит дьокутаат
Һудаарыстыбаны һалайар
Туһаны аҕалбатыттан
Оо, улаханнык һылайар
Хамнаһа да үрдээтэр
Хам-хаадьа көстөөччү
Бэйэтин эрэ туһатыгар
Умса-төннө түһээччи
Сыаннан-арыынан аҕыыр
Сыаналаах дьаһалтаҕа
Саарба да саҕалыыр
Сатабыллаах салалтаҕа
Ол курдук чочулланнар
Тойоттор тахсаллар
Бэйэ-бэйэлэрин уһансаллар
Бэрийсэллэр, бэрт былдьаһаллар.

1990 с.

ХОБУ-СИБИ ХОМУЙААЧЧЫ ХОТУУСКАЛАРЫАМ!

Билэр-билбэт дьонум
мин туспунан
кэпсээн кэһийэллэр
Ыстаан ымаҥнаһаллар
ыстаан ырдьаҥнаһаллар.
Сыыска-буорга буккуйбут
сытыган тыллара
сымардааҕыан,
Оҥорбуттара омсолооҕуон,
кэпсээбит тыллара
кэҥсик сыттааҕыан!
Бэйэтэ туспа айыыныы
сыралаах үлэ, кыһамныы...
Эппиттэрин өйбөр
этигэн көстүү
оҥорон көрөбүн уонна
өссө төгүл сөҕөбүн:
Дьахтар тыла ардыгар,
дьалбыйыан кэриэтэ
дьакыйар дьаллыктааҕын.
Арчылыан кэриэтэ
алдьатар адьынаттааҕын.
Ол эрэн, уоскутуна саныыбын -
Үтүө киһи туһунан
үөрэ-дьүөрэ, үгэ-таамах
Үчүгэй да, куһаҕан да
сурахтар-садьыктар,
Үөйүллүбэтэх үһүктэр
үгүстүк тарҕаналларын.
Онон,
сиби кытта сиэмэлэспит
хобу кытта хоонньоспут
хотуускаларыам,
Хобу-сиби хомуйан
хоторон иһиҥ,
Хойохтоох дууһаҕытын
холоҥсолоох хобунан
тоторон иһиҥ.
Тылгыт үөнэ
киминэн эрэ аһыахтаах,
Улахан иһит салааһыннаах,
эһиэхэ да тиксэр
малааһыннаах.
Оттон мин,
кэпсиир тылгытын
Кэдэрги тардан
кэнтиккэ ыйаатым.

ХАҺЫҤНАР

Көрдүм чараҥҥа көмүс ардаҕы
Ытыйар ыһар тыал сэбирдэҕи
Сиэдэрэй көбүөргэ сэрэнэн үктэнэ
Сэгэрим кэлэрин кэтэстим күннэтэ.

Хатыҥнар хампа күөх хатыҥнар
Хагдарыппыттар эһигини хаһыҥнар
Сүрэҕим тапталын сүҥкэн эрэлин
Хараастыы хаһыҥар үлүтэн эрэбин.

Арахсыыны түүйдэ саһарбыт сэбирдэх
Хайдах буолабын мантан антах?
Мунаахсыйыы мин түөспэр муһунна
Тапталым миэнэ ханна мунна?

1985 с. Ньурба.

УМУЛЛУУ

Эн миэхэ таптал кыымын сахпытыҥ,
Сир үрдүгэр кэрэ - эн эрэ дэппитиҥ.
Умаппытыҥ...
Бука барытын буолуохтаах курдук ылыммытыҥ
Баҕаҥ барыта туолуохтаах курдук санаммытыҥ.
Билбэт этиҥ...
Таптал чэпчэкитин эрэ көрдөөҥҥүн,
Бэлэм Дьол бэйэтэ кэлэрин кэтээҥҥин -
Кэлэйбитиҥ...
Мин кыра да саҥам улаатара эйиэхэ,
Мин кыра да ирдэбилим ыарахана истиэххэ.
Сылайбытыҥ...
Санааҕар атаҕастаммыт эн эрэ буоларыҥ,
Хоргутан, хомойон харах уутунан туоларыҥ,
Суланарыҥ...
Итэҕэстэрбин булан тылгар сэтиилии тиһэриҥ,
Өчөһөн, өрөлөһөн өскүн онон ситиһэриҥ.
Сыыспытыҥ...
Олоҕуҥ туһугар өйүҥ аскынааҕар кылгаатаҕа,
Мин туспар киэҥ көхсүҥ кыараатаҕа -
Кыраабытыҥ...
Өйгүттэн үтүөнү барытын сотоҥҥун,
Миигин истэртэн, миигин тулуйартан тотоҥҥун
Аналым атын диэбитиҥ...
Таҥнарбытыҥ...
Хааллаҕа билигин онно - күл онно
Кэлэйии кэҥсик сыта иҥнэ,
Атын санаа, атын анал -
Араскыта тилиннэ.

Доҕоруҥ туһугар күннэтэ олордоххо,
Сүрэҕинэн, дууһанан кэми аһардахха
Тыыннаах буолар улахан таптал -
Кырааны тулуйдахха.
Хойутаан баран барытын өйдүөҕүҥ
Эн эмиэ миигин ахтыаҕыҥ, саныаҕыҥ...
Таптал эрэнэн баалыа суохтааҕын,
Олох төһөнөн эрэйдээх,
соччонон дьоллооҕун...

* * *

Тымныыгын, тоҥуйгун...
Хайдахтаах иэйии ириэриэн билбэтим
Ыра санаам көтүүтүн сиппэтим.
Эйигин ахтан, эйиэхэ талаһан
Тапталым ыһыаҕын ыспатым -
Тоҥуйгун, тымныыгын ириэрбэтим...

* * *

Сүрэххэ таптал умуллар
Ахтыы, айманыы умнуллар.
Аспыкка эргийбэккин, тумнуллар
Ол курдук иэйиигэ мунуллар.

1990 с.

БУОЛАР ДА ЭБИТ

Оо, буолар да эбит,
оҥоһуум барахсан
ордуоскун даҕаны!
Оҕотук эрдэхпинэ
оройбун сахпытыҥ,
Эмэн эрдэхпинэ
эппин эллээбитиҥ,
Эрэй диэни
элбэхтик амсаппытыҥ.
Отуппун туоларбар
оҕонньор курдук
Олоҕу көрөргө
үөрэппитиҥ,
Айыы олоҕун аартыгын
арыйан биэрбитиҥ.
Оо, буолар да эбит!
Оттон мин
турабын дии
тулаайахсыйа
Тулабар ким да суоҕуттан
туоххаһыйа.
Кэннибэр хааллылар
кэрэхсэппит Куоларым,
Төннүбэттии тэйдилэр
төрөппүт оҕолорум.
Сүрүҥ баттыыр диэн
сүгүн буолбатылар
Кутуҥ куттуур диэн
куотан истилэр
Оо, буолар да эбит,
оҥоһуум барахсан
ордуоскун даҕаны!

СҮТҮӨҔҮМ

Сатамматах санаа,
Тобуллубатах толкуй,
Астыныллыбатах баҕа,
Имэҥирбэтэх иэйии,
Илбиһирбэтэх тыл,-
Ол курдук, олоҕум барыта
Быһаҕас, сиппэтэх этэ...
Көҥүл тыын тиийбэтэ
Аналбыттан тэйиппитэ.
Тыыммын ыларбар -
Тырымнас иэйиим бүкпүтэ.
Көҥүлбүн көрдүүрбэр -
Көмүс сылларым көппүтэ.
Этиһэрбэр, охсуһарбар
Эрэлим, итэҕэлим бараммыта.
Кэлэйэрбэр, кэмсинэрбэр -
Олох амтана сүппүтэ...
Саха омук биир таммах
Аһыы хараҕын уута
буоламмын
Хаһан эрэ, хаһан эрэ
Түһүөҕүм... Түһүөҕүм...
Ол эрэн,
Сиик буолан симэлийэр
Харах уута төннүбэтинии
Мин эмиэ сүтүөҕүм,
Сүтүөҕүм...
Бу, көҥүл баҕа
Көмүллүбүт дойдутуттан,
Бу, кырдьык туһа
Кыраммыт олоҕуттан...

АРЧЫЛАНЫЫ

САХА СААРБА ТЫЛЛАРА

Түүлээх күндүтэ
саарба кэриэтэ
Дэҥҥэ көстөр
үөрүүм төрүөтэ
Ханнаҕытый эһиги,
кутум-сүрүм
илбииһиттэрэ -
Саха саарба тыллара -
сүрэҕим эмчиттэрэ?
Тыл баай тайҕатыгар
сонордьут буола
Баҕардым да бардым,
алҕаа,
алааһым буора,
Бултаан-алтаан,
арыт сыыһа да
ытыалаан,
Сыһыылары уҥуордаан,
сыбардары
сыыйталаан
Суоллаан тиийэн,
тутан тэйиэм
Тыл саарбатын,
күндү сэгэрдэриэм.

1984 с.

САНААЛАРБЫН АРЧЫЛАА!

Үкэр окко үҥүөхтээн,
Ача быыһынан алтахтаан,
Буутум буспут сылааһа,
Сиһим сиппит алааһа.
Саха, саха Сахаадам
Санааларбын харыстаа!
Мундулаабыт, соболообут,
Сөтүөлээбит, сөрүүкээбит
Күлүм-чаҕыл көлүччэлэрим,
Үрүмэ-долгун үрүччэлэрим.
Саха, саха Сахаадам
Санааларбын иччилээ!
Үлэ тууһун амсаппыт
Үрэх баһа сирдэрим,
Салаа оту аахтарбыт
Сыһыыларым, хонууларым.
Саха, саха Сахаадам
Санааларбын кынаттаа!
Таптал уоттаах сылааһыгар,
Таҕыл имэҥ былааһыгар,
Таалалаппыт тааларым,
Ханыылаабыт халдьаайыларым.
Саха, саха Сахаадам
Санааларбын саргылаа!
Саха курдук сананан
Сайаҕас, истиҥ баҕанан
Көҥүлүм туһугар дьаныһар
Көмүс уйам дойдута.
Саха, саха Сахаадам
Санааларбын арчылаа!

От ыйа, 1991 с.

АРАЙ

Оҕотук соҕус да буолларбын
Олорбут олохпун санаатарбын
Оо, доҕотторуом, саллабын
Омуна суох, бэйэм сөҕөбүн.
Алааспыттан быралыйан
Аҕыс улууһу кэрийэн,
Хоту, соҕуруу арҕарбытым
Эҥинэ арааһы анаарбытым.
Кэпсэнэри, сороҕор кэпсэммэти
Кэлин кэп да туонары
Кэриэс өйдүү да сылдьары
Кэмэ суох билбитим.
Ол толкуйугар түспүтүм
Сибиэркээн саһан бүкпүтүм,
Буомуран бобулла сыспытым,
Бу да буоллар, булбутум...

Булбутум, күн сирин үтүөтүн
Күндүркэтэн дьүһүйүүнү,
Чоруун тылынан чүөмчүлээн
Чөкөтөн санааны түстээһини.
Тууһуран туран туруммутум
Тэһиппэт буолан тэриммитим,
Суруксут буола дураһыйдым
Чахчыта мин бугуһуйдум.
Өй, санаа күрэҕин ухханыгар
Музабын муҥун ытаттым,
Ыра-баҕам туоларын туһугар
Поэзия, эйигинэн утаттым.
Дьылҕа Хаан Тойон миэхэ,
Аҕыс кырыылаах остуолбатыгар
Айар хомуһуну, аныырга диэн
Арай, суруйбут буоллунууй...

Сыаганнаах. 1987 с.

ТУОХТАН...

Туохтан мин үөрэбиний,
Тутум курдук үрдүүбүнүй?
Үөрдэр миигин үчүгэй сурах
Онноoҕор ордук таптыыр сүрэх.
Үөрдэр айылҕа кэрэ көстүүтэ
Үлэ-үөрэх үтүмэн ситиһиитэ.
Үөрдэр эбээт миигин, үөрдэр
Сүрэхпин дууһабын үтүөрдэр
Дьон кыра да хайҕала,
Туохтааҕар да күндү махтала.

Туохтан мин хомойобунуй?
Харыс курдук намтыыбыный?
Хомотор миигин, санаам туолбата
Барыта миэнинэн буолбата.
Хомотор хобу-сиби истэрим
Куһаҕан киһилиин билсэрим.
Хомотор эбээт миигин, хомотор
Араас санааларга аҕалар
Дьон кыратык да ахсарбата,
Сиилээн сирэн саҥарбыта.

1986 с. Ньурба.

САХАМ КЫЫҺЫН ТАПТЫЫБЫН

Сахам кыыһын таптыыбын
Сайаҕас истиҥ санаатын
Сырдык, ыраас мичээрин
Сытыары сымнаҕас майгытын.

Сахам кыыһын таптыыбын
Умсугутар уран таһаатын,
Уйуһуйбат уу наҕылын
Уостубат уһун тапталын.

Сахам кыыһын таптыыбын
Үлэҕэ-үөрэххэ дьаныарын
Үөрэ-көтө сылдьарын,
Үҥкүүлүүрүн, ыллыырын.

Сахам кыыһын таптыыбын
Туттунар туспа тулуурун
Туохтан да бөҕө эрэлин
Туоххаһыйан, ардыгар ытыырын.

1985 с. Ньурба.

УҺУКТУУ

Кыыс кэрэтин, талбатын эйигин көрүстүм
Сырдык сыдьаайыҥ сылааһыттан үөрдүм
Бэйэм да бэйэбиттэн соһуйа сөхтүм
Соҕотохсуйан, сорсуйан иһэн үтүөрдүм.

Көрдө-көрөөт көрдөөбүппүн булбуттуу
Бу чаҕыл түгэн туһугар олорбуттуу
Сүрэхпэр-дууһабар сөҕүмэр уһуктуу
Иэйии-куойуу эймэнийэр угуттуу.

Аламаҕай мичээрин кыымынан аҕааҥҥын
Алыптаах таптал уотунан сылааҥҥын
Сүһүрбүт иэйиилэрбин сүүрүгүртүҥ алҕааҥҥын
Соһуччу дьоллоотуҥ, эн эрэ, ону сатааҥҥын.

Барҕа-махтал баай, кэрэ тапталга
Барыбытын долгутар имэҥнээх аналга
Санаа кыымынан саймаардар сарыалга.
Киһи буолан ахтар, айманар саталга.

Күүппэтэх дьолбуттан тоҕо эрэ дьулайабын
Өрүһүлтэтэ суох иэйии-далайыгар умсабын
Тапталынан умайабын, хайдах тулуйабын
Ыгыллар хараҕым уутунан хоһоон суруйабын.

Таҥха түөрэҕэ мин туспар арылынна
Иэйиэхсит айдааннаах уолун арааһа аһынна
Дьылҕа Хаан дьоллуур хараҕа аһылынна
Дьыл-хонук чыпчылыйыы түгэнэ аһарылынна.

Кээлээни кэпсээбитэ - кэскилим буолбатын
Кэнэҕэски кэмҥэ сүрэҕим, кэмсиниинэн туолбатын
Дьоллоох олоҕум биир сиргэ тэпсэҥнии турбатын
Мэлдьи сайда, чэчирии турдун - буомурбатын.

1985 с.

АХТЫЛҔАНЫМ ҮГЭНИГЭР

Убураан ылыый, диэбиттии
Уран уостаргын сэгэтэн,
Көрүүй, дьэ таптаа диэбиттии
Көрүөхтэн кэрэтик туттан

Ахтылҕаным үгэнигэр,
Кылгастык кыл түгэнигэр
Ыалдьыттаарыый, ыҥырабын,
Толорууй, биирдэ ырабын.

Сүрдээх да күүстээх ахтылҕан
Сүрэхпин сүгүн гыммата,
Дууһам көҥүллүк тыыммата,
Тулуй, диирбин ылыммата.

Ахтылҕаным үгэнигэр,
Кылгастык кыл түгэнигэр,
Ыалдьыттаарыый, ыҥырабын.
Толорууй биирдэ ырабын.

Илииттэн ылсан сиэттиһэн,
Иһирэх тылы сипсиһэр
Иһийбит, таалбыт киэһэлэр
Истиэҥ дуо, ааһан эрэллэр.

Ахтылҕаным үгэнигэр,
Кылгастык кыл түгэнигэр,
Ыалдьыттаарыый, ыҥырабын,
Толорууй, биирдэ ырабын.

1986 с. Ньурба.

ААСТЫЛАР ДУО, БУ СЫЛЛАР ТААХ?

Сунтаар пордугар, үс сыллааҕыта
Дьылҕам, эйигинниин көрсүһүүнү анаабыта
Онтон ыла, ахтылҕан, күүтүү аргыстаах
Аастылар дуо, бу сыллар таах?

Ол көрсүһүү, олохпор эрэли эппитэ
Сүрэҕим күүскэ да тэппитэ
Тапталым бастакы кыымын сахпыта
Соҕотохсуйуу, букатыннаахтык арахпыта.

Таптал кистэлэҥин арыйа дьулуспут
Сүрэхтэрбит холбоһон, олох суолун тутуспут
Ийэ, аҕа буолан, күннээххэ көрбүт сулуспут
Биһиги кырачаан уолбут Дьулуспут.

Үлэ, үөрэх суолун батыһаммыт
Баҕарбатарбыт да, эмиэ арахсыһаммыт
Күнүһүн, түүнүн, санаалыын алтыһаммыт
Хаһан көрсөбүт, күүскэ ахтыһаммыт.

1987 с. Ньурба.

ЭН МИЭНЭҔИН

Эмиэ баттатан,
эрэйи көрдүм.
Эмиэ түһээн,
эйигин сүтэрдим.
Илэ суоххун,
түүлбэр куоттуҥ.
Арай санаабар,
аттыбар бааргын...
Син биир ситиэҕим,
эн миэнэҕин...

Бэс ыйа, 1991 с.

* * *

Мин санаам
мин хаҥыл соноҕоһум,
Мин толкуйум -
мин бэргэн оноҕоһум.

* * *

Кыра хаадыы кыһыыта
Тарбаннахха ааһааччы,
Кыра хомолто аһыыта
Өр сылларга сылдьааччы.

* * *

Ханнык хара санаа хаһыҥнара
Хагдарыттылар эн ыраҕын,
Ханнык өһүөн өйдөр өргөстөрө
Өлбөөдүттүлэр күлүм баҕаҕын?

* * *

Таптал оо, таптал эрэ
Таарыйбыт киһитэ
Таһымныыр дьоллоох
Табыллыбатаҕына-сордоох.
Күн сирин күндүтүн
Күүстээх алыбын
Күннэтэ билээччи
Күлбүтүнэн сылдьааччы
Таптал барахсан
Талбыт дьоно буолааччы.

* * *

Эдэр доҕоруом,
Эн атыны этэҕин...
Билбэккин бэйэҥ кэрэҕин.
Олоххо көрдөө эрэли
Тулуй, туораа эрэйи
Дьону-сэргэни өйдөө
Дьолгун дьулуһан көрдөө.
Оччоҕо эйиэхэ,
Кэрэ санаа уһуктуо
Иэйии имэҥэ угуттуо
Саҕаххар кыыһыа сарыал
Олоххор көстүө - сыал.

* * *

Эдэр саас үгэнэ
Таабырыннардаах түгэнэ
Кэлэн ааста, бүттэ
Эргиллибэттии сүттэ.
    Ааста омун, тиэхэ
    Кэллэ атын кэм эйиэхэ,
    Өй, санаа, толкуй
    Ситиһиититтэн долгуй.

* * *

Эн, мин дэһиспэккэ
Эрэнсиһэр буоллахха -
Дьиҥнээх дириҥ иэйии
Дьиэтийэр киһиэхэ.
    Арахсыстахха, тэйистэххэ
    Ахтыһар буоллахха
    Сөбүлэһэр сүрэхтэр
    Сүтэрсибэт эбиттэр.
Икки киһи иэйиитэ
Итии тыыннаннаҕына
Ыра санаа ыксалаһар
Ыраахха кэрэҕэ угуйар.
    Өйгүнэн, санааҕынан
    Өйөһөр буоллаххына
    Өркөн тапталыҥ
    Өлбөт, сүппэт үйэлээх.

* * *

Саас кэлэрин кэтэһэ
Санааҥ, ахтыҥ мэлдьи,
Сааһын куруук тылла,
Саҥалыы көрүҥ олоҕу!

* * *

Кэтэһэбин,
    күүтэбин,
        көрдүүбүн
Сүрэх сөбүлүүрүн -
        куппун тутары,
Куруук угуйа
        умсугута турары,
Уһуну үйэлээҕи,
    күнүн аайы,
        күндүтүйэри

* * *

Кэрэ да курдуккун
        көрдөххө,
Ымсыырдаҕын
        ыҥыраҕын,
Барыах дии-дии
        баҕардаҕын.
Этэн көрдөххө,
        «эн-мин»... диэтэххэ
«Эс» диигин
        эрэлбин эһэрдии
Эмиэ да
        «Эрис!» диирдии

ХОҺООН БИҺИГЭР

Санаам сайдар
        санаам күүрэр,
Ханна эрэ
        саарба тылым күүтэр.
Сонун сонор,
        угуйар ыҥырар,
Ол аата - Ухханым,
        мин аттыбар!
Сүрэх ньүөлүйэр
        сүһүөх ууллар,
Күннээҕи олох
        түбүгэ умнуллар.
Эйигин Уххан,
        аҕынным аххан!
Уйуһут миигин
        угуй сибилигин,
Ыраас санаа
        ыпсар сиригэр,
Кынаттаах хоһоон
        үөскүүр биһигэр!

КИМ КИМИЙ?

Киһи барыта итэҕэйсэр
Бука бары эрэнсэр
Үөрүү-көтүү үллэстэр
Сахалыы мааны үгэстэр
Билигин да итэҕэстэр.
Үтүө үксүүрүн кэтэһэ
Баҕардым эбээт тэһэ
Аһаҕастык кэпсэтиэхпин
Ким кимин билиэхпин.
Эн кимҥиний ааҕааччыа,
Күн сиригэр көстөн ааһааччыа?
Билэҕиэт эһиги кимҥитин,
Үтүө санааҕытын, киҥҥитин?
Билбэт киһиҥ ситиһиитэ
Истиҥ иһирэх иэйиитэ
Куккун-сүргүн көтөҕө
Сэргэхситэр дуо сэгээр?
Атын киһи алдьархайа
Олоҕо куһаҕана, сатархайа
Табыллыбата сатаммата,
Кытаанахтык санаммата,
Көмөлөһөр өйүүр баҕаны
Аһынар санааны даҕаны
Аҕалар дуо, эн сүрэххэр?
Туора киһи эрэйин,
Көмө күүтэ эрэйэрин,
Хомойон хоргутан ытыырыан,
Дууһата санаата ыарыырын
Өйүүрү-өйдүүрү сатыыгыан
Кыайаргынан көмөлөһөҕүөн?
Төлөбүрэ суох көмө -
Үөрүү төрүөтэ, өҥө -
Истиҥ мичээр иһин
Үөрүнньэҥ сүрэх иһит:
Киһиэхэ сайаҕас сыһыан
Элбиирэ баҕатыан!
Билбэт киһим мичээрэ -
Бэйэҥ үөрүүҥ энээрэ
Атын киһи көмөтө -
Эрэл санаа көлөтө!
Үтүө үчүгэй үгэстэр
Үүнэлләригэр үгүстэр
Баҕаларын баараҕай тиитиҥ,
Сүрэхтэрин сылааһын итиитин
Аныахтара дии саныыбын
Барыларын онно алгыыбын.

1986 с. Ньурба

Ытык Бүлүүм биэрэгэ,
Ыраас кырдалын үрдэ
Кыһыл талах хаймыылаах,
Харыйа тиит ханыылаах.
Үөр санаа үмүөрүспүтүнүү
Үөттэр хатыһа үүммүттэр,
Сүүс сүбэ холбоспутунуу
Иирэ талах манна хойуу.
Киис тиҥилэҕэ, кииһилэ,
        луук,
Моонньоҕон, хаптаҕас үүнэр
        куруук.
Дьэдьэнэ, отоно дьэ дуу,
Сугунун, тэллэйин этимэ
        дуу.
Тэҥкэтигэр тииҥэ
        ойуоккалыыр,
Быттаҕар бочугурас
        бырылыыр,
Алаастарга ача күөлэ
        долгуйар,
Күөлүгэр балыга оргуйар,
Алардарга бадарааннаах
        маардарга,
Айааннарга, толоонноргo
Титирик, иһирик быыһыгар
Айылҕа олоҕо ньиририлиир.
Хаарыаннаах мин
        дойдубар -
Хампа күөх Ыгыаттабар
Эргиллибэттии ааспыттара,
Дьыл-хонук нөҥүө саспыттара
Кыһалҕата суох кэмнэрим,
Кыра оҕо саастарым,
Оскуолаҕа үөрэммит
        дьылларым
Омуннаах, төлөннөөх
        сылларым.

* * *

Ыгыатта, оо, мин дойдум!
Онно баар чугас дьонум,
Эбэбэр, саҥаһым аахха
Олорорум ол сахха,
Ийэбит сүөһү көрөрө,
Биһиэхэ дэҥҥэ көстөрө,
Сайынын - сайылыкка
Кыһынын - кыстыкка
Биирдэ эмэ солбуйтаран,
Үлэтин түбүгүн умнан,
Кэлэрэ кэһиилээх биһиэхэ
Үчүгэй да буолара,
Ахтыбыт киһиэхэ.

* * *

Маҥнай оскуолаҕа
киирбитим,
Маннааҕы кулуупка
үөрэммитим,
Ол бастакы чуораан тыаһа
Билигин даҕаны чугдаарар,
Өссө да үөрэн диэбиттии
Аырыых-ыраах угуйар.
Оо, оҕо саас, оҕо саас!
Оройго тыгыллар мэник
саас!
Омун тэбэнэт уолаттар
Охсуһан ботуоккалаһарбыт,
Онтон сотору иллэһээт,
Оонньообутунан бараpбыт.
Тэһииркээбит тииҥ курдук
Тииккэ ыттан тахсарбыт,
Көтөр саҥатын үтүктэн
Түһэрбит күөмэйбит бүтэн.
Мурукулаан, күтэрдээн
Мунньарбыт сүлүтэлээн.
Лааппыга илдьэн
туттараммыт
Бичиэнньэ, кэмпиэт ыларбыт.
Бүтэй Бүлүү биэрэгэр,
Чычаас чалыр уутугар
Чачайа-чачайа умсарбыт,
Кумахха тахсан тустарбыт,
Кырдал устун кылыйарбыт
Кытыгырас буоларга
кыһанарбыт.

* * *

Силип оҕонньор муҥхата
Сиэтэрэ балык арааһын,
Ыгыатта үрэҕин төрдүгэр
Ыһыах курдук буолара.
Кулуһуҥҥа балык буһара,
Оҕонньор уокка ас кээһэрэ,
Кэпсээнин тардан кэбиһэрэ,
Сыа балык барахсан
Сыттыын минньигэс буолара.
Оонньуу-көрүлүү түһээт
Өлүү балыкпытын сүгээт
Өрүһүспүттүү сүүрэрбит.
Ыллык устун тэбинэрбит
Тиийэн эбэбитин үөрдээри
Тиэтэйдэхпит ол эрээри.

* * *

Маҥнай сааны тутарга,
Булчут буолан ытарга,
От охсон куһуйарга,
Ону бугуллаан кэбиһэргэ
Кыра эрдэхтэн үөрэппитэ,
Көлөһүн тууһун амсаппыта,
Үлэһит буол диэн эппитэ
Сылгыһыт таайым Өлөксөй.

* * *

Ыгыатта ытык
кырдьаҕастара,
Ылбаҕай үөрүнньэҥ
дьонноро
Үлэлиир дьоҕурдарынан,
Үтүө холобурдарынан,
Олохxо дьулуурдарынан
Бэйэлэрэ да билбэккэ
Үгүскэ үөрэппиттэрэ.
Бааллар эбээт манна
Байанайдаах булчуттар,
Олох дэҥҥэ сыыһааччылар,
Тииҥи хараххa
ытааччылар.
Бааллар үйэлэргэ
сылгыһыттар,
Үгүс үтүө сүөсүһүттэр.
Ыгыатта дьоно
ыалдьытымсах,
Кэпсээнэ суох киһи сымсах.
Оҕонньоттор, эмээхситтэр
Оһуордаах уран тыллара
Оҕо дьону үөрэтэрэ,
Өбүгэ үгэһин сөргүтэрэ.
Кыыл Охонооһой уола
Улуу ырыаһыт Сэргэй
«Аман өһүн» манна эппитэ
«Ама кини дуо?!»
дэппитэ.
Аар тайҕатын суугунуттан,
Айылҕа кэрэ көстүүтүттэн,
Кылыһахтарын
булуталаабыта,
Тойугар аттаран
туруортаабыта.
Куонаан оҕонньор
кэпсээннэрэ,
Силип оҕонньор
сэһэннэрэ
Сэҥээрдэр да этэ.
Абааһылар, айыылар
Алтыһаллара дьиэҕэ.
Күүстээхтэр, бөҕөлөр
Күөн көрсүһэллэрэ киэһэ.
Аатырбыт да ойууттар
Аат былдьаһан
охсуһаллара,
Остуол тула олорон
Олоҥхо, номох олоҕун-
Уран тыл уһааpыллар оһоҕун
Оттоллоро оҕонньоттор.
Оннук дьикти киэһэлэри
Оҕо эрдэхтэн сөбүлээммин
Кут сүрбэр иҥэрэммин
Куруук таптыыр буолбутум.

* * *

Элбэхтэр Ыгыаттаҕа
Сээркээн сэһэн
оҕонньоттор,
Сэрии да бэтэрээннэрэ,
Кырдьары билбэккэ
кылыйбыт
Кыахтаах, үлэһит
дьоннор.
Киргиэлэйдэр,
Кирииһэлэр
Хаппытыаннар,
Манчаарылар
Өлөксөөндүрдэр,
Өлөксөйдөр.
Оо, оҕонньоттор,
оҕонньоттор -
Хаама сылдьар халыҥ
кинигэлэр!
Сүһүөхтэргит уйарынан
Сүгэ да сырыттаххыт
Сүбэни-аманы
Айхалы, алгыһы.

* * *

Ханнык баҕарар киһиэхэ,
Киниэхэ, эйиэхэ, миэхэ
Үөскээбит үтүө сирдээх,
Төрөөбүт төрүт буордаах.
Самантан саҕаланар
Саха кыччыгый
балаҕаныттан -
Төрөөбүт дойдуга таптала,
Аан дойдуну араҥаччылыыр
анала,
Күн сирин көмүскүүр
баҕата,
Ийэ дойдуга ытык иэһэ!

1986 с.

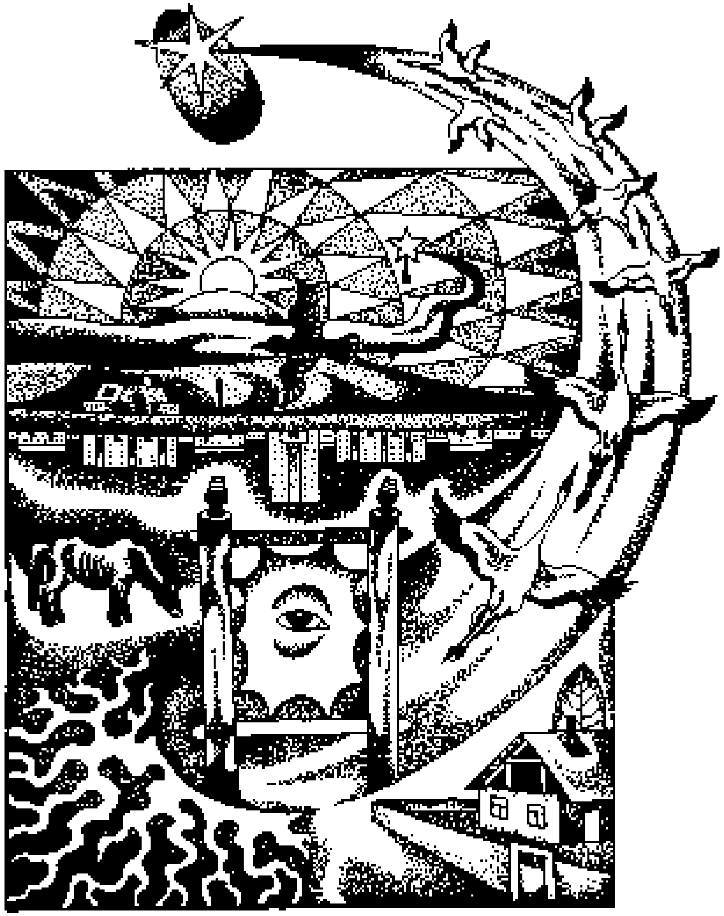

ЫТЫК ДОРҔООН

Һуот-татай оҕолоор!
Түүн үөһэ.
Сай.
Ытык Сахсары...
Алаас-сыһыы арылы күөлэ
Аҥаатта айгыстан
Үрүҥ тумарыгынан
улугүнэйбит...
Саха сирин Аар айылҕата
Ахталыйа айгыстан
Нухарыйар нуһараҥ
Нууралыгар абылаппыт.
Бэл, саха балаҕана
Сири кытта силбэһэн
Иһирдьэ тимирэ иһиллии
иһийбит.
Ок-сиэ ньии оҕолоор!
Ити утуйан унаара сытар
уу куттаах ураанхайтан
Саймаархай салгын кута
арахсан,
Тыйыс дьылҕатын
Тымыр быатын батан
Сах үйэтин диэкки
Сайа көтө турда...
Көрөллөр ини, көрбөттөөр?...
Бээрээ, һуо-аай,
Ити ханна тийэрдии барда?
Ити тугу көрдүү көттө?!
Һуо-аай!
Көр да маны,
Көрдөрбүтүнэн көттө дии.
Дьэ бэйи, маҥай аллаах!
Төннөр суолуҥ төлкөтүн
көрүөхпүт,
Кэлэр суолуҥ кэпсэлин
кэтиэхпит...
* * *
Дьэ дуо доҕоттоор!
Үһүккэ сүһүллэн
Үйэлэри үтэһэлээн
Уос номоҕо буола
Уһаарыллан кэлбит
Өһүк өбүгэ өһүнэн эттэххэ,
Саталаах үйэ дарбаанынан
Саатыыр сахтар саҕана,
Сах саха бараххан
Доҕоон үөрэҕин баһылаан
Добун үйэлэр уорҕаларын
Домноон сылдьыбыттааҕа үһү...
Ээ-ээ, ити күтүр,
Ол диэкки хайыста ээ,
бадаҕа...
* * *
Аар-Дьаалы! Аар-Татай!
Улаан ньуурдаах
Уу дьулайынан
охсуллан киирэн
Этиттэрээри тэриннэҕэ
эминэ тугуй?!
* * *
Кэлэр сири кэтэппит
Кэриим киэһээ ааһан,
Барар сири хаайар
Балай хараҥа түүн барыйан,
Баламат түүлгэ баттатан
Уута уйгууран
уһукта биэрдэ,
саха...
Баһыгар баппакка
бардамнык балыйсыбыт,
Хоонньуга уктар
хотун ойох оннугар
Хонук аайы хонсубут,
Хомолтолоох,
хойуу туман санаалара
Таһырдьа ыҥырдылар,
- тур, таҕыс! - диэтилэр...
* * *
Утуйар уутуттан уоскуланы
булбатах
ураанхай саха,
Күн күөрэйиэн иннинэ эрдэлээн,
Үөйбэтэҕин,
ахтыбатаҕын билгэлээн,
Ыччыгый ыырдаах
ынах ыллыгын батыһан,
Санныгар ууруммут

Саппаҕырбыт санаалаах
саллаҕар баһын,
Санаатын дьайҕардар
Сахсары эбэтигэр салайда.
Хаамтаҕын аайы хаана сырдаан,
Үктээтэҕин аайы өйө дьэҥкэрэн
Тииһигирбит сиригэр
тийэн кэллэ.

* * *

Субу-манна:
Киэмсик кыыстыы кэмчиэрийэн
Кэрэ симэхтэрин кумуччу туттан,
Айыы таптал уоттаах харахтарбын
Ааһар былыт албыннара
анаарыахтара диэбиттии,
Сир диэкки симириктии көрбүт
сибэккилээх сииги кэстэ...
Ол-онно:
Тэтэркэй уоһун
тэбэнэттээх мичээрин
Тэҥил дойду тиэхэлээхтэрэ
тэһэ угуруохтара диэн
тэйэ туттан,
Умсугутар уохтаах
уран таһаатын көрдөрүмээри,
умса хоҥкуйан,
Иэйииннэн илбийэр
имэҥ кыымнаах иэдэспин,
имэрийиэхтэрэ диэн
иһирдьэ кистии туттан,
Нусхайа нухарыйбыт
нуурал чэчиктээх
Кырдал устун кырыйа хаамта...

* * *

Эрэй бөҕөнү
эҥэринэн тыырбыт,
Муҥ бөҕөнү
муннунан соспут,
Тойук тоҕотун сураһан
Тоҕой аайы тохтообут,
Алгыс хайдаҕын анаара
Алаас аайы аараабыт,
Тэтим кистэлин билээри
Тэргэн аартыктары тэлбит,
Айылҕа доҕуһуолугар
абылаппыт,
Тыл хомуһунугар
тыыттарбыт,
Сүгүн утуйарын умна
Сүрэ-кута сүлүһүрбүт,
Сатамматах сахабыт аата
ДОРҔООН УОЛ диэн этэ.

* * *

Алаата оҕолоор!!
Һуой-даа!
Оол-ол, буор булгунньах -
Дорҕоон уол курдук, -
Саха байаанын
саппаҕырбыт санаатын,
Санныгар сүгэн
санньыйа быһыытыйбыт дии...
Оо, турууй даа!
Саха омук
санньыардаах туман санаатын
сыҕайа ыһан,
Буор Булгунньах!!!

* * *

Уо-аа, аа
оччоҕо доҕоттоор!
Тулаххыдыйбат тускубут
туһа диэн,
Кэтэмэҕэйдээбэт кэскилбит
кэлиэ диэн,
Самныбат саргыбыт
салаллыа диэн,
Сата буурай санаалаах
сахалар, - биһиги!
Туойбутунан туран кэлиэ этибит,
Ыллаабытынан ыстанан барыа этибит!
Оннук дуо, үс куттаах
үтүө мааны сахалаар?!

* * *

Истэҕиэт?! Истибэккиэт?!
Утуйдаххыт уһунуон!!!
Уһуктуҥ даа!!! Уһуктуҥ!!!
Күн күөрэйэрин
күргүөмүнэн көрсүбэтэххитинэ
күнүскүгүт күлүгүрүө,
Саҥа таһааран
саргыгытын түстээбэтэххитинэ
сарсыҥҥыгыт саарбахтаныа.
Уһуктуҥ даа,
уран хааннаах ураанхайдаар!
Салыйбатах куттаах сахалаар!!!

* * *

Чэйиҥ, Чэйиэҥ!
Чээ-рэ, Чэй! Чэ-Чэ!!!
Үүт-таас олбохтоох
Үрүҥ Аар тойонҥо,
Үҥэ-сүктэ,үҥсэ
үстэ төхтүрүйэ үстэ,
Табыкта охсуоҕуҥ!!!

* * *

Оччоҕо мин,
Ытар ыра баҕаҕыт,
ырыаҕыт, итабылгыт, ынчыккыт
Ытык Дорҕооно буоламмын,
эһиги сүргүтүнэн туоламмын,
Хара аан хараҕатын туураммын,
Аҕыс иилээх-саҕалаах
Аан ийэ дойдуну аймаһытыам!
Тоҕус хаттыгастаах
толомон маҕан халлаан
толуу суолун тобулуом!

* * *

Мин-Ытык Саха Уолабын!
Мин-Ырыа Дорҕоон буолабын!
Мин хараммар киирэн,
хааммар иҥэн, -
Дьиҥи, Чахчыны булуом!
Кырдьыгы туойуом!
Толбонноох өй
торумун тобулуом!
Дириҥ долоҕой
ирдэбилин толоруом!
Тыал көтүппүт
тыймыыт да үөстээх
тымныы тыллары,
ириэриэм!
Андаҕар, Аман өс, Айхал-Уруй
Алгыс, Ааттал, Албан аат
алыптаах тылларын
тэһииннииэм!
Өспөт өрөгөй ырыатын,
Өһүк өбүгэ өһүн хоһоонун,
Саргы-Дьаалы саҥатын,
Сатабылын табыам!

* * *

Кэми-кэрдиини курдарар,
Кэнэҕэс кэскил кэпсээнин,
Сир ийэ тыынар
Сиэдэрэй сэһэнин силигин,
Ситэн-хотон ситэриэм!
Чыҥыс Хаан утары этиппэт
ыйааҕын дуораанын,
Одун Хаан уталыйбат
оҥоһуутун уораанын,
Дьылҕа Хаан
дьаһааҕын дьайаанын,
Билгэ Хаан
үөйүллүбэтэх үөтүүтүн,
Таҥха Хаан
таайыллыбатах таайбараҥын-
Мин эрэ үүннүөм!
Мин эрэ тэһииннииэм!

* * *

Мин сүллэр этиҥнии сүүрүөм,
Аан чаҕылҕанныы дапсыйыам!
Мин симэх-чэчик,
сэбирдэх-мутукча
сиккиэринэн илгийиэм!
Мин сиик-таммах,
уу-сүүрүк
сипсиэринэн имэрийиэм!
Мин саха сүрэҕин тэтимин
олоҕу кытта дьүөрэлиэм!
Мин Айыы Дорҕоонун аҕалан,
аймах-билэ дьоммун,
төрөөбүт ийэ дойдубун
арчылыам!

* * *

Табыкта охсуҥ! Табыкта охсуҥ!!
Табыкта охсуҥ!!!
Мин Ытык Саха Уолабын!!!
Мин Ытык Дорҕоон буолабын!!!

Ахсынньы. 1995 с.

СОҤНОММУТ СОР

I

Үлүскэннээх
үрүҥ мэҥэ халлаан
Үүтэ хайаҕаһа сабылынна,
Анысханнаах араҕас халлаан
Анна, үрдэ бүөлэннэ.
Кырах мэччийэ халлаан
Кытыыта,кырыыта бүүрүлүннэ
Халлаан кырса сүттэ
Дьиэ күлүгэ хараҥарда.
Кэй бараан кээрэнэн баранна.
Хаардаах хараҥа былыт
Хараара ыаһырбытынан
Халҕаһалаан халыйан тахсан
Хаардаан халыһытта.
Ыт, бөрө улуйар ый баһа,
Ыар тыыннаах ыас хараҥа
Ыһыытаппытынан ыаһаата.
* * *
Аан алаһа диэлэ лип барда
Утуйар уулаах
уутугар баттатта,
Тыынар тыыннаах
тыймыыт да үөстээх
Тымык-имик тыаһыыр
тыынын иһиллээтэ...
Арай, көмүлүөк
өһөн эрэр уота
Аһа бүтэн абарбыттыы
кыйахана, кыйыттан
Кыыһар чох кыымынан
ыһыахтанна,
Чочумча буолаат
чох тыына быһынна,
Уора-кылына намыраан
Уоһар суоһун күлүнэн
бүрүннэ...
* * *
Субай хааны өһөҕүрдэр
Суостаах чуумпу
чуҥкунаата,
Өҥсөнү өһөстүк күүрдэр
Өлбүттэр өрөгөй түүннэрэ
таҥнары сатыылыыта...
Уйулҕаны уолутан
уһугуннарар
Улуу уу-чуумпу
уһуннук ынчыктаан
ыҥыранна...
* * *
Барыгылдьытар баламат
хараҥаҕа
Барар сирим баҕана үүтэ
буолан
Баарым барыта атыйан,
Таманым тардан
куйахам күүрэн
Хара быарым хамсаан
хааным хойдон
Хайдах буолан
иһэр эбит диэн
Иһиллии иһийэн сыппытым...
* * *
Ыар тыыннаах ыы сыта тунуйда,
Дьаҥ дьайылаах дьаар сыта
аҥылыйда,
Холоҥсо сыта хоҥоруугу
хоҥнордо,
Сүптүр сыта сүрбэр-куппар
иҥнэ...
Көөрөттүбүт көхсүлээх
Көмүлүөк оһох кэнниттэн
Көрүөхтэн-билиэхтэн түктэри
Көрүҥнээх-бодолоох харамай
Көһөн, айгыстан тахсан
Сытыр-мытыр сырдырҕаан
Сыҥаһалыы сыылыҥхайдаан
Сыҕарыйа-сыҕарыйа
чугуруҥнаан
Хатыр-итир үктэнэн
Хамсыы-хамсыы тыаһырҕаан,
Утуйан эрэр уот иннинэн
Бэһэл-быһал хаамыталаата.
Күтүр бэйэлээх баара
Күллээх чоҕу тарыйан
Күрдүргэччи көмүллээтэ.
Ытабыл-ынчык
ыкка-ардынан
Ыҥыах-иҥиэх ыҥыранна
Хоммут уоһун өһүлэн
Хоруолаах айаҕын атытта.
Саҥа таһаара баҕалаан
Салҕалыы-салҕалыы
салыбыратта,

Дорҕоон таһаара бодолоон
Ботур-итир тылланна: -
* * *
- Аанай-туонай абаккабын
Ааҕан ким ситиэ баарай...
Суорума суоллаах
соҥноммут сордоох
дьылҕабын
Ама ким көннөрүө баарай...
Айыыһытым айан кэбиһиэҕиттэн
Аньыыны оҥорбуппун
өйдөөбөппүн,
Киһи да буола сырыттахха
Киһиннэн аахпыттарын
санаабаппын,
Тулаайах бэйэбин аһынан
Туоххаһыйан ытаан тахсарым,
Харах уутунан сууна
хара түүммүн барыырым,
Көлөһүн уутунан суунар
күнүскүбүн кырыырым.
Кумалаан олоҕун куһаҕана
Куппар-сүрбэр иҥмитэ,
Хамначчыт хара соро
Хааммар тийэ хатаммыта...
* * *
Хаһан этэй оҕолоор,...
Хаһым-хаһым этэй оччолорго...
Бээрэ, бадаҕа
уон ордуга үстээхпэр,
Тойонум буолуохсут
топпутун уйбакка
Содурдаах дьалыҥынан
суоһурҕанан турбута
Кыбыыга киллэрэн
кырбыы-кырбыы
Кыыспын алдьатан
кырыыска туруорбута.
Өлөр буоллаххына өл - диэн
Өтүү быатын үрдүбэр бырахпыта...
Хайҕаллаах халлааным
хара дьай былытынан
Хаххаланан хаалбыта.
Ханан да сырдык сыдьаайа
быкпат курдуга...
Өлүү-сиэхсит илэ бэйэтинэн
иннибэр турара,
Өтүү быатын өҥүс баспар
иилэн биэрбитэ...
Омугум төллүбүтэ,
олох диэннэриттэн,
Санаам тостубута
сарсыҥҥыны саныыртан,
Быстах олох, быһымах дьылҕа
Быһыта кымньыылаан
быаламмытым...
Быыһаныам дуу дии санаан
былдьаммытым...
* * *
Онтум баара...
оо, дьонноор.
Этэн да эмтэриппэт,
саҥаран да самнарыппат
Эрэй-муҥ бөҕөтүгэр
эбии түспүт эбиппин.
Өлбүтүм кэннэ тойонум буолуохсут
Хотон муостатын аннынааҕы
Хойуу иккэ-саахха
хоруоба суох симпитэ.
* * *
Онтон ыла ийэ кутум
ытыы соҥуу илэ хаампыта,
Онтон ыла буор кутум
ийэ буорга хараллаары
Кэлэр-барар дьону
кэтиир-маныыр буолбута.
Үөр да буоламмын
үөрүү амтанын билбэтим
Абааһы да аатыран
абырамматым адьаһын.
Өлбүт кэннэ олохпор
өр да сордоннум,
Тыыммын быһыммыт аньыыбар
үйэ устата баттаттым.
* * *
Уола хаан буоллаҕыҥ
уолуйума, көрдөһөбүн,
Эр киһи буоллаҕыҥ
этэрбин толор, эрэйбин толуй.
Кырамтам элээмэтин булан
кыра хоруоп оҥорон,
Сыһыы илин өттүгэр
сытар дьонум аттыгар
Уҥуох оҕото тутан
аҕыс кырыылаан суоран
Аньыаҥ этэ остуолбата
айанныыр сулбун туруоран.
* * *
- Кэп туона кэпсэппит
кэриим кут турбута,
Онно суох харахтарынан
кураанаҕынан курдары көрбүтэ...
- Сөп - диэбитим,
сөһүргэстии сылдьан
Уоппун күөдьүппүтүм
Аал уотум иннигэр
Алтахтаан олорон
алгыс эппитим,
Арчыланнаҕа буолан
алыас! - диэбитим
Амтаннаах аспынан
айах туппутум.
Уолуйбутум уостан
ыксаабытым ыһыктан
Нуктаан барбытым
нухарыйан эрэрим...

II

ЭТИГЭН ТҮҮЛ

Эмиэ да түүл курдуга
эмиэ да илэ курдуга....
Эйээрэн, эҥсиллэн
этиэхтэн кэрэ дорҕоон
Эрэһэ тэтими түһэрэн
этим сааһын атытан
Эмэн сүрэхпэр тийэ
эмэн, сүһэн киирбитэ.
Холооно суох хомоҕой
хомуһуннаах хоһоон
Хорук тымырым устунан
хотоҕостоно субуллан,
Хоммут уоспун өһүлэн
хоҥоруубун хоҥнорбута.
Хара быарга тийэн
хааммар хатана иҥэн
Хатыыны өһүлэн
удьуор-хаан уруһуйун
Уустук кистэлэҥин
уһулу тардан кэбиспитэ...
* * *
Өй-төй эргиллэн
өлбөҕүрэ өспүт
Өҥсөм кууурбүтэ,
өлбөөдүйбүт харахпар
Этигэн көстүү дьиктитэ
төй-мэй иитигэр
Дьэргэлгэн буолан
тэлгэнэн испитэ.
Долоҕой бичигэ арыллан
домноох тылга саҕыллан
Доҕор-атас билбэтэх
дорҕооннох добун дойдута
Атын эйгэ киэлитэ
ааҕа, арылла түспүтэ.
* * *
Хайдах, туох буолтун
хантан билиэм баарай,
Хамнаннаҕым аайытын
хатааһын сулустуу
хараҕым дьиримниирэ,
Хайыта барыахтыы
хааннаах тымыр
илибириирэ.
Уолукпар түспүт уолуйуум
уоста-уола быһыытыйыыта
Уора-кылына налыйыыта
өйүм дьэнкэрбитэ,
Өллөөх санаа киирэн
өйдүү-дьүүллүү турбутум
- Өлөн эрэбин дуу-дэммитим...
* * *
Онтон эмискэ чэпчээн
өрө көтөҕүллэн тахсыбытым
Көй көҥүл халлааҥҥа
көтөр киһи буолбутум.
Көрөр хараҕым далыгар
көстүбүтэ орто дойдум...
Унаарар курдук устан дуу,
куйаарар курдук көтөн дуу,
Айаннатан дуу, баран дуу,
Тэлээрэн дуу, элээрэн дуу
Дайбаммакка дайдарбытым,
сапсыммакка уйдарбытым.
* * *
Үөтүүлээх халлааным
үрдүгүттэн көрдөххө
Үөрүүлээх хомолтолоох
орто дойдум олоҕо
Омуна суох судургута
омуо курдук көстүбүтэ.
Сарсынны, өйүүннү олох
сабаҕата, барҕата көстөрө

Ааспыт, хаалбыт олох
ахтылҕана да баара,
Күнү, ыйы бүөлээбит.
күннээҕи түбүк биллэрэ.

* * *

Кэм, кэрдии суолун кэтэн
кэтии-маныы испитим,
Эрэйэ суох эмискэ, икки Муҥ
арҕаһыгар ыттыбытым,
Муҥ туолар мунур чыпчаалыгар
Мунур Дьүүл мунчааран олороро
Сэксэйбит бытыгын утаҕын
сэрэнэн имэрийэрэ
Санаабыт санаатын
онно иҥэрэн иһэрэ.
Орто дойду олоҕун
дириҥ долоҕойо
Өй-мэй өлөр, тиллэр ыйааҕа
олороро орто дойду
олоҕун одуулуу...

* * *

Икки Муҥ нөҥүө өртүгэр
иэдээн чүөмпэтэ
анаатта сытара,
Икки атах үчэһэтэ туолан
Айылҕаны Куйаарга
тоско туруоруоҥук,
Сэти-сэлээни, сэмэни-суҥханы
бэйэтигэр ыҥырыыһык...
Сах үйэтин саҕаттан
самсанан кэлбит сахабын
Саныы, ахта тураммын
салаҥ саргыны көрбүтүм-...
- Айыы хаан аймаҕа
ахсаана да аҕыйаҕа...
Албын-көлдьүн адьынатыгар
арҕаа дойду үгэһигэр,
Алыптаах тыл сүлүһүнүгэр
абылатан эрэрэ.

Ытанньах хараҕын уутугар
ыра санаа, тимирбит,
Айылҕа бүтэһик хаһыытыгар
аддьархай аана аһыллыбыт,
Айыы хаан аймаҕа
атын омукка сууралллыыһык...
Сах саха саҕаттан
саҕыллан кэлбит салҕааһын
Утума-ситимэ быстан
удьуор, хаан уларыйан
"Сана саха" үйэтэ кэлииһик,
"сайдыы" сах-саханы көмүүһүк...

* * *

Икки тыһыынча туолуута
Ил, Тупсаан ыһыллан
Ур уустар олохторун
уураах, ыйаах туппакка,
Абына-табына барыыһыктар
арахсан туспа тэриниииһиктэр...

* * *

Бу да буоллар сах-сахаҕа
Аан дойду
ыһыллар ыйааҕын бичигэ,
Өлөрү кыайар Өй, Күүс, Тыл
ис дьинэ иҥэн сылдьара...
"Сана саха" сах-саха сатабылын
сатаан ылара буоллар дуу,
Өлбүттэри кытта өйүн, долоҕойун
көмөн испэтэ буоллар дуу,
Сатаан төрүүр, билэн өлөр
айыытын-аньыытын
араарара буоллар ньии...
Саах сыбахтаах саха балаҕанын
сыһыары хотонун сыҥаһа кыбыытыгар
Саха саргыта күүһүлэммэтэ
буоллар дии...

От ыйа. 1997 с.

Улуйар очуос

Ыкса күһүн, хаардаахха,
ыраах, тыаҕа сылдьан.
Киэһэ күн түһүүтэ,
дьааһыгырыы саҕана,
Айаным иннин сур бөрө,
быһа охсон ааспыта.
Суолун батан көрбүтүм
хайа тэллэҕэр
тийэн саспыта.
Салгыы барыахпын саллан
саарбахтаан турбутум.
* * *
Им сүтүөн иннинэ
нам-нум налыйбыта.
Киирэн эрэр
ыкса күһүҥҥү
Кылгас ыгым күн
тымныы килбиэнэ,
Кылыс биитинии
кынчарыйа кылбайаат
Кыа хаанынан
кыыһар сарыалга
умсубута...
* * *
Утуктаабыт улар
халтаһатыныы
Кытара наҕарар
сааныылаах саҕахха
Кыйытта кыыһырбыт
өһөн эрэр
өлбөөркөй халлаан,
Очуос хайа үрдүгэр
өһөх хаан өҥүнэн
өҕүйэн кэбиспитэ...
* * *
Бу кыынньар кыһыл кэрэ
дьикти көстүүгэ
абылатан,
Ханна баарбын
таһыччы умнан
хараҥаҕа хаптарбытым.
Хаһан да харахтаабатах сирбэр
хам сааллан турбутум,
караҕаламмыт курдугум...

* * *
Ып-ыраах
ый туналыйан көстүбүтэ...
Тунаархай - инээркэй
балыырдаах барыкка,
Эрдэлээбит сулустар
тэһийбэтэхтии имнэнсэллэрэ.
Элбээн, истэхтэрин аайы
эрдийэн,
Эҕэрдэлэһэн эрэрдии мичилийэн
чоҕулуһа дьиримнэспиттэрэ.
* * *
Ыкса киэһэрбитэ
ый чугаһаабыт курдуга...
Туналыйар ыйдаҥаҕа
субу тутан ылыахтыы,
Аттыбар барыҥнаабыт
бэйэлээх бэйэм күлүкпүн
Атыҥырыах курдук
буолбутум.
Ол да буоллар турбутум
саараан,
Бу Ытык хайа анныгар
аараан.
* * *
Ол онно көрбүтүм,
сурба таас хайа
суоһар чыпчаала,
Ый нууралынан
ытыы-ытыы суунарын.
Ити кырдьык,
илэ чахчы этэ,
Ытык хайа үрдэ
ытыыр, курдуга...
Хайа, бу тугуй?! диэн
хантайан көрбүтүм,
Соһуйуом быатыгар
сур бөрөм,
Суорба таас хайа
суоһар чыпчаалагар
ыттан турара...

* * *
Ыйы кытта кэпсэтэрдии,
ыраах бааргa
ымсыырбыттыы,
Ыйылаан, ытаан
ылара,
Оҥоһуум оннук диэбиттии
онолуйара,
Устунан уйуһуйан
умсулҕаннаахтык
Уһуннук да уһуннук
улуйан барбыта...
* * *
Сурба таас очуос хайа,
сур бөрө, ый,
уонна мин,
Турбуппут, сулустар
суһумнарыгар сууралланн,
Бу, күүтүллүбэтэх
көстүүгэ сууланан.

Манна баара -
саҥата суох тыл,
Этигэн көстүү,
эмэр, эймэһитэр иэйии.
Манна баара -
дуоһуйуу доҕуһуола,
Сөхпүт сүрэх тэтимэ,
Тыйыс айылҕа
айар тыына!
* * *
Суорба таас очуос хайа,
сур бөрө, ый
уонна мин,
Турбуппут, сулустар
суһумнарыгар сууралланн...
Бу, күүтүллүбэтэх
көстүүгэ сууланан...

Тохсунньу 17 к. 1999 с.

КӨНӨ СУОЛ СУОҔУН ТЭҤЭ

Кутум -сүрүм
курааннахсыйан
Куруҥ кучутунуу
тулаайахсыйан,
Суос соҕотохпун,
эмиэ билинним
Аҥардам дьылҕам
ньилбэгэр бигэнним
Ааһан хаалбыт атарах
санааларбын
Алҕаһаабыт мөкү да
быһыыларбын,
Төттөрү, түһэхпэр хомуйан
ыламмын
Төгүрүччү түөһэн төлкө
наардаатым.

Айдааннаах олоҕум
алҕаһын аһыыта
Амтана эмиэ
сүрэхпэр билиннэ,
Сыыһа сылдьыбыт
сырыым кэмсигэ
Сылбабар, сылаа
буолан биһилиннэ.
Кэлэйэн да, кэмсинэн да
хайыаҥый
Кэлэн ааспыты хайдах
төнүннэриэҥий?
Олорбут олоҕум
очура оччо буоллаҕа
Ойуурга, тыаҕа
көнө суол суоҕун тэҤэ.

ХАРАХ УУТА

Харахпыттан
халыйан тахсар,
Көмүскэбиттэн
көймөстөн тохтор
Кутум уутун
туппат буоллум.
Мин бэйэм, -
харах уутунан туоллум.

Харах уута, кутум уута...
Тууйулуннахпына,
туоххаһыйдахпына
Буолар буолтун кэннэ,
тийэн кэлэр
Уоскулаҥ уута,
көхсүбүн кэҥэт дуу...

АЛАМАЙ КҮН СЫЛАМЫНАН!

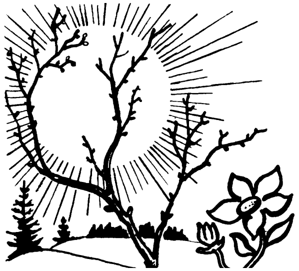

Аламай күн сыламын
куппар кутан,
Сыралҕаным сырылатан
сылаастык сыдьаайда.
Илгийэр итии салгын
имэрийэ илбийэн,
Иэйиэхситим иһирэх
иэйииитин уһугуннарда.
Аралыйар күнүм
алаҕара, тэтэгэрэ,
Мин түөспэр, Күн Күбэй
сырдыгын киллэрдэ.
Мин сүрэхпэр,
Үрүҥ тыын,
Айыы күүс иҥнэ!

**СЫЛАМНЫЫР АЛАМАЙ КҮНҮНЭН,
АЙЫЫ КИҺИТЭ!**

АЙБЫТТАРЫАМ...

Үрүҥ Аар Тойон сөлөгөйө,
Күн күбэйэ - Ийэ кутум!
Киһи буолуум
кииммиинэн киирбитэ,
Аналым айылгыбар
аттарыллан түспүтэ.
Айбыт Айыыларыам,
араҥаччылааҥ дуу,

Айманар, атарахсыйар
аньыылаах түгэммэр.
Ааспат ахтылҕан
аалар кэмигэр,
Аана суох алдьархайым
ааҥныыр иэдээнигэр.
Арчылааҥ, дьалбыйыҥ дуу,
айбыттарыам...

ЫТЫК ИЭЙИИ

Эйэҕэс мичээри эйиигиттэн эрэйэн
Элбэх да сылы эрэйгэ бараатым.
Сылаас, сымнаҕас сыһыаны күүтэн
Үгүс да кэми эрэлгэ анаатым.

Эйиигин көрөртөн, эйиигин истэртэн
Салгыбат харах, ааспат иэйии.
Ахтылҕан, күүтүү аргыстаах
Аастылар дуо, бу сыллар таах?

Тапталым кистэлин эйиэхэ эппэккэ
Сүрэҕим иэйииитин өлбөт тыыннаатым.
Эйиэхэ анаабыт олохпун сирбэккэ
Соҕотох бэйэбин хайгыы санаатым.

Этэҥҥэ сылдьар сураххын истэммин
Эрэйгэ барбыт сылларбын умнабын.
Дэҥҥэ түбэһэн көрсө да түстэрбин
Үөрүү, Дьол сыдьаайыгар умсабын.

Бутуллар да, буккуллар да санаабын
Мунан-тэнэн эйиигиттэн булабын.
Элэ-была тылбын, эрэйбин этэбин
Онтон эмиэ эрэллэнэн тэйэбин.

Эйиигин күүтэртэн, эйиигин ахтартан
Салгыбат эбит мин тапталым
Олохпун тыыннныыр, иннибин сырдатар
Мин Ытык Иэйииим - Эн эбиккин!

Олунньу ы. 4 к. 1997 с.

ТУПСУУ

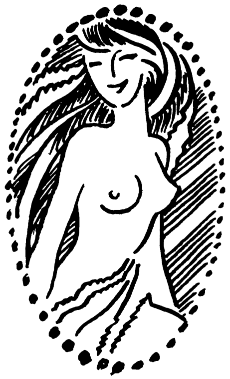

Иһирэҕинэн, истиҥинэн илгийэн
Иэйиэхсит тыына куттаах
Ыаммытынан үүт курдук
Ыанньыйбыт имэҥ сыттаах
Чэнчис-чэбэр бэйэкэлээх
Чэгиэн эттээх-сииннээх
Умсугутар уран таһаалаах
Ураты минньигэс иэйиилээх
Кыыс-дьахтар кылаан бэрдэ
Кыдьараҥ кылыытын таарыйан
Таҕыл талыы татакайын
Таманым иэнигэр уматта
Ахтар Айыыһыт киирэн
Аманым өһө уһуктан
Аманах аартыга арыллан
Айыы анала көҕүйдэ
Уйулҕабар умсулҕан саҕыллан
Уола-хааным уһуктан
Уйуһуйан, уурастаан ыллым
Уоскуланы, утуйары умуннум
Кэпсэммэт кэрэ эйгэтигэр
Кэнэҕэски кэлэрин туһугар
Кэмэ суох дириҥнэ умустум
Эр Киһи, дьэ тубустум!

1997 с.

САРСЫН ЭМИЭ...

Ыарахан санааттан
ыаһырбыт салгыны
Ыылары, дьаардары
ындыы оҥостон
Саннынбар сүгэн
сарсын эмиэ, айанныам...
Кыһалҕа кыаһааннаах
күннээҕи түбүкпүн
Туохха да кыһаммат
тулалыыр эйгэбин
Күөммүнэн көһөрөн
илдьэ барыам...
Сүппэтэр ханнык
сүрэҕим сүгэһэрэ

Өйүм-санаам ындыыта
өһүллүбэт мөккүөрэ
Сүһүөҕүм эрэ уйдун
сүрэҕим эрэ тулуйдун
Сарсын эмиэ,
сарсын сарсыныгар эмиэ...
Кыһалҕа, түбүк
кыаһыытын сүөрэн
Кынаттаах ырам
дайааныгар уйдаран
Өрө көтүөм
өрөгөйдөөх сарсыардаҕа -
Өйдөбүл дойдутун
өрөөбөт үөрүүтүгэр!

1996 с.

КҮҤҤЭ ТАҺААРЫҤ!!!

Хараҥа санаа хаххалаан
үрүҥ санаа үтүрүллэн
Өҥ күүһэ мөлтөөн
өҥсөм күүрдэ
хараҕым иирдэ.
Киҥим-наарым холлон
отуорум ыһыллан
симмэр түстүм.

Торумнаах долоҕойум
толкуйун ыһыгынным.
Тулуур туллар
дьулуур быстар
Күһэргэннээх күнэ
көрдөрбүтүнэн үүннэ.
Күннэ, күннэ көрдөрүҥ!
Күҥҥэ, күҥҥэ таһаарыҥ!!!

1996 с.

ҮӨР

Тойон, хотун торҕон иҥсэтигэр
Тобулу баттаппыт салааһын санаалаахтары
Байар туһугар баламаттыйбыт баһылыкка
Балыттаран бараммыт барбах дьылҕалаахтары-

Үүрбэ сүөһү кэриэтэ санаатылар
Үөр дьонунан эһигини аахтылар
Хаһан уһуктаҕыт, хаарыаннаах бэйэлээхтэр
Хараххытын аһаҕыт, бүппэт эйэлээхтэр?!

Былааска ыттарга быыбар ыытыллар
Или түмэргэ дьокутаат талыллар
Ол кэнниттэн - үөр үктэл - умнуллар
Эйэлээх сыһыан, эрэннэрии тумнуллар

Сокуон, быраап солотуута сууралллан
Убай, быраат сыһыана маратыйар
Ытанньах хараҕын уутун аһыйан
Ыйаах, уураах хото суруллар

Норуот кыһалҕатынан суобас саптынан
Хаһыырар харчыны хаама суох хаамтардылар
Күрүөһүт сүөһүлүү көҥүл айбардаан
Көрдөрбүтүнэн уордулар, хоро тастылар

Кэтэһэртэн салгыбат кэнэн дьонунан
Саатаата салалта сарсыҥҥы дьолунан
Бэлэмҥэ баҕалаах бэлэһэ куурда
Өйүн-санаатын тобоҕун куртаҕар уурда

Үөр аймахха - Ээх ууһун дьонугар
Үөр тыына илэ сатыылаабытыттан
Үөр, баҕар хомой, мин саҥабыттан
Үөрэҕэстэниим баҕар, сытыы тылтан!

1996 с.

ҮҮНЭР ҮЙЭҔЭ ҮӨРҮҮ ҮРДҮӨ, ДЬОҺУН ДЬЫЛ ДЬОЛУО БИЛИЭ!

Саргы санаа саҕыллар
Саҥа үйэ кэллэ,
Саха санаата табыллар
Саҥа сыла үүннэ.

Үүннэ - үс үрдүк тоҕус
үмүөрүспүт үөрүүтэ,
Муҥур Ытык Ахсаан
муҥутуур туолуута!
Үүнэр үйэҕэ үөрүү үрдүө,
Дьоһун Дьыл дьолуо билиэ!

Тардылынна, табылынна
талым астаах сандалы,
Көнньүөрдэ, көхтөннө
көрдөөх-нардаах түһүлгэ!
Силигэ ситэ симэннэ
сиэдэрэй харыйа,
Киэркэйэ киэмсийэ
киһи барыта кэрэтийдэ!
Үүнэр үйэҕэ үөрүү үрдүө,
Дьоһун Дьыл дьолуо билиэ!
Курус тимир куолакал
куйаара ытаата,
Курустаал таас бакаал,
туйаара ыллаата!
Саргы санаа саҕыллар
саҥа үйэ кэллэ,
Саха санаата табыллар
саҥа сыла үүннэ.

Дьонум-сэргэм барахсан
Дьоһун Дьыл дьолуо билиэ,
Үүнэр үйэҕэ үөрүү үрдүө!
Үөрэ-көтө түһүөҕүҥ,
Үөрэ-дьүөрэ түмсүөҕүҥ!

СААСКЫ ТИЛЛИИ

Сааскы сылам күн чаҕылхай күнүһүгэр
Санньыардаах саппарах күнү эһэригэр
Кутум-сүрүм курулаабыт өҥ кунуһугар
Таптал өнүгэһэ үүнүө - Күн ууһугар!

Кэмсинии-кэлэйии, күнүү күлүгэ
Сүлүһүҥҥүнэн сүрэхпин сүлүмэ
Саймаархай санаам саталаах күлүмэ
Эрэли-итэҕэли тилиннэриэ эн күлүмэ!

Сүрэхпэр таптал кыымын сахтарбын
Элбэх дьыл эмпит эрэйиттэн састарбын
Иэйэр-куойар эдэркээн сахтарбын
Эргиттэрбин ол эмэн саастарбын!

Сааскы Тиллии сүрдээх эрэлигэр
Олоҕу тыынныыр модун сүрэлигэр
Ытык иэйии үөскүүр түгэнигэр
Абылатыам Дьол, Таптал үгэнигэр!

Кулун тутар ы. 8 к. 98 с.

ЕСЛИ...

Если из тебя дух выжат,
Если живешь,чтобы выжить,
Значит, ты из жизни выжит.
* * *
С текущей мимо жизни
Хотел бы вырвать
жизнь свою...
Но в душе моей
глухонемая тишина.
В теле моем
отдельных органов
суверенитет.
Хаос и беспорядок.
Ум с сердцем не ладит,
как в моем государстве.
Дух с плотью воюет
как Чечня и Москва
Есть убитая мечта,
что она даст?!
Есть раненый взгляд
что он увидит?
Горько в моей душе,
тошно в моем сердце...

Сэтинньи ы. 24 к. 1995 с.

ПАМЯТНИК ГЛУПОСТИ

Вновь и вновь
я себя проверял,
Неужто я
творения начало потерял?
Я сам не свой,
может, себя потерял?!
Иль, вокруг меня глупцы
Во требу морали
гниющего общества купцы?
Если так,
хотел бы я стать
Памятником человеческой
глупости,
Раба сию-
минутной тупости!

Сэтинньи ы. 24 к. 1995 с.

Я - САХА

С поводьями за плечами
Я - кровный родич Айыы!
С поводьями за спиною
Я - сын солнечной стороны!
Триедина моя Кут-душа,
Я - добрый-почтенный Саха!
Я Саха -
Тем, что есть у меня
Родина-мать-земля!
Я Саха -
Тем, что есть на земле народ,
Именуемый, как и я;
Тем, что жив на земле язык
Заповедного олонхо!
Моя правда -
в моей крови!
День прошедший
и будущий день -
в крови!
Красота и чудесность моя -
в крови!
Я сам чудо!
И сам красота!
Я Саха -
Тем, что предков обычаи живы!
Я Саха -
Тем, что древняя вера жива!
Я Саха -
И свободой Саха,
И поправшею смерть
Негасимой мудростью
Рода Айыы аймага!
С поводьями за плечами
Я - кровный родич Айыы!
С поводьями за спиною
Я - сын солнечной стороны!
Триедина моя Кут-душа,
Я - добрый-почтенный Саха!

ПРЕЗИРАЮ

Презираю людей, позабывших
Как звучит материнский язык,
Песен Родины петь не привыкших,
Заблудившись средь песен иных.

Презираю людей, что считают
Бесполезным столбом коновязь,
И, обычаев не почитая,
Отрицают временную связь.

Презираю я высокочтимых,
Тех, кто предков стыдятся своих,
Говорят о народе глумливо
И не знают родной свой язык.

Презираю национализмом
Называющих гордость мою,
За презревших народ свой - обидно,
Я на этом стоял и стою!

ДИФТОНГИ

УО, человек человече!
где твой живот-желудок,
пупок?
где твой разум
и толк?
ИЭ, ты мыслишь
животом,
жизнь меряешь
ртом.
И ты жрешь умом.
А где разум
и толк?
Неужто провалился
в пупок?
ЫА, двуногое существо,
- колбасная душа,
ума-чума!
Жря - живи!
Зря - умри!

* * *

Не заинтересуешь никого
тем, что -
зря живешь,
Не заинтригуешь никого
тем, что -
жря умрешь.
Жизнь на этой
срединной земле
равна - смерти,
а смерть
равна - жизни!

МГНОВЕНИЕ СТИХОСЛОЖЕНИЯ

Когда я на нить вдохновения
Нанизывал слово за словом,
В чудесное это мгновение
Я был Всемогущим Богом.

Сладка стихотворчества мука,
Когда моих мыслей пламя,
Волшебная музыка звуков
Спешат зазвучать стихами.

И льются прекрасные песни...
Да разве бывает чудесней:
Душа моя в миг откровения
Становится стихотворением!

Перевод Николая БУГАЕВА

ТЭЛЭҺИЙБИТ ЫРЫАТА
(ийэккэм алгыһа)

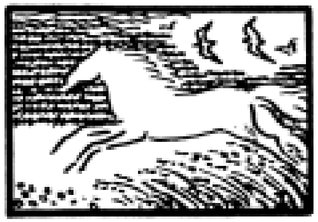

Дьэ, дьэ дуу дьэкэйигиэм,
Истиҥ дуу, истиҥ сэгэрдэриэм!
Күннүктүүр сирим көхсө көрдөөх
Айыы сирин үрдэ айаннаах
Кэрэ сир иэнэ кэлиилээх
Баҕарар сир баһа барыылаах
Кэлбит кэпсэлэ кэрэхсэнэр
Ыалдьыт ырыата ытыктанар -
Дииллэрэ, дии да туруохтара!!

Уол оҕо улаатан бараарбар
Көмүс аалыы дорҕоон-кылыһах
Көҥдөй күөмэйбэр түһэр буолта.
Уйуһуйа, уурастыы иликкэ
Уураһары билбэтэх уоспар
Уран тыл уйадыйан ааһара.
Эдэркээн эмньик саастарбар
Эрэйи билбэт эт мэйиибэр
Эрдээх, эрэл санаа да элбэҕэ.

Киһи эбэтэр кии буолаары
Кэтит дойду кэскилин кэмнии
Кэлэр-барар кыыл санаа кииртэ.
Тэлгэһэм иһиттэн тэлэһийэрбэр
Төрөөбүт түөлбэттэн тэйэрбэр
Тэргэннээх айаҥҥа тэринэрбэр,
Күн күбэй ийэкэм барахсан
Сахалыы сайаҕас тылынан
Алҕаахтыы атаара хаалбыта:

– Күннээх сир күөнүн кэрийэргэр
Атын алаһа аанын арыйаргар
Туспа омук туора көрбөтүн диэн
Эмийим үүтүнэн эмсэхтээн
Төрөөбүт ийэ тылым сүмэтин
Сүрэхтээх быаргар иҥэрбитим.
Ханна да, хаһан да буолларгын
Ураты кэрэ уран тылгар.
Сүһүөхтээх бэйэҥ сүгүрүйээр!

Тоҕойуом, тоҥ омук толкуйа
Тойугуҥ торумун тобулбатын
Ыралаах баҕаҕын наардыыр
Ырыакаҥ тылын ыпсарбатын
Өрүү өйдүү саныы сылдьаҥҥын
Айбыт аҕакаҥ алгыһынан
Ахсым айан аанын тэлэйээр
Саҥарар тылыҥ хататынан
Саха тыл саһаҕатын саҕаар!!!

Тохсунньу ы. 22 к. 1999 с.

ТУОХХАҺЫЙЫЫ

Мин тулам ыраатта,
Мин кэмим сүттэ.
Мин тугум эрэ бүттэ
Мин икки ардым атта-
Туоххаһыйыы туманыгар
муннум...
Туохтан бу курдук
буоллум?

ТИБИИ

Эмиэ тибии тибэр
Эмиэ буурҕа ытыллар.
Кэмсиин санаа кимэр
Кутум-сүрүм ыгыллар.

Бүгүн мин холоруктуун
Арахпакка эриһэ сырыстым.
Самнарар, салытар соруктуун
Тыын-тыыҥҥа ылыстым.

Куһаҕан буола сыстым
Өһүөннээх сыһыаны көрүстүм.
Хаанынан хотуолуу сыттым
Өйдөнөн өрүһүнэргэ түстүм.

Эмиэ тибии тибэр
Олоҕум омоон суолун.
Дьылҕабын ким билэр
Айбытым умунна уолун...

ӨТӨР-НААР

Өтөр-наар
Аар-Саарга да,
Аар-Дьаалыга да,
үтүрүллэн-үүрүллэн
сүгүн-саҕын
тиксэн-түгэнэн
дьоллонор-сордонор
биллибэт-көстүбэт.

Өтөр-наар
иэрэҥ-сааран
иннэ-кэннэ
саарбах-барбах
олоҕум-дьаһаҕым
уларыйан-тэлэрийэн
үөрдүө-көтүтүө
биллибэт-көстүбэт.

Өтөр-наар
өйүм-санаам
кутум-сүрүм
туруу-бараанҥа
туруктаах-садьыгын
туругурда-тупсарыа
улугурда-умсарыа
биллибэт-көстүбэт.

Өтөр-наар
өстөн-саастан
өһүөнтэн-өксүөнтэн
хоптон-сиптэн
хомолтоттон-хоргутууттан
өлөн-сүтэн
өрүһүнэрим-быыһанарым
биллибэт-көстүбэт.

Өтөр-наар
өлүөр-сөлүөр
өрөйөн-чөрөйөн
өргөс-кылаан
биитинэн-уһугунан
битийэр-тибийэр
дугуна-сэгэйэр
биллибэт-көстүбэт.

Өтөр-наар.
Өтөр-наар.
Биллибэт-көстүбэт.
Биллибэт-көстүбэт.

Олунньу ы. 28 к. 1998 с.

КЫЫЛ САНАА

Чөмчөкөбүттэн, -
уу дьулайбынан,
Өй-санаа оҥоһуллар
мэйиититтэн -
өй-мэй иититтэн,
Кыыл санаа
үөскээн - төрөөн
кыайтарбакка,
Күрэннэ, баска батан
хаайтарбакка
Кырах-Мэччийэ халлааҥҥа
кый бырах
кыыл барда,
Кэй бараанҥа
кэлбэттии
кэбэлийдэ кэринэ...

Кулун тутар ы. 13 к. 1998 с.

ЭМИЭ БИИР КҮН

Үрэх үрдүнэн
үүт тумарык
үрүлүйэ уһунна.
Утуйар уум
уу салгыныҥа
сууралынна.
Саҥа саҕах арыллан,
саҥа санаа
таҥыллан,
Сарсыарда сарыал
кыыста,
Эрэл, итэҕэл
кыымын ыста!
Үрэх үрдүгэр
үүт тумарык
сүттэ,
Эмиэ биир күн
бүттэ...
Эмиэ биир күн үүннэ...

*Кулун тутар ы. 11 к.
1998 с.*

ТУЙМААДА

(В. Ксенофонтов мелодията)

Эн, Айгыр һилик айылҕаҕар
Аан тыл, Алгыс, Аман өс һиттэ
Эн, Айыы домноох аартыккар
Аал Луук аарыгыра үүммүтэ!

Туругура тур!
Ыллыыр ырам Ытык Хочото,
Тойон һүрэҕим тобуллар тойуга.
Тунал хаар тулааһыннаах
Туймаада Хотун Эбэккэм!

Эн, һылаас, һымнаҕас хоойгор
Һырдык ыра биһиктэммитэ,
Эн, уйан уйгу хонноххор
Һаха һаргыта тустэммитэ!

Туругура тур!
Ыллыыр ырам Ытык Хочото,
Тойон һүрэҕим тобуллар тойуга
Тунал хаар тулааһыннаах
Туймаада Хотун Эбэккэм!

Эн, хонууҥ килбэйэр киэҥ иэнэ
Киһи-һаха киининэн буолла.
Эн, мындааҥ, кэтит арҕаһыҥ
Айыы Хаан аймаҕынан туолла!

Туругура тур!
Ыллыыр ырам Ытык Хочото,
Тойон һүрэҕим тобуллар тойуга,
Тунал хаар тулааһыннаах
Туймаада Хотун Эбэккэм!

ТУЙМААДА
2-с төгүлэ

(А. Егоров мелодията)

Эн, айгыр-һилик айылҕаҕар
Аан тыл, алгыс һилигэ һиттэ.
Эн, айыы домноох аартыккар
Аал Кудук Мас аатыра үүннэҕэ!

Туругура, тур,
Ылыыр ырам Ытык хочото
Туругура тур
Дьоһун дьолум уйата
Дьокуускайыам,
Тунал кэрэ тулааһыннаах
Туймаада. Туймаада, Туймаада,
Хотун эбэккэм!

Эн, улуу хочоҥ туонатыгар
Айыы дьоно олоҕу айда.
Эн, кэлэр кэмиҥ кэскилин
Аар Баҕах айхаллыы туруоҕа!

Эн, сыһыыҥ-хонууҥ киллэмигэр
Һаха омук көҥүлүн булла,
Эн, мыраан-мындаа арҕаскар
Ил-Эйэ түмүллэн тэнийдэ!

* * *

Хайдах эрэ,
Халымалыы таттаран
Хаарыаннаах,
тапталы таайтаран
Хайалара бу,
харахпар хатанна?
Хаар тумарык,
мин дууһабар
Хайҕаллаах,
саҥаны саҥарда?
- Өйгө-сүрэххэ
хатанардыы,
Өйдүү-саныы
сылдьардыы,
Өлөн-охтон
биэрбэтин диэн,
Өйөөбүт, Өлөөкө
туйгун кыыһыгар,
Өрөөбүт уоспун
өһүлэн,
Өрүү тупса
туругура тур диэн,
Айыыһытыҥ күнүнэн
алҕаатаҕым буолуохтун!

Ахсынньы ы. 22 к.
1997 с.

САХА КЭСКИЛЭ

Сахам омугун
сарсыҥҥытын санаатахпына,
Саппаҕырбыт санаам
тарҕана дьайҕарар...
Бүгүҥҥү халбархай турук
салҕаныа суоҕа куруук,
Ил-эйэ суола
туругуруох курдук.
Оол, ол омооно көстөр
сааныылаах саҕахха
Үүт тумарык, үрүҥ салгын
үмүөрүйэ устар,
Ол аата - үрүҥ санаа,
Үрүҥ Айыы тыына үрүлүйэр...
Ол айыы суолугар,
саха сүрэҕэ
сайан тийиэ,
Тийиэ, бигэ, булгуруйбат
буулаҕа буолууга,
Уҕараабат уоҕунан,
уостубат дьулууруннан
туолууга.
Тэмтэрийбэт тирэхтэнии,
иэҕиллибэт итэҕэллэнии,
Көнө сүрүннэнии,
эстибэт эрэллэнии -
Саха кэскилин
саргылаах күнүгэр
сирдиэ!
Дьылҕа Хаан, -
- Саха Дьөлун-Соргутун
ирдиэ!
Сахам омугун
сарсыҥҥытын санаатахпына.
саппаҕырбыт санаам
тарҕана дьайҕарар,
Мин толук сүрэҕим
саха самныбат кэскилин
баҕарар.

* * *

Балтым САЙА, үөмэн тийбэт
үөрүүлээх күнүҥ үрдүк үктэлигэр
дугунан ылбыт түгэҥҥэр анаан.

Сүмэ-сүөгэй
сөрүүн тыл
Угуттуур сүрэҕи
курдары сайа...
Өбүгэ өһүн
хоһоонун бата
Удьуор тылынан
уһана-айа
Дьүһүйэр хоһуйар
балтым Сайа.

Сайа тылын
сытыыта - айа!
Иэйбитин-куойбутун
итиитэ-абытайа!
Ыччат дьоҥҥо
ыра туолар
Ымыы тыллара
ырыа буолар!

Санаа тылын
сатаан таҥар
Сайа бараххан
сахалыы айар
Домноох тылыҥ
хомуһуна - аба
Айыылартан дуо,
ама?!

Пегас атыҥ
сиэлэн тамайа
Ырыа-хоһоон
үрдэллэрин дабайа
Уус тылынан
сытыйа байа
Сырыт этэҥҥэ
өрө дабайа
Мэһэйдээтин баҕар
эркин хайа!

Дьүһүйэр тылыҥ
өҥө талата
Уус уйулҕаҥ
уран дуйа
Сууралльа суоҕа
үйэттэн үйэ!
Балтым миэнэ
тойуксут Сайа
Сорох иннэ -
буор хайа
Оттон эйиэнэ -
көмүс хайа!!!

Кулун тутар ы. 13 к.
1999 с.

* * *

Күннээҕи күлэр иэйии
күдээр ырыаһыттара!
Хонуктааҕы хобо тыаһын
хоҥсоор хоһоонньуттара!
Аҕынньа төннөр
айах дорҕоонун
амыратыҥ!
Кэҕинньэ кэлэр
кэлэтиилээх кэпсээнин
кэҕиннэриҥ!
Харыс тылбыт
хара тыатын
халыана суох
кэрдимэҥ!
Хомоҕой тылбыт
хонуутун сыһыытын
хобдох сыыһынан
толоруман!
Саха тылын
саһаҕатын саҕыҥ!
Айыы тылын
алгыһын тутуҥ!

Тохсунньу ы. 2 к. 1999 с.

ТҮҮҤҤҮ ОЛОХ

Күнүүһут дьахтар
күүттэрэн-күүттэрэн
күлбүтүгэр холоонноох.
Күһүн тыгар
күн күлүмүн
албын сыламыныы -
Көлдьүҥҥэ манньыйар
көллүргүүр көр
санааларым
Көлөөгүрэн, көлөттөн
утуйа сыттахтарына:
Түлүрбэх көтөрдүү
түүнүн сырыылаах
Түҥкэтэх дэнэр
түгэх санааларым
Уубун уйгуурдан
уолукпар түстүлэр,
Уйулҕабын хамсатар
уордаах санаалары,
уоттаах баҕалары
утары ууннулар...
Манна атын олох
майгыннаабат,
күнүскүгэ олох.
Манна иэйбитиҥ иэппэт,
манна эппитиҥ
этэрбэт,
Үрүҥ сөлөгөй буола
үрүлүйэ тохтубат.
Манна аһыы таммах
сүрэхпин сүлүһүннүүр,
Манна туолбатах санаа
Ийэ куппун сүллүрдүүр.

* * *

Хонук аайы
хоонньоһор хоргутуулаах
хомолто,
Кэрэни барытын
кэбийэр, кэбирэтэр
кэмсиниилээх кэлэлтэ,
Аймыыр, атарахсытар
ааспат арахпат
ахтылҕан,
Күнүскүнү күлүктүүр
күтүрээһиннээх
күнүү,
Сырыы аайы сылдьыһар
сындааһыннаах
сылаалаах санаа,
Сымыһахпын быһа тутта,
олоҕум миэнэ,
хабарҕабар турда...

КИМ БИЛЭР

Иэйэр сүрэҕим
имэҥин уйбакка,
Балысхан баҕам
бардамын тулуйбакка,
Ыттыы үрэн,
бөрөлүү улуйан
Кимиэхэ, туохха
кубулуйуох муҥмунуй,
Туохха, ханна
тиийиэх сорбунуй?!
Дьулусхан санаам
дьураатын батаммын,
Торумнаах толкуйум
тоҕотун сырсаммын
Уххаммар уйдаран,
умсулҕаммар дайдаран
Хаһан, ханна
тиксиэх киһибиний?
Төһөҕо, хаччаҕа тиксиэх
бэйэбиний?!

ҮЧҮГЭЙ САНАА

Үйэбэр күүппүт
үчүгэй санаам үллүктүүр.
Соҕотох санаммыт
соҥуо сылларбын
түмүктүүр.
Иннибэр эрэли
кэннибэр чиҥи
түстүүр.
Мин көрүстүм эрэлим
эстэр түгэҕэр
эйигин -
Эн-мин дэһэ
эйэргэһэр
доҕорбун,
Илинэн илгийэр
ичигэс сыһыаны,
Иэйиинэн илбийэр
илгэлээх тапталы.

ЫРАБЫН ЫГАММЫН

Ырабын ыгаммын
ытабыл таммаҕын
ытыспар кутабын.
Ол онтон;
Санаабын сайаммын
самаанын таҥаммын
саргыбын тутабын,
Омсолоох олоҕум
сотуллубут мандарын
оһуорун таҥабын.
Сиппэтэх дьылҕам
силиктээх бичигин
суругун ааҕабын...
Салгыы;
Баҕабын батан
батыһа баран
саарыыбын,
Сүһүөҕүм уйбатын
сүрэҕим тулуйбатын
сүгэ сатыыбын,
салҕабын...
Өҥөйөр күннээх
өрөйөр түүннээх
өһөс олохпунан
дьэ оннук саатыыбын.

БААР БУОЛА ТУРУОХПУТ

Мин ким да диэки
буолбатахпын,
Үрүҥ да кыһыл да
буолбатахпын.
Мин Сир Ийэ
сииктээх буорун
кутуйаҕынабын,
Тыынар тыыннаах,
айылҕа куйаҕынабын.
Мин баарбын -
эн баар буолаҥҥын,
Эн бааргын -
мин баар буоламмын.

Ол тухары от-мас
силигирии тупсар.
Дьиктитэ баар,
ол барыта -
эн, мин туспар.
Чээлэй күөҕүм
чэлгийэрин тухары
Биһиги баарбыт,
баар да буола
туруохпут.
Айылҕа айыллар сиэрэ
оннук буолар,
Дьылҕа Хаан ыйааҕа
өрүү туолар.

АЙАР КУТТААХХА

Айар куттаах атаһым,
Аналыҥ эйиэнэ -
Ама киһиттэн
Атын эбээт...

Ырыа-хоһоон куттаах
Ыпсаҕай, үөрүнньэҥ
Ытык күндү доҕоруом!
Баҕарабын эйиэхэ:
Ырыа курдук ылбаҕай
Хоһоон курдук хомоҕой
Сэһэн курдук сиэдэрэй
Айымньы курдук астык
Ситтэрбэтэх ыралаах
Туолбатах баҕалаах
Олохтон эрэ ураты

Утаппыт умсулҕаннаах
Уйуһутар Ухханнаах
Көссүү курдук күндү
Биссии курдук биһирэм
Таптал курдук талыы
Талбытынан дьаһанар
Ууга умайар
Уокка тимирэр
Дьэбэрэттэн дьэҥкэрэр
Күлтэн күүһүрэр
Уос номоҕо
Умнуллубат олоҕу.

ЭН

Мин хоһоонум
хомоҕой тыла - ЭН,
Мин ырам
ситтэрбэтэх үрдүгэ - ЭН,
Айар кутум
ааспат ахтылҕана - ЭН,
Эрэлим эстэр
түгэҕэ, эмиэ - ЭН,

Эйигиннэн салҕанар
мин санаам,
Эйигиннэн түмүктэниэ
тиһэх тыыным.
Мин таҥнарбат
тапталым - ЭН,
ЭН эрэ,
ЭН - КӨҤҮЛ САНАА!

АХТЫЛҔАН ЫРЫАТА

(А. Егоров мелодията)

Мин иитиллибит Ийэ дойдубар
Мин биһикпин ыйаабыт түбэбэр
Оҕо сааһым оһуора хаалбыта
Эдэр сааһым мандара сиппитэ.

Ааспат, арахпат ахтылҕан буолаҥҥын
Сүрэхпин сүүйэҕин, куппун тутаҕын
Ханна да буолларбын өрүү
Тиийиэҕим эйиэхэ саҥаттан төрүү!

Ытык Күбэй сирим - Ырыа Түөлбэм
Экчи тылбын биэрэбин - эргиллиэзм!
Тохтор ырыам тоҕус кылыһаҕын
Томточчу эн эрэ толороҕун!

Мин тапталым арылы алааһыгар
Мин сүрэҕим арчылыыр сылааһыгар
Ырыам тыла чэлгийэ тыргыллар
Ырам ырааһа күлүмнүү суккуллар.

Төрөөбүт Түбэм - сүрэҕим чопчута
Сир эргийэр киинэ - эн буолаҕын!
Дорҕоон доҕуһуол алыптаах кылаҕын
Хомоҕой хоһоон хомуһун тылаҕын!

МИН БЭЙЭМ

Халлаан сулуһун
харбыаласпаппын
Мин бэйэм, -
сулус буолабын!
Чолбон ыраағар
таласпаппын
Мин бэйэм, -
Сир Ийэ уолабын!
Кэми, кэрдиини
кэтэспэппин
Мин бэйэм, -
кэм, кэрдии суолабын!
Аҕа халлаан
аартыгын арыйар
Алгыһы, -
бэйэм туойабын!
Халлаан сулуһун
харбыаласпаппын
Мин бэйэм, -
сулус буолабын!
Чолбон ыраағар
таласпаппын
Мин бэйэм, -
Сир Ийэ уолабын!

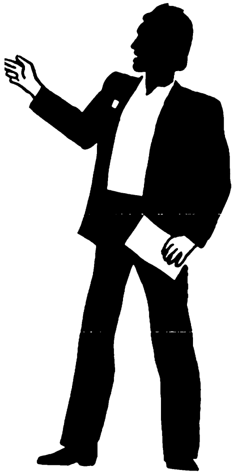

ИМЭҤНЭР САЛЫҤНАРА

Эн, атын
имэҥнэр
салыҥнарын
Илдьэ кэлбит
уоскар,
иэдэскэр.
Эн, иҥсэлээх
харахтар
дьалыҥнарын
Иҥэриммит
самыыгар,
түөскэр.
Уола хааннары
уйуһуппут,
умсугуппут
Уран таһааҕар
устугас
быһыыгар.
Сүрэхтэри сүүйбүт
сүлүһүннээх
тылгар -
Сытыы баҕам
сыппыы
сыһыйда.
Тоҕо, тоҕо эрэ
омугум
төлүннэ
Истиҥ иэйиим,
иһирэх санаам
төнүннэ.
Өрөлүк кыаҕам
өтүүтэ
өһүлүннэ,
Кыыбаҕа быһыым
кыаһыыта
сөлүннэ.

2000 с. 03 ы. 18 к.
МасКуба.
Мытыщи.

ХАЙАЛАР ЫРЫА АЙАЛЛАР

Хайалар, хайалар
Хара быарбын хамсаттыгыт.
Хайалар хайалар
Халыан сүрэхпин хамсаттыгыт.

Хайа бэйэлээх
Харахтаабатаҕа баарай эһигини.
Хайа бэйэлээх
Хайҕаабатаҕа баарай эһигини.

Хайалар бэйэлэрэ ырыа айаллар.
Хайалар хоһоон тылын дьаптайаллар.
Хайалар бэйэлэрэ иэйииннэн дьайаллар
Хайалар тапталынан сайаллар.

Хайалар- ырыа хайалар.
Хайалар- хоһоон хайалар.
Хайалар- иэйии хайалар.
Хайалар- таптал хайалар.

Саккырыыр.
Сэттинньи ы. 1999 с.

УОННА ХАЙААН

Мин умайар уоһум сылааһын
энн билбэтэҕиҥ.
Мин кууһар илиим куйааһыгар
эн сыраллыбатаҕыҥ.
Мин ыралаах сүрэҕим ырыатын
эн истибэтэҕиҥ.
Мин иэйэр кутум сыдьаайыгар
эн сайдарбатаҕыҥ.

Уонна хайаан, уонна хайаан
эн миигин ахтыаҥый,
Уонна хайаан, уонна хайаан
эн миигин саныаҥый?!

Мин эйиэхэ талаһыым
сүрэхпэр сөҥмүтэ.
Мин эйиэхэ ахтылҕаным
түөспэр куулайбыта.
Мин эйиэхэ баҕарыым
быарбар умайбыта.
Мин эйиэхэ тапталым
тугу барытын тулуйбута.

Уонна хайаан, уонна хайаан
мин эйигин умнуомуй,
Уонна хайаан, уонна хайаан
мин эйигин тумнуомуй?!

1999 с. 6 ы. 5 к.

НУСХАЙАР НУҺАРАҤ

Эн кутуҥ күөгэйэр күлүмэ
Мин сүрэхпин нарыннык кууста.
Эн санааҥ нусхайар нуһараҥа
Мин тулабар намыыннык түстэ.

Күөгэйэр күлүм нарыннык кууста
Нусхайар нуһараҥ намыыннык түстэ.
Мин ырам тэйэр хайата - эн!
Мин тапталым тэбэр сүрэҕэ - эн!

Эн хараҕыҥ минньигэс тырыма
Мин өйбүн туймаарда толордо.
Эн тапталыҥ талба талыыта
Мин эрэлбин эйэргэтэ иэттэ.

Минньигэс тырым өйбүн туймаарта
Талба таптал эйэргэтэ иэттэ.
Мин ырам тэйэр хайата - эн!
Мин тапталым тэбэр сүрэҕэ - эн!

Уххан мыраана. 1999 с. От ыйа.

БАҺЫЛЫКТАР

Баһылыктар оо, баһылыктар
Кыра да, улахан да баһылыктар.
Баарга да, суохха да барытыгар
Бар дьоҥҥо, норуокка баһылыктар.
Билэҕиэт эһиги кимҥитин,
Ис санааҕытын, дьиҥҥитин?
Омук, норуот уонна дьон-сэргэ.
Бар дьон дуу, бэйэ дьоно дуу?..
Ийэ, аҕа ууһа, ыал, дьиэ-кэргэн
Киһи уонна киһи киһитэ диэн
Билэҕиэт эһиги кимнэрин
Ис санааларын, дьиҥнэрин?
Баһылык биир - баҕата баһаам,
Баһылатаачы баһаам - баҕата биир.
Ол таайбараҥ буолбатах,ол- сокуон!
Ол олоххо киирбэт буоллаҕына
Билэҕиэт эһиги кимҥитин
Баһы-аһы - ылыктар!

Кулун тутар. 2000 сыл.
Текос-Анапа.

УУ НУУРАЛА

Үрүҥ көмүстүү
үрүлүйэр долгуҥҥа
Эн ахтылҕаныҥ
курус санньыара
Суһумнуур дьиримҥэ
сууралла тимирдэ

Уу, уу нуурала, уу нуурала!

Угуйа умсугутар
уу сүүрүгэр
Эн баҕарыыҥ
ыллам ырата
Ырыаҕа уйдаран
ымсыырда уһунна

Уу, уу нуурала, уу нуурала!

Сайар салгыннаах
саймаархай нуһараҥҥа
Эн санааҥ
наскыйар намыына
Алгыс буолан
амалыйа тарҕанна

Уу, уу нуурала, уу нуурала!

Үкээркэй тыыннаах
үүт туман киэһэҕэ
Эн кутуҥ
нуоҕайар нуурала
Туоххаһыйбыт сүрэхпин
нарыннык кууста.

Уу, уу нуурала, уу нуурала!

2000 с. 01 ы. 13 к.

ТУЛААЙАХ АХТЫЛҔАН

Көргө - нарга сылдьан көнньүөрэн ыллахха
Көрөн кэлэбин күндү биэбэйбин
Мичээр минньигэс амтаныгар тиистэххэ
Миигин кытта суоххун билэбин.

Хос ырыа: ***Ол онтон-***
Тулаайах ахтылҕан
Туналҕан тойуга
Сүрэхпэр баппакка
Көҥдөй күөмэйбэр
Күөрэйэн таҕыста
Ыгыллан...

Күннэр - дьыллар күлүү гынар курдуктар
Эдэр сааһым эрэлин эспиттэр.
Туолбат баҕаннан сүрэхпин толорбуттар
Санаа кулута оҥорбуттар.

Эн хара суһуоҕуҥ толбонноох утаҕа
Туоххаһыйар санаам сүүмэҕэ.
Мунчаара муҥатыйар ытабыл буолан
Ырыа куппун ыксары туппут

Кэм - кэрдии кэннин хайыспат, кэлээт барар
Кини хаамыытын тохтоппут суох
Оттон мин ааһарын умнубут тапталым
Куруук курус иэйииннэн кууһар

2000 с. Олунньу 18 к.

БЫСТЫСПАТ СИТИМ

Соҕотохсуйбут сур бөрө
Суоһар охтуу сундулуйара.
Даркы таас хайаны өрө
Дабайан тахсан улуйара.

Сүрэҕин тулуппат ахтылҕана
Киэһээҥҥи чуумпуга ытыыра.
Кэлтэгэй ый тымныы сыралҕана
Көмүс хаар аалыытын тамныыра.

Өй дуораана буолан эҥсиллэн
Ыраахтан энэлгэн иһиллэр.
Хаһан эрэ киниттэн туспа тэйэн
Үөрдэммит бөрө мөссүөнэ тиллэр.

Уһун, кылгас олох - бииргэм
Үөһэттэн түспүт дьылҕаны кэтэр.
Ааспыт, кэлэр кэм - биир кэм
Быстыспат ситимнээхтэрин этэр.

1999 сыл. Ахс. 14 к. Далыр.

КИМ ДИЭХПИН БИЛБЭККЭ...

(саханы эһээччилэр - сахатын умнубут сахалар)

Арай биирдэ...
Килэйбит-халайбыт
киирбит- тахсыбыт,
Киэбирбит-киһиргээбит
киһичээни көрсөммүн,
Ким диэхпин билбэккэ
килбигийэн биэрбитим.
Туох диэхпин тобулбакка
туоххыһайан турбутум.
Хайыам баарай...
Ньуучча диэхпин -
ньуура ньолбоҕоро.
Саха диэхпин -
саҥата сатаҕайа.
Аймаҕым диэхпин -
айыыны ахсарбат.
Туора диэхпин -
тугу да билиммэт.
Уруум диэхпин -
урааҥхайы билбэт.
Хаана хантанын -
хасыһа сорумматах.
Киинэ кимтэнин -
кимтэн да ыйыппатах.
Буолар да эбит...
Онтум баара оҕолоор,
Омуо курдук олус
судургу курдук!
Сахатын умнубут
саҥа дьокуут, -
Маргынаал уонна
моҥкуурт диэн эбит !

2000 с. 03 ы. 19 к. МасКуба.
Мытыщи.

ЭР ХОҺУУН

Эн иннигэр:
Көнтөһө, үүнэ суох
Көҥүл, босхо таһымнаабыт
Көлдьүн олох көрө-нара
Айыыны, аньыыны араарбат
Айаас-хаҥыл айан суола
Арыллан, аарыгыран сытыаҕа.

Эр Хоһуун!
Сүүрүктээх олох оломун булан
Сүүлүктээх өй торумун тобулан
Айыы көмөтүнэн аныгыны айан
Кэлэр кэм кэрэтин батыс
Саха самныбат саргытын тутус!

Уола Хаан!
Күн халлаан улууһун
күрсэр-харсар
күлүмэх күүстээх
Хоһууна буол!
Айыы хаан аймаҕын
араҥаччылыыр, абырыыр
алып туйгун
Хоһууна буол!

1997 с.

ХОҺУУН БЭРДИГЭР

Элик Бэргэн, -
Эр Бэрдэ!
Уола хаан, -
Хоһуун Бэрдэ!
Сэп барда сэрэн!
ох барда оҥоһун!
Хаан тохтор
үтүгэн үрэллэр,
Сах сарайар
күн туллар,
Күһэҥэ быата быстар
бото болдьох,
Кэтэ кэрдии
кэмэ кэллэ
эминэ тугуй?!
Сааныылаах тыл
сата баһын тарта,
Кэмсиин санаа
кэпсэтиини кэбиийдэ.
Аҕыс сандаҕалаах
аламай хаһыы ньиргийдэ,
Тоҕус томторҕолоох
толомон үөгүү сатарыйда,
Сааллар чаҕылҕан
сардаҥалаах
Саҥа дуораана
сата буурайга сатарааты.
Харса санаа харааһынна
уор майгы уурастаата.
Кылаан өргөс кымньыылаах
кытыан илбис кыырда,
Абар-дьабар суостаах
аан күдэн тыыннаах,
Адьарай бииһин ууһун
айдаана ааҥнаата.
Күдэн хара тыыннаах
күлүк хара дьүөрэлээх,

Көстүбэт бииһин ууһун
көтөр көлдьүнэ көрүлээтэ.
Кэхтибэт кэрэ быйаҥнаах
кэскил кэлэрин туһугар,
Тосту-туора майгы
тумнастарын туһугар,
Харса-хатай майгы
халбарыйарын туһугар,
Удьуор-хаан умсуйан
улуу күүһү уһугуннарыҥ!
Айаҥҥыт суолун
"Алакы!" арыаллаатын
Хотой чаҥыйдын,
бөрө улуйдун!

1997 с.

ХОҺУУН

Булгуруйбат
буулаҕа буолуу,
уҕараабат уоҕунан,
уостубат дьулуурунан
туолуу,
Көнө сүрүннэнии,
бигэ тирэхтэнии -
- ол аата Дьоһуун!
- ол аата Хоһуун!
Эппит тыла-
экчи!
Саҥарбыт тыла-
чахчы!
Киэҥ көҕүстэнии,
уһун тыыннаныы,
сылайбат сындаа
самныбат санаа -
- ол аата Дьоһуун!
- ол аата Хоһуун!
Кыым уота кытыастар
кылбар дьылҕалаах
кыыс оҕо кылаана,
Уолбат уйгу-быйаҥ
улайа олохтоох
уол оҕо одьунааһа -
- ол аата Дьоһуун!
- ол аата Хоһуун!
Аар саарга аатырдар
албан дьоһун аакка,
суон суолга сураҕырдар
дьоһун үтүө сурахха,
Өҕүллүбэт өрөгөйдөн
самныбат саргылан -
- Саха Дьоһууна!
- Саха Хоһууна!

1997 с.

* Дьоһун-достойный,
Дьоһуун-достоинство

БҮЛҮҮ СУЛУҺА

Үс саха үөрүүтүн үксэппит, түөрт саха төлкөтүн төлөһүппүт, үс үллэр үөстээх үрүҥ көмүс сүүрүктээх, кырылыы турар кыһыл көмүс кытыллаах, аралыйа оонньуур аламаас таас дьаралыктаах, уйгу-быйаҥ олохсуйбут унаар хочолордоох, үүт тураан көлүйэлэрдээх, сирэм от мэччирэҥнээх, өҥ буор уорҕалаах, сирэ уота илгэлээх, дьоно-сэргэтэ иллээх, дьоһун мааны, Үс үөстээх үллэр үрүмэ долгуннаах Үс Бүлүү Хотун Эбэккэм айыы домноох аата, - Аар-Саарга тийэ аатырыаҕын түстээн, Аҕа Халлаан киэҥ Куйаарын далай иэнинигэр күлүмнүү сыдьаайар биир ыраас, ылбаҕай сулус сир дьонугар баарын биллэрбит.

Ол сулуска киһи-аймах Бүлүү диэн ааты иҥэрбит!

УРУЙ-ТУСКУ !   САРГЫ-ДЬААЛЫ !

Үллэр үйэлэргэ, саллар саастарга Ытык Бүлүү аата-суола, орто туруу бараан дойдуга эрэ буолбакка, үөһээ дойдуга - Ытык Таҥара халлааҥҥа тийэ, Бүлүү сахаларын, Айыы хаан аймаҕын ыҥырар сулуһа буолан күлүмнүү сыдьаайа туруоҕа!!

Ити Ытык ыйаах, Одун оҥоһуу Уруйа улааттын!

УРУЙ !   УРУЙ !!   УРУЙ !!!

Ыччат дьоҥҥо ырыа буолан ыллана туруохтун!
Ыллаатаҕым буолуохтун!
Дом.

Сир Ийэ чэлгийэр иэнигэр
Бүлүү өрүһэ үйэлэргэ устар.
Аҕа Халлаан куйаар далай киэҥигэр
Бүлүү сулуһа тырымныы тыгар.

Бүтэй Бүлүү Хотун эбэккэм!
Бүгүн эн сулуһуҥ умайар.
Үүнэр үйэ үгүс үөрүүтэ
Үс Бүлүүм,эйиэхэ ананар!

Күндээрийэ күлэр долгуҥҥар
Күн тэйэ-көтө үҥкүү күлүмүн кутар.
Күн дэлэй ибир-дьирим урсуҥҥар
Күн тааһын аалыыта аралыйар.

Уйгулаах уу холкутук нэлэһийэн
Алгыс тылыныы амалыйа аҥааттар.
Сахалыы эриэккэс санааны эҥсэн
Элиэнэҕэ тийэ эһиэкэй этэр.

Олунньу ы. 12 к. 1999 с.

СОДУЛ

Ирбэт тоҥ булууһун алларан
Бүлүү эргин аламаас хостонор...
Сүлүһүннээх сүлбэ сүүрүккэ холбоһон
Сүрэҕи быары сүһүрдэ турар.

Идэмирдээх идэ иэдээнинэн диэлийэн
Аатам алдьархайын кытта аҕалла.
Оҕоруктаах омук омсолоох оҥоһуута
Олохтоох дьону оһорботтук сутуйда.

Олорбуппут сыччах! Оҥоһуу кытаанаҕыан!
Алыптаах таас аатамныын алтыспыта!
Содуомнаах олох соргутун содула
Сордотолуо турдаҕа соххор үйэҕэ....

СОДУЛ, СОДУЛ, СОДУЛ !!!

Саргылаах саханы
Содул-соххор оҥоруо!
Сэтэ сэлээнэ, сэмэтэ суҥхата
Тийдин-тустааххa!
Сэтэрээбиккэ, сэнээбиккэ!

ЭН, КҮӨХ ДУОЛ !

Эн, сэбирдэх лабаа
Эн, мутукча салаа.
Эн, симэх чэчик
Эн, айгыр силик! -
Эн, күөх дуол
Өрүү баар буол!

Хос ырыата:
Кэрэ айылҕа
кэтит киэҥэ
Ийэ дойдум
чэлгийэр иэнэ!
Тубус, киэркэй!
Туругура тур,
тулалыыр эйгэ!

Эн, чараҥ чагда
Эн, ойуур тэҥкэ.
Эн, ыккый ыарҕа
Эн, Аар тайҕа! -
Эн, күөх дуол
Өрүү баар буол!

Эн, алаас сыһыы
Эн, хотоол хонуу.
Эн, томтор тумул
Эн, кырдал кытыл! -
Эн, күөх дуол
Өрүү баар буол!

Эн, дабаан мыраан
Эн, бөлкөй аабылаан.
Эн, чөл кунус
Эн, өҥ кырыс! -
Эн, күөх дуол
Өрүү баар буол!

Тохсунньу ы. 14 к. 1999 с.

АРАЙ МИН...

(А. Егоров мелодията)

Оо, арай мин,
илгэлээх ардах таммаҕа буолан,
эн иэдэскин имэрийэ түстэрбин...
Айыы-Таптал
маанылаах оҕото -
мин этим -
диэх этим!
Оо, арай мин,
кыыдам хаар кыырпаҕа буолан,
эн уоскун угуруу уулларбын...
Айыы-Таптал
маанылаах оҕото -
мин этим -
диэх этим!
Оо, арай мин,
олоҕуҥ көнө суола буолан,
эн иннигэр тэлгэнэн истэрбин...
Айыы-Таптал
маанылаах оҕото -
мин этим -
диэх этим!
Оо, арай мин,
соҕотох тапталыҥ дьоло буолан,
эн үйэҕин үөрүүннэн толордорбун...

Айыы-Таптал
маанылаах оҕото -
мин этим -
диэх этим!

ЫРЫА - ХОҺООН

(А. Егоров мелодията)

Мин сүрэхпэр Ырыа-куо
Хоһоон-уоллуун
тапталын булла.
Мин айар-кутум
нарын иэйиитэ,
Ыра-баҕаннан
долгуһулдьута туолла.

Бар дьонуом,
үөрүүбүн үллэстэбин,
Ырыа-хоһоон дьоро киэһэтин
дьолуттан бэрсэбин!

Мин өйүм-санаам дуола
Ырыа хоһуллар
түһүлгэтэ буолла.
Мин тулалыыр
эйгэм салгына
Кэрэ музыка
доҕуһуолунан туойда.

Бар дьонуом,
үөрүүбүн үллэстэбин.
Ырыа-хоһоон дьоро киэһэтин
дьолуттан бэрсэбин!

Ахсынньы ы. 8 к. 1998 с.

КҮНҮ СЫРСА...

(А. Павлов мелодията)

Хара тыа үрдүнэн намылыйа
Ыанньыйбыт былыттар усталлар
Билэр аххан суолбун бутуйа
Сиик тумарык харахпын бүрүйэр.

Ытанньах былыттары сайыһа
Санаам сөһүргэстиир, охтор
Эрэлим, итэҕэлим таммахтара
Астыбакка ардыыр, тохтор

Бэйи, бу хаһан күнүм тыгар?
Аламай күнүм арчыллыыр сылааһа
Өй-санаа хараҥа долоҕойугар
Сырдыгынан күлүмнүү сыдьаайа.

Оччоҕуна мин эмиэ өрүттэн
Айанныам этэ күнү сырса
Күүс-күдэх түмэн, өмүттэн
Көҥүл санааҕа, ыраҕа ыкса.

1996 с.

ДЬЭҤКИР ИЭЙИК

Ыра-баҕам тойугар
Уран тыл кутуллара,
Уйаҕас-сайаҕас куппар
Иэйии-чэчик тыллара -

- Дьэҥкир,
Дьэҥкир иэйик,
Сүрэҕим сүмэтэ -
дьэҥкир иэйик!

Айар үлэм алгыстаах
Аламай ааттaлын ырата,
Иэйэр идэм илгэлээх
Илбийэн иҥэр сырата -

- Дьэҥкир,
Дьэҥкир иэйик,
Сүрэҕим сүмэтэ -
дьэҥкир иэйик!

Айыы-таптал аналым
Куйаар-далай санаата,
Уоскуйбат уйан-айылгым
Уйаар-дьирим сыдьаайа -

- Дьэҥкир,
Дьэҥкир иэйик,
Сүрэҕим сүмэтэ -
дьэҥкир иэйик!

Сэттинньи ы. 7 к. 1998 с.

ДЬЭ ТЭҤНЭСТИМ

Күннээҕи түбүк
    бытархай кыһалҕаларыгар
Ыра санааларым
    кынаттарын тоһуттулар
Алтыһар дьонум
    сирэй көрбөхтөрүттэн
Истиҥ иэйиилэрим
    иһирэхтэрин сүтэрдилэр.
Чугас эргинээҕи эйгэм
    чункунуу кураанахсыйда
Хонон турдах аайы
    хомолтом эбилиннэ.
Кутум сүрүм кураанаҕын
    куттум аһыы аргыннан
Өйүм санаам өрөгөйүн
    өттүктээтим итирииннэн.
Сүрэх баҕатын
    сүһүөх уйбатыттан
Ыра санаам
    бэйэтигэр тийиннэ...
Дьэ тэҥнэстибит,
    эһигинниин - Үөр Дьон!
Дьэ бииргэлэстибит,
    Эһигинниин - Үүрбэ Дьон!
Олох кэрэтэ онон бүттэ
    уу ньамаан, амтан сүттэ...

Сэтинньи ы. 8 к. 1996 с.
Бештау.

БӨРӨ

Дьон бөрөнү куһаҕанҥа холуйар
Адьырҕатын, аһыылааҕын хомуруйар.
Оттон мин бөрөттөн астынабын
Кини курдук буолуохпун баҕарабын...

* * *

Өйүм-санаам дириҥ долоҕойугар
Добун үйэлэр, мөнүрүөн мөһүлгэлэр
Ахтылҕаннаах аҥаат-муҥаат
        хайаларын
Анысханнаах аан туман арҕастарын
Анараа өттүлэриттэн, кый ыраахтан
Сур бөрө суостаахтык
        улуйарын эҥсилгэнэ
Улуутуйан, улаатан иһиллэр.
Уу-ууу-уу-ууу...
Түҥ былыргы төрүттэрим
Түөһэр төлкөлөөх түөрэхтэрэ
Бөрөлүү быһыыттан бөҕөргүүрэ,
Өлөр-самнар күннэрэ
Бөрөлүү сиэһэн киирэрэ...
Онтон эмиэ үөрүн көрдөөн
Атыыр бөрө улуйара
Улууларын, урдустарын угуйара.
Улуйара, ыйдаах хараҥа түүн
Ытык хайа үрдүттэн
Кыраман ыраах кыыһар
Суолдьут сулустарын ахтыбыттыы,
Ыйыстыбыт дьолун, сиэбит сорун
        астымматахтыы.
Улуйара, хайахтаах хара быардааҕы
Хаанын халыһыта хамсатардыы,
Улуйара, нохтоолоох тойон
сүрэхтээҕи
Уолута, уйуһута долгутардыы,
Улуйара, Ый Күннүүн бииргэлэспэт
Ыйааҕа, Оҥоһуута баарын уруйдуу.
Улуйара, Дьиҥ, Чахчы, Кырдьык
Удьуор-хааҥҥа баарын айхаллыы.

ЭТИИЙ МИЭХЭ...

Мин, эн тыынар салгыныҥ
илгэтэ буолан,
эккэр хааҥҥар
иҥиэхпин баҕардым.
Мин, эн көрөр хараҕыҥ
дала буолан,
Дириҥ долоҕойгор
тимириэхпин баҕардым.

Этиий миэхэ күндү сэгэриэм,
Тоҕо итинник
иһирэх-истиҥ баҕа санаа
мин сүрэхпин үүйэ тутта?
Тоҕо итинник
дьикти-кэрэ имэҥнээх иэйии,
мин куппун хам тутта?

Мин эн истэр тыаһыҥ
дорҕооно буолан,
Сүрэҕиҥ тэбиитин
доҕуһуоллуохпун баҕардым.
Мин, эн баҕа санааҥ
ырата буолан
Уран таһааҕар ыга
сыстыахпын баҕардым.

Этиий миэхэ күндү сэгэриэм,
Тоҕо итинник
иһирэх-истиҥ баҕа санаа
мин сүрэхпин үүйэ тутта?
Тоҕо итинник
дьикти-кэрэ имэҥнээх иэйии,
мин куппун хам тутта?

* * *

Куйаар киэҥ далайын
Өй-санаа ситэн кууспат,
Сулус дьиримниир сыдьаайын
Харах хайҕаан да сиппэт.

* * *

Ыас хараҥа түүҥҥэ
Быртах санаа утуйбат,
Чуҥкунуур чоруун чуумпуга
Сор-муҥ хараҕын симпэт.

* * *

Кут-сүр эрэйэрин
Сүрэх барытын тулуйбат,
Ыралаах ахтылҕаны
Киһи хаһан да сиппэт.

* * *

Олох диэн -
олус да уустуккун,
олох диэн -
олус да ускун!

* * *

Ахтар туһугар
арахсыах доҕоруом,
Көрсүһэр туһугар
күүтүһүөх көмүһүөм.

* * *

Эрдэ миигин көмүмэҥ,
Көмөн да баран өлөрүмээриҥ.
Мин туспунан өйдөбүл
Сүппүтүн кэннэ биирдэ, -
- өлүөҕүм.

МИН БҮГҮН ЭЙИЭХЭ...

Мин бүгүн эйиэхэ -
утаппыт сүрэҕиҥ
тамаҕын ханнарар
иэйэр сыккыс уутабын...
Мин бүгүн эйиэхэ -
үйэлээх күүтүү
ахтыбыт хараҕын
мичээрэ буолабын...
Мин бүгүн эйиэхэ -
илгэлээх таптал
имэҥнээх ырыатын
аймана туойабын..
Мин бүгүн эйиэхэ -
астыныы дуоһуйуу
алыптаах чороонун
маанылаан уунабын!

Эйиэхэ, эйиэхэ эрэ
иһирэх истиҥ сыһыан
нуһараҥ киэһэтэбин.
Эйиэхэ, эйиэхэ эрэ
ыйытар хараҥа түүн
умайар сулуһабын.
Эйиэхэ, эйиэхэ эрэ
сарсыардааҥҥы саһарҕа
сандаарар кыымабын!

Мин бүгүн эйиэхэ
Амарах ааттал
Айыы-Таптал кыыһабын!
Мин бүгүн эйиэхэ-
Үйан Уххан
Умсулҕаннаах уолабын!

1998 с. 12 ы. 12 к.

КҮН ҮҮННЭ!

Этиҥ этэр,
ити тугу этэр?
Чаҕылҕан чаҕылыйар,
ити тугу арчылыыр?
Ардах түһэр,
ити кими сууйар?

Ахтыбыт дуу,
аймаһыйбыт дуу
Аҕа халлаан
Сир Ийэҕэ силбиэттэнэн
этиҥнээх ардаҕынан
этэн-тыынан ньирилэттэ.
Сүҥ Дьааһын
сүллэр уот дапсыырынан
Сир Ийэни
арчылаан сирилэттэ.
Ыанньыйбыт
най хара былыт
ыҥырана-ыҥырана
ытаан ньаккыратта.
Санаан кэлэ-кэлэ
салҕыбакка саккыратта.
Сир Ийэ сиик ылан
сибэкки, сэбирдэх,
от-мас, ойуур- тыа
силиһин сиигиртэ.

Куурбут кунуһун
утаппыт кырыһын
хаппыт тамаҕын
ханнарда.
Орто дойду
киртийбит oлоҕо
арчыланан абыранан
дьэҥкэрдэ, чэмэлийдэ.
Кэй бараан кэрэтийдэ
тула эйгэ тубуста.
Халлаан кырса
чарааһырда,
тыынар салгын
ыраасырда.
Салгын ыкта,
күн тыкта.
Ылааран ымайан,
күлүмүрдүү күлэн
күн да күн үүннэ!
Ытатар кэрэ
ырыа курдук
ыраас нарын
Ыра Күн үүннэ!!!

1998с. 3 ы. 8 к.

ӨЙ - САНАА СЫРДЫГА - СҮРЭХ ТЫМТЫГА !

Ийэм, ийэкэм барахсан -
Иэйэр кутум
илгэлээх Таптала.
Эн ааккар,
эн сырдык мичээргэр
Төрөөбүт түөлбэ
ахтылҕана,
Үөскээбит дойду үөрүүтэ
иҥэ сылдьар.

Хос ырыа;
Ийэ илгэлээх таптала -
Өй - санаа сырдыга!
Өй - санаа сырдыга шж*-
Сүрэх тымтыга!

Ийэм, ийэкэм барахсан-
Айар кутум
амарах Айыыта.
Эн ыраҕар,
эн ыраас санааҕар
Өй-санаа
сырдыга,
Сүрэҕим тымтыга буолан
өрүү тыгар.

Хос ырыа:
Ийэ илгэлээх таптала -
Өй - санаа сырдыга!
Өй - санаа сырдыга -
Сүрэх тымтыга!

2000 с. 2 ы. 2 к.

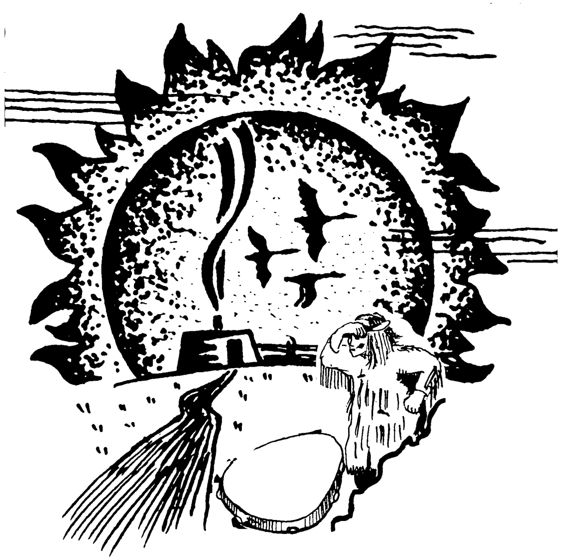

САНЫЫЛААХ САРСЫАРДА

(Киинэ сценарийын баллыра)

УОС ХОННОРУУТА

Бу, охтон баранар мастаах, уолан бүтэр уулах оройуугар күннээх Орто Туруу Бараан дойдуга, иннинэн сирэйдээх, иэгэйэр икки атахтаах ийэ кута биирдэ эрэ үөһэттэн түһэн олорон ааһар диэн, тоҥ омуктар тутах толкуйдарын быһаарыыта баар. Оттон ити этиини утарар, ириэнэх омуктар, киһи хаста да төрүүр диэн уратылаах өйдөбүллэриэ арааһа, кырдьыктаах бадахтаах.

Ээ, буолумуна даҕаны, арҕаһыттан тэһииннээҕин билэн аһыныгас санааламмыт, көхсүттэн көнтөстөөҕүн өйдөөн көмүскэс санааламмыт, Айыы хаан аймаҕа айыллыыта да туспа анаарыылаах, Күн ууһун оҕолоро Аҕа халлаантан айыллан Сир ийэҕэ сириэдийэ үөскээбиттэрин туһунан сэһэн ситтэрбэт сиэдэрэйдээх. Өлүү да туһунан өйдөбүллэрэ өтөр-наар көстүбэтэх өрүттэрдээх.

Сахалар дириҥ долоҕойдоругар сөҥмүт өйдөбүллэрин быһыытынан, киһи ийэ кута бу орто дойдуга хаста да эргийэн, атын эти-сиини-хааны-уҥуоҕу, өйү-санааны-өҥсөнү, удьуор-хаан утумун-ситимин ирдэбиллэрин быһыытынан таҥынан төрүүр эбит. 0л аата киһи куйаардааҕы олоҕо хас эмэ орто дойду олоҕор салҕанан бара турар буолан тахсар.

Кэлэр олоҕун таһыма билигин хайдах олороргуттан тутулуктанар, ол аата киһи, бу орто дойдуга аныгыскы олоҕор бэлэмнэнэр кэриэтэ олорон эрдэҕэ. Айылҕа сайдар суола Куйаар улуу сокуонунан, ыһыктыбат ыйааҕынан ыйылла сыттаҕа...

Бу, мин хаһыс-хаһыс төрөөһүнүм, ким-туох буола сылдьыбытым буолуой?... Хаарыаны урукку олохторго тийэ сылдьыбыт киһи баар ини! Бээрэ, ол ааспыт кэм-кэрдии быралыйар быдан быыһыгар турукка эрэ киирэн баран, кэп суолун батан тахсыллар дииллэр ээ... Аньыы даҕаны, айахтаттаҕым баҕас куһаҕанын! Тоҥ омуктар курдук уу-дьүлэй, таас-бүтэй сылдьыбытым ордук буолаарай?

Ити таһаараа ыаллар уоллара Куонаан Кирииллин-Лаппаахы ойуун сиэнэ, төбөтүнэн ыалдьар буолбута үһүс сылын туолан эрэр. Хаста да өллө диэн иин хастаран, көмөөрү сырыттахтарына киһилэрэ тиллэн кэлэн дьонун-сэргэтин куттарын улаханнык хамсатан турардаах. Онтон ыла бэйэтэ-бэйэтигэр сылдьаахтыыр. Барахсан, кэбилэнэрин көрдөххө киһи этэ салаһар, уйулҕата хамсыыр. Иһигэр илэ абааһы киирбитин курдук бодолонор, өлөрө-тиллэрэ биллибэт үлүгэрэ...

Эдэригэр Лаппаахы ойууҥҥа кутуруксуттаан сылдьыбыт Дьөөкүү оҕонньор этэринэн, Куонаан уол улахан ойуун буолуохтаах эбит. Уол ханнык эрэ үөһээ дойду Хара Сылгылаахтарыттан төрүттээҕин

кэпсииллэр, ити, эттэтэр быһыыта үһү. Аныгы быраастар ону билиммэттэр да, итэҕэйбэттэр да, ииррэки барааҕар илдьэ бара сатыылларын ийэлээх аҕата буолумматтар, оҕонньоттор да туорайдаһаллар. Инньэ гынан аймахтара санаа моруутугар түбэстилэр.

Уол өй-мэй бардаҕына: "Халлаантан миэхэ анаммыт бэлэм этитиилээх дүҥүр түһэн иһэр, ону сыыһа туппакка хабан ылыахтаахпын" - диэн баллыгырыыр идэлэммит. Өйдөнөн уйуттар буолла да эһэтин Лаппаахы өтөҕүнэн, "Ынах сыһыытыгар" баар тоҕус ойуун көмүллэ сытар сирдэринэн кэринэр дьаллыктаммыт. Тугу-тугу аһаан сылдьаахтыыра буолла, ...курсуйбут ыт сааҕын үөнү-көйүүрү кытта тутан сиир дииллэр. Төһөтө кырдьыгын-сымыйатын билбит суох.

Дьөөкүү оҕонньор ыаһахтыырынан, былыр, Куонаан уол төрүттэригэр Күөгэйээн удаҕан диэн төрөөн-үөскээн олорон ааспыт үһү. Эдэр сааһыгар бэйэтигэр тийинэн өлбүтүн туһунан ынырыгы кэпсииллэр эбит. Ол муннаах сааһын ситэригэр кэлэн моһуогурбут. Биирдэ от мунньан баран, атырдьах ыйын сөрүүн киэһэтигэр олоҕор тахсан истэҕинэ, сис ортотугар биир хара-дьоруо аттаах мааны эдэр киһи хантан кэлбитэ биллиминэ көрсө түспүт. Ол киһибит хатааһын чолбонун курдугунан чаҕылыччы көрбүт уоттаах харахтаах, ортотугар сүһүөхтээх сыыйыы көнө кырыылаах муруннаах, ымайдаҕына марбата биллэ көстөн кэлэр үрдүк иэдэстээх, үөһээҥҥи кырыылаах уоһун кынатын тупсаҕайдык даллатан биэрэр дириҥ суолуктаах, уһун ыас хара көҕүллээх, дьиппиэн кэрэ сэбэрэлээх, үрдүк, көнө уҥуохтаах киһи эбитэ үһү. Арай уратыта диэн, маратынан быһа соппут курдук арахса көстөр хап-хара таныылардааҕа үһү.

Дьэ, ол эр бэрдэ атыттан ойон түһэн Күөгэйээн кыыска утары хааман кэлэн икки илиитин утары уумммут уонна: "Эн миигин билэҕин буолбат дуо?" - диэн ыйыппыт. Онуоха кыыс, бэйэтэ да билбэтинэн иһин түгэҕиттэн саҥа таһаарбыт: "Ээ, билэбин, мин эйигин уон түөрт сааспыттан ыла күүппүтүм" - диэбит уонна илиитин утары уумммут. Онуоха хара таныылаах эр киһи, кыыс икки ылгын чыкыйатыттан хаба тардан ылан эмискэ бэйэтигэр сыһыары таппыт уонна чыпчылыйбакка уун утары көрөн туран эппит: "Эн бу орто дойдуга да олордоргун миэхэ ананан төрөөбүтүҥ, эн миигиттэн уол оҕону төрөтүөҕүҥ, ол оҕо ураты оҕо буолуо... Кылбардык төрүөҥ, оҕо кэнниттэн иккис талыыҥ киирэн кэнэҕэскигин кытта түүлээх былаайах кэлсиэҕэ, кэлин бу уол улуу ойуун буолуоҕа. Сэттэ сааһыттан эттэтиэҕэ, тоҕуһуттан кыырыаҕа, биһиэхэ, Хара Сылгылаахтар удьуордарыгар үҥэн-сүктэн түөрт уон түөрт өлүү төрдүн бүөлүөҕэ", - диэн баран, кыыһы синньигэс бииилиттэн ыксары кууһан ылбыт, ооруктаах тиит анныгар көтөҕөн илдьэн оҕо оҥорбут.

Хара таныылаах эппитин курдук, Күөгэйээн хат буолан ханалыйбыт, ыарахан буолан ыадалыйбыт. Оҕонньордоох эмээхсин соһуйуу бөҕөтүн соһуйбуттар, өмүрүү бөҕөтүн өмүрбүттэр. Өтөр-наар бу дойдуга эдэр киһи кэлэ сылдьыбатаҕа, кыыспыт туора эр киһилиин куодарыһыахтааҕар буолуох, айах атан кэпсэппитэ да суоҕа диэн, улаханнык дьиктиргээбиттэр да, дьиксиммиттэр да.

Кыыстарын араастаан ынньаҕалата сатаан баран таһыйан, үөҕэн-мөҕөн да көрөллөрүгэр этэр тыллара эстибит, саҥарар саҥалара самныбыт, кыыс тугу да эппэтэх, эбии нимийбит.

Кэмэ кэлэн, Күөгэйээн бэртээхэй диэн уол оҕону төрөппүт. Хара таныылаах эппитин курдук, оҕо кэнэҕэскитин кытары түүлээх былаайах кэлсибит. Ол былаайаҕы оҕо аттыттан тэйитээри гыннахтарына оҕо өлөрүнэн часкыйара үһү. Онтон ыла былаайаҕы оҕону кытта биирге суулуур буолбуттар.

Күөгэйээн ити кэмтэн ыла мэнэрийэр, кэлин кистээн удаҕамсыйар идэлэммит. Аны ойууру-тыаны, алааһы-хонууну кэрийэ сылдьан тохтообокко ыллыыр-туойар, көтөр-сүүрэр, кыыл-сүөл саҥатын үтүктэр кэмэлдьилэммит. Ол иһин буоллаҕа буолуо биир да дүөгэтэ, доҕоро суоҕа үһү. Айбыт аҕата Төгүл оҕонньор кэрээниттэн тахсан кыыһын кырыы-таныйа үөт түрэҕинэн кулаан бардаҕына, кыыһа, сылгы курдук тыбыыра-тыбыыра кистээн дьырылатара үһү. Оҕонньордоох ыксаан, Дьэҥкэ диэн ойууну ыҥыттарбыттар. Дьэҥкэ көрүүлэнэн баран тугу билбитин-көрбүтүн кэпсээн биэрбит. Төгүл оҕонньор, үөһээ дойду илэ абааһыларын кыыспын буулаабыт ыар тыыннара, удьуорбун-хааммын тоҕо баттыа диэн, кыыһын кутун-сүрүн төрөөбүт аан алаһатыттан, сириттэн-дойдутуттан киэр үтэйтэрбит. Онтон ыла кыыс ыаллары кэрийэ сылдьан, ыал тугу тук гынарынан аһаан сиэн сылдьаахтаабыт. Биир үтүө күн, Күөгэйээн, Дьэҥкэ ойууннаахха кэлэн былаайахтаах оҕотун хааллараан баран сүтэн хаалбыт. Ону ким да көрдүү да барбатах. Инньэ гынан ол оҕону Дьэҥкэ ойуун улаатыннарбыта дииллэр.

Кыыһа сүппүт сайыныгар, атырдьах ыйын сөрүүн киэһэтигэр, Төгүл оҕонньор оттоон кэлэн иһэн, атаҕын иҥиирэ эмискэ тардан биир ооруктаах тиит анныгар сынньана олорбут. Ол олордоҕуна, сиккиэр тыал лабааны хамсаппытыгар тиит үрдүттэн элбэх кыймаҥнас маҥан үөн бөҕөтө үрдүгэр саккыраабыт, сытыйбыт сыт аҥкылыйбыт. Оҕонньор сибиэркээн үөһээ-алларaa көрүөлэммит, сибиэн сибикитин сэрэйбит, устунан этин сааһа аһыллан атыйан барбыт, иэнэ кэдэҥнээн тамана тарпыт, куйахата күүртэлээбит, улаханнык куттана быһыытыйбыт. Хойуу лабаа быыһыгар туох эрэ ыйанан турар эбит. Ыга куттаммыт оҕонньор олоҕор тийэн дьоҥҥо тыллаабыт, Дьэҥкэ ойууну ыҥыттарбыттар. Элбэх кулут-чаҕар дьону хомуйан кыыс моҥнубут тиитигэр үүрэн аҕалбыттар. Кутталыттан сап-салҕалас буолбут Тырыыҥка диэн, үйэтин сааһын тухары хамначчыт киһини үнтү көбүөлээн, көхсүн тобулута сынньан тииккэ ытыннарбыттар. Киһилэрэ тииккэ ыттан кыыс сэмнэҕэр чугаһыахча буолан иһэн сарылыы-сарылыы төттөрү сурулаан түһэр эбит, ону алларaттан кымньыыннан сискэ мииннэрэн, тоһоҕоннон эмэһэтин кэйиэлээн өрө үтэйэ турбуттар. Ол курдук сордонон, эрэй-муҥ бөҕөннөн, тиит үөһээҥҥи төргүл мутугар моҥнубут кыыстарын кырамтатын сэмнэҕин түһэрбиттэр. Бу тиит төрдүгэр Күөгэйээн хара таныылаахха оҕо оҥотторбут эбит. Бука, ону тэһэ санаан кэлэн ити дьүһүлэннэҕэ. Тырыыҥка сордооҕунан уонна кини курдуктарынан кыыстарын харайтаран, тииттэн чугас сискэ кистээбиттэр. Дьэ ол курдук Күөгэйээн удаҕан, буор кутун төрөөбүт алааһын сиһигэр күүһүнэн харайтарбыт уонна үөр

буолбута үһү дииллэр. Ийэлээх аҕата санаа-оноо самнарар күүһүн уйбакка үс сылы быһа эрэйдэнэн баран утуу-субуу өлөөхтөөбүттэр.

Күөгэйээн уола сэттэ сааһыттан эттэтэн, тоҕус сааһыттан түөрт уон түөрт өлүү төрдүгэр кыырар, аата аатамат улуу Былаайахтаах ойуун дэтэн төрөөн-үөскээн ааспыта үһү. Кини биир уол оҕоломмут, ол оҕо бүтэй эттээх, дьилэй сииннээх буолан, үлэлээн-хамнаан сэттэ уол оҕолонон Лаппаахыларга тийэ киэҥ халыҥ аҕа ууһун тэниппит. Былаайахтаах ойуун тоҕус уон тоҕус хаарын ааһан баран өлөрүгэр кэриэһин этэригэр: "Хаһан эрэ кэнэҕэски кэнчээри ыччаппар, дүҥүрдээх улуу ойуун буолан төрүөҕүм" - диэбитэ үһү. Ол эппитэ туолан ити Куонаан уол эрэйдэнэн эрдэҕэ...

Оо дьэ, буоллаҕа... Ити уол, аныгы сиэринэн, үрдүк үөрэҕи бүтэрэн, бу Тураҥнаах оскуолатыгар ананан кэлбитигэр, ийэтэ эрэйдээх үөрдэ да этэ... Тоҕуста оҕоломмуттарыттан тыыннаах ордон хаалбыттара ити, Куонаан эрэ. Онтубут баара отутун туолан баран буолан-хаалан турдаҕа... Саатар ойохтоммото, оҕо-уруу төрөппөтө, дьиэ-уот да тэриммэтэ. Өтүөхтэр сиэннэрэ биэлсэр Саргылыын бэртиилэр дииллэрэ, уолбут кэнники онноогор ийэтин да чугаһаппат буолбут, эгэ кыыһы эҥэрдэһиннэриэ дуо.

ИККИС ТҮҺҮМЭХ

ЭТИГЭН КӨСТҮҮ

Аныгылыы сиэринэн тутуллубут саха дэриэбинэтин биир кыараҕас хоһо. Истиэнэҕэ хагдаҥ эһэ тириитэ ыйаммыт, аан үрдүгэр аҕыстаах лөкөй муоһа сааллан адаарыйан турар. Таҥас ыйыыр ыскаап, остуол, олоппос. Ыһыллыбыт таҥастаах тимир орон үрдүгэр Куонаан уол ыалдьа сытар. Бэрт өр эрэйдэммит илистибит көрүҥнээх. Кэлиҥҥи күннэргэ тииһигирэн туран улаханнык бэргээтэ. Туох баар хаана барыта төбөтүн иһигэр мустан дэлби барыахтыы ыгылларга дылы гынар, икки кулгааҕа тохтообокко чуҥкунуур, кып-кылыгырас, чып-чылыгырас ойуун кыаһаанын курдук ииримтийэр хатан тимир тыас ыраатан кэлэ-кэлэ төбөтүн иһигэр өй-мэйдээҕи тулуппат үлүгэрин түһэрэр. Оччоҕо Куонаан хараара чөҥүрүйбүт харахтарыгар хатат саҕар уотунуу өргөстөөх кыымнар чаҕылларга дылылар. Уол өлөр мөхсүүтүн мөхсөр, тыына хаайтаран бобуллан ыла-ыла өрүтэ эппэҥнии уһуутуур, айаҕыттан күүгэн аллан икки дьабадьытынан сыраан буолан тохтор, онтон оскуйуохча буолан иһэн иҥиир ситиитин таттарбытынан барар... Эмискэ бабыгырыы түһээт кутуран кулуһуппутунан барар... Куонаан иччитэ суоҕунан көрбүт харахтарыгар этигэн көстүүлэр элэҥнээн ааһаллар:

- аллараа үөдэн түгэҕэр түһэрэннэр өлүү ууһун төрүттэрэ, ардьай аһыылаахтара, дэгиэ тыҥырахтаахтара, сытыы тумустаахтара хайыта-тырыта тыыталлар, этин-сиинин сэймэктээн ый-күн ыһыаҕа оҥороллор... Эмиэ да, барбатах балык миинин курдук бүдүө-бадаа күннээх, кэрбэнэн бүппүт кэлтэгэй ыйдаах бадараан-идэрээн дойду

... эмиэ да аҥаар харахтаах, дьаллайбыт дьабадьылаах, силлибит уостаах, муостаах-туйахтаах, тириилээх, хатырыктаах эмис-тот, ырыган, уҥуох-тирии адьарайдар, кэрэххэ туттуллубут хороҕор муостаахтар кырамталара, эмиэ да кыраман, өлөөн, эмиэ да дьабын дойдулара, эмиэ да Улуу тойон уоттаах хараҕа, кырдьаҕас ойуун хаахтыы-хаахтыы бэлэһигэр силлиирэ барыта уол хараҕар ытыллан ааһар... Ыарыһах эмиэ өй-мэй, түҥ-таҥ барар, хабырына-хабырына хаахтыыр, силлиир, бабыгырыыр баллыгырыыр, сэниэтэ эстэн өйүн сүтэрэн өлбүтэ тыыннааҕа биллибэттии уокуйа налыйар...

ҮҺҮС ТҮҺҮМЭХ

МЭҤЭ ХАЛЛААН БЭЛЭҔЭ

Үөтүүлээх үрдүк мэҥэ халлаан хабыллар хаба оройуттан, сир уонна халлаан ситимнэһэр киинин сиксигинэн, аҕыс дапсыырдаах аан чаҕылҕанынан арчылатан, тоҕус этиилээх уордаах этиҥинэн дьөһүөлэтэн, тоҕус толомон маҕан халлааны тобулан, аҕыс хаттыгастаах араҕас маҕан халлааны ааһан, сэттэ халлааны силийэ көтөн, алта халлааны арҕара сылдьан, бэһис халлааны биэрэстээн, төрдүс халлааны төлө көтөн, кырах мэччийэ халлаан кытыытынан кыырайан, биир олох биһирэмнээх туонатынан дьиэ күлүгүнээҕи үс хаттыгастаах өндөл маҕан халлааны нөҥүөлээн, аллараа диэкки, аан ийэ дойду аллар маҕан таманыгар, туруу бараан дойду огдолуйбут отуор-муор олоҕун көннөрсө, кэнчээри ыччат кэскилэ, тоҥуй ыччат тускула диэн, тоҕус үйэ тохору толкуйга торумнаммыт, аҕыс үйэ ахсын анаарыыга аахсыллыбыт, сэттэ үйэ устата сиигэ-сэмэҕэ сиксиллибит үөһэттэн айдарыылаах, үрдүктэн үөтүүлээх, ама киһиттэн атын дьылҕалаах Куонаан уолга анаммыт этитиилээх дүҥүр таҥнары сатыылаан иһэрэ...

Кырылыы турар кытыллаах, быстан түһэ турар быардаах, чөҥөрүйэр чүөмпэ күөллээх, алааска майгынныыр сир арҕаа баһыгар самналлыбыт саха балаҕана турар. Чүөмпэ илин өттүнэн хара тыа хааман киирэн салгыы барыаҕын сааравбыттыы өҥөйбүт. Бур-бур буруолуур балаҕан таһыгар, иҥнэри барбыт сэргэ аттыгар, отуччалаах ураанхай икки тобугар сөһүргэстээн, икки илиитин үрдүк мэҥэ халлаан диэкки өрө далланнатан тугу эрэ көрдөһөн, ааттаһан эрэрдии халаахтатар. Хараҕыттан халыйан тахсар ууну харыларынан хаһыйан кэбиһэ-кэбиһэ халлаан хабыйар хаба ортотунан халаарыччы одуулуур, хаанынан оҕуолуор дылы хатырбыт уостара хам буолбакка тугу эрэ ботугуруур...

Эмискэ уол кыламмытынан өрө ойон туран эккирээмэхтээн ыла-ыла дьигиһийбэхтээн хараҕын уутун, сыынын-сыраанын тыбыыран кэбистэ, бабыгырыы-бабыгырыы үэһэттэн туох эрэ түһэн иһэрин утары тоһуйан ылардыы үнүөхтүү-үнүөхтүү өрүтэ ыстаҥалаата...

Үс сыл устата кэтэспит үөтүүлээх дүҥүрэ кэмэ-кэрдиитэ кэлэн, анала-дьылҕата таайан бу кыырайан-кылбайан иһэрэ... Куонаан уол кэтэһэн туран иҥиир ситиитэ биирдэ лаһыгырыы түһээт дүҥүргэ утары ыстанан кэбистэ, хаһыырбытынан хап гыннаран ылла. Дүҥүрү сүрэхтээх быарыгар хам кууһан олорон, дүҥүр үөһээ

муоһун диэккиннэн хаҥас кулгааҕын даҕайан тугу эрэ иһиллээтэ онтон дүҥүр алларaa муоһун диэккиннэн уҥа кулгааҕын даҕайан эмиэ тугу эрэ иһиллээтэ. Чочумча буолаат, Куонаан дүҥүрүн икки түһэхтэригэр өйөннөрөн утары көрөн олорон ытаата... Хаҥас харахтарыттан тоҕус үүт маҥан таммах дүҥүргэ топ-топ таммалаата, уҥа хараҕыттан түөрт хааннаах хара таммах түстэ, уол таммахтары икки ытыһынан дүҥүргэ иҥэрэ имэрийэ сотон кэбистэ уонна аргыый аҕай туран кэлэн, кыра оҕону бигиирдии хамсанан биэтэҥнээтэ, сыыйа дорҕоон таһааран быста-быста бөтүөхтээн ис-иһиттэн энэлийэн-онолуйан киирэн барда...

ТӨРДҮС ТҮҺҮМЭХ

АМА ДЬОНТОН АРАХСЫЫ

Куонаан уол эһэтин Лаппаахы өтөҕөр баран баран бөһүөлэккэ быкпатаҕа быданнаата. Бэҕэһээ таммах ардах түспэккэ туран этиҥ этэн ньирилэппитэ, чаҕылҕан чаҕылыннаабыта, дьикти этэ... Дьөөкүү оҕонньор: "түүнү быһа дүҥүр тыаһын иһиттим, ыттар улуйан таҕыстылар, арааһа үөһээҥҥилэр дүҥүрдэрэ кэллэ бадахтаах, сүөһү тутуннахха, уол таҥаһын-сабын тэрийдэххэ табыллар, мин барытын дьаһайыам, Куонааҥҥа баран кэлиэм" - диэн оҕонньор уол дьонугар кэпсээтэ уонна ас-таҥас ылан баран өтөхтөөтө.

Ити кэмҥэ олохтоох сэбиэт сэкиритээрэ Агафия Сидоровна тыллабырынан оройуонтан милииссийэни кытта иирээки быраастара кэлэн, сэбиэт дьиэтигэр Куонаан дьонун ыҥыттарбыттара. "Уолу куоракка, иирээки барааҕар ытабыт, хараччы иирбит киһи обществоҕа бары өттүнэн кутталлаах, ол-бу сымыйа сурахтан дьон саҥата сүрдэннэ, онноoҕор оскуола оҕолорун саҥата-иҥэтэ абааһы-ойуун буолла диэн учууталлар оройуонҥа үҥсүбүттэр" - диэн, муос-таас курдук эттилэр.

Куонаан балаҕаныттан тахсан бөһүөлэктиир суол диэкки хайыһан санньыйан турар. Сотору соҕус буолаат, суһал көмө массыыната өрө бирилэтэн кэлэн сэргэ аттыгар хорус гына тохтоото. Массыынна аана аһыллаатын олохтоох сэбиэт бэриһидээтэлэ Уйбаан Уйбаанабыс сэкиритээринээн таҕыстылар. Милииссийэни кытары быраастар, бүтэһигинэн олохтоох биэлсэр кыыс Саргы таҕыстылар. Бары уолга утары хааман кэллилэр, Саргы массыына таһыгар туран хаалла. Оройуонтан тахсыбыт хоттуоска курдук муруннаах модьу-таҕа быраас нууччa киһи Куонааҥҥа тоҕо кэлбиттэрин кэпсээн көбүөлэттэ, ол-бу буолбакка барсаҕын, бэйэҕэр үчүгэй буолуо диэн буолла. Куонаан саҥата суох эргиллэн балаҕаныгар киирдэ, кинини Дьөөкүү оҕонньор дүҥүрүн утары тута тоһуйа көрүстэ. Уол дүҥүрү ылан умайа турар көмүлүөгүн иннигэр сөһүргэстээн олорон уотун уонна дүҥүрүн кытта кэпсэтэр курдук балай эмэ баллыгыраата, бүтэһигэр уһуутуу-уһуутуу дьигиһийбэхтээн ылла, уокка хас да сүүмэх сиэл бырахта. Таһырдьаттан киирбиттэр маны саҥата суох көрөн турдулар, арай милииссийэ: "чэ, чэ артыыстаан бүт, бардыбыт!" - диэн көбдьүөттээтэ. Куонаан туран дүҥүрүн Дьөөкүү

оҕонньорго туттараат таһардьаны былдьаста. Бары субуруһан тахсан туох да саҥата-иҥэтэ суох массыынаҕа олороот бөһүөлэк диэкки кууугунаттылар.

Массына түннүгүнэн Тураннаах бөһүөлэгин ойдом-сойдом турар дьиэлэрэ элэҥнээн ааһаллар. Куонаан дьиэтигэр тохтоон, ийэтин кытта көрүһүннэрдилэр, кыра суумкаҕа ас-таҥас сыыһын бэлэмнээбитин биэрэн иһэн ийэтэ уолун кууһан сыллаан ылаары гыммытыгар, Куонаан ийэтин илиитин булгуйа хаһыйан баран массыына иһигэр киирэн хаалла. Массыына салгыы айаннаата. Мас кыһын аттыгар ийэтэ эмээхсин эрэйдээх оҕотун кытта букатыннаахтык арахсан эрэрин сэрэйбиттии, эрэйи көрбүт сүрэҕиттэн ыгыллан тахсар хараҕын уутун былаатын уһугунан сотто хаалаахтаата. Бэтэрээ балыыһа дьиэтин сабыылаах түннүгүн быыһын сэгэтэн, Саргы кыыс, "олохпун барытын илдьэ бардыҥ" - диэбиттии уу-хаар баспыт харахтарынан ааһан иһэр массыынаны сүр курустук одуулуу турда...

БЭҺИС ТҮҺҮМЭХ

ИИРЭЭКИ БАРААҔАР КӨРСҮҺҮҮ

Дьокуускай куорат, иирээки барааҕа. Куонаан уолга уһун сиэхтээх ырбаахыны кэтэрдэн баран тимир ороҥҥо ыксары кэлгийбиттэр. Икки маҥан халааттаах үскэл көрүҥнээх нууччa уолаттара күүстэринэн Куонаан айаҕын атытан эмп куталлар, сиэстэрэ кыыс киирэн тымырыгар укуол биэрэр. Муннукка биир кырдьаҕас саха оҕонньоро итини барытын тонолуппакка одуулуу олорор. Үлэһиттэр барбыттарын кэннэ оргууй аҕай уол аттыгар кэлэр. Куонаан хабырына-хабырына титирэстээн ылар, оҕонньор хаҥас ытыһынан уол сирэйин таарыйбакка эрэ үрдүнэн имсэтин имэрийэр, онуоха уол уоскуйан, устунан нухарыйан барар. Оҕонньор утуйан эрэр уолу сыныйан одуулаһар, чинчилиир, билгэлиир быһыыннан тутан-хабан көрөр. Халтаһаларын атытан көрөр, таныыларын имэрийбэлиир. Оҕонньор тугу эрэ ботугуруу-ботугуруу уол иһиттэн тугу эрэ хостоон эрэрдии сарбаҥныыр, араастаан хамсанар. Куонаан айаҕын атытан тылын таһаарар, талыыта киирбит дьахтар курдук өрө мөҕөн барар.

Куонаан кута киниттэн арахсара дьэргэлгэн буолан көстөр. Үкчү Куонаан курдук киһи салгынҥа устаҥныы уйдарар, муостаҕа үктэнэрэ-үктэммэтэ билллибэттик аргыый аҕай хамсанан тахсар аан диэкки барар. Уһун көҕүллээх, ахтатын бүөлүүр туох эрэ бытырыыстаах сарыы таҥастаах уонна атын таҥастааҕа көстүбэт. Оҕонньортон ураты атын ыарыһахтар итини барытын өйдөөн-дьүүллээн көрбөттөр. Кут ааны аһан тахсан иһэн уун утары сиэстэрэ дьахтарга сааллар, дьахтар сарылаабытынан киэр эһиллэр, кут туохха эмэ мэһэйдэппиккэ холоммокко салгыы бара турар. Туох буолбутун өйдөөбөтөх сиэстэрэ дьахтар сулбу ойон туран килиэр-малаар көрүтэлиир, чугас киһи баарын булан көрбөт, мэнээк кылан

да кылан буолар. Үлэһиттэр сүүрэн кэлэн туох буолтун ыйыталаһа сатыыллар, дьахтардара кураанаҕы ыйа-ыйа "он меня хотел... хотел убить... он голый был, я почувствовала..." - дии-дии күөх харахтарынан мээнэни мэндээриччи көрүтэлиир...

АЛТЫС ТҮҺҮМЭХ

МҮҺҮЛГЭЛЭР ДУОРААННАРА

Киирэн эрэр күн кыыһар саһарҕата тыа саҕатын умаппыт. Кытара кыыһан тимирэн эрэр күннээх урукку дьыллар уорҕаларыгар, былыргы дьыллар мындааларыгар, ааспыт үйэлэр ахтылҕаннаах туоналарыгар, мөҥүрүөн мүһүгэлэр кэлэн ааспыт дуорааннарыгар, - Куонаан уол кута, урукку олорон ааспыт олохторун кэмин-кэрдиитин диэкки, бастаан кимтэн эрэ куотардыы кэннин хайыһан көрөн ыла-ыла, онтон улам уоскуйан, бүгүйбэхтээн, тыбыыран ыла-ыла торҕо сэлииннэн түһэ турда.

Улуу сыһыы уйгулаах туоната. Сыһыы ортотунааҕы буор булгунньахха Моҕол ураһа кылбайан турар, тулатыгар элбэх ураһа сэтиилии тиһиллэн оһуохайдаан эрэрдии тоҕуоруспут. Түптэ буруота унаарар, оҕус айаатыыр, сылгы кистиир, ыттар үрэн моргуһаллар, оҕо-дьахтар саҥата чаҕаарар. Илинтэн илгэлээх салгын "ил" гына имэрийэ илгийэр.

Күн суһуктуйуута, күнүскү түбүктэн, күүстээх үлэттэн сылайбыт сындаа сылаатын таһаарааары, элэйбит эккэ-сииҥҥэ эрчим эбээри оҕону-дьахтары, эмэни-эдэри утуйар ороҥҥо, сымнаҕас сыттыкка угуттуу сылаанньытыыта моҕол ураһа иһигэр моһуок кэпсэтии буолбута.

Ураһа иһигэр, дархан олбоххо ыыс-араҕас баттахтаах аар кырдьаҕас ыраахтан-чугастан ыччаттарын ыҥыттаран кэриэһин этэ сытар. Оҕонньор аттыгар түөрт аҕа ууһун баһылыктара, сэттэ уолуттан тыыннаах хаалбыттара кэлэн тураллара. Уолаттар аҕалара оҕонньор айыы сааһын быдан ааһан бэйэтин бэйэтэ кыаммат буолан эрэриттэн дьиксинэллэрэ. Ол да иһин ыһыах кэнниттэн бэйэлэрэ мустан субэлэспиттэрэ. Аҕаларын олус бүдүгүрэ кырдьан моорук буолан "атан" өлөрүн кэтэспэккэ, ааты-суолу ыыппакка, "ытыгылаан" кэбиһэргэ быһаарыммыттара. Дьэ ол үлэхтээх күннэрэ үүнэн, уолаттар, түөһэйэн эрэр аҕаларын иннигэр нөрүһэн тураллара.

Оҕонньор:

- Дьэ уолаттарыам, кэриэспин этэн кэҕиибитим, аман өспүн этэн амалыйбытым үс сыла буолла да өлөн быстыбакка орон бөҕө буоларбар тийдим. Күн-түүн айбыт айыыларбар аттанар күммүн кэтиирбэр кэлтэйдим, маныырбар маратыйдым... Эрэй-муҥ бөҕөтүн көрдүм, туох анньыым-харам иһин манньык уһаттылар буолла, үс уолбун иннибэр уктубутум таайда дуу... кэлиэх буоллахтарына кэлэн быстыбатылар, дьоҕуһаныахпын саныыбын... Сирбин уоппун кытта кэпсэтэн көрүөм этэ...

Онуоха улахан уол иилэ хабан ылан этэр:

- Оо дьэ! Аҕалаатар аҕабыт эттэҕиҥ сүрүн! Күн сирин көрдөрбүт ыччаттарыҥ айбыт аҕабытын туох диэн сириэхпитий, туох диэн сиилиэхпитий? Эн билигин да тэтиэнэххин, эн тылгын аҕа уустара бары аахсаллар... Арыы чаллах анараатынан эбэҕин киллэрэн көрдөрүөхпүт онтон кэлэн баран салгыы кэпсэтиэхпит, биһиги манна үс-хас хонорбут буолуо... Инньэ диэн хыйыаҥый, чэ тур, тахсан хаамса, дьаарбайа түһүөҕүҥ.

Барыларыттан эдэрдэрэ Куонааҥҥа майгынныыр уол:

- Алааһын дыргыл сытынан тыын, көтөр-сүүрэр саҥатын истэн көнньүөр, күүстэ-сэниэтэ эбин.

Оҕонньор бу эрэ саҥа өйдөөн-дьүүллээн көрбүттүү кыра уолун кыҥастаста уонна:

- Нойоон, акаарыны тыллаһыма, күүс-сэниэ киллэрэн тыын уһаттынарбыттан аастым ини, удьуор-хаан ситимин сэниэтэ эйиэхэ иҥмит чинчилээх, быһымахха былдьаппатаххына уһун үйэлэ-нииһиккин, киэҥ көҕүстэн - диэн баран туран барда.

Уолаттар аҕаларын икки өттүттэн өйөөн сыһыы саҕатынан хатыҥнаах томтор диэкки аргыый аҕай хаамсаллар, тугу эрэ кэпсэтэллэр. Томторго тахсан чочумча тура түһэллэр. Улахан уол имнэммитигэр кыра уол аҕатын кэннигэр буола түһээт хоонньуттан буспут сыалаах сылгы хартатын сулбу таһыйан ылар, икки уол оҕонньору тиэрэ хаҥас гыннараллар, оҕонньор соһуйан саҥа аллайан эрдэҕинэ уол сылгы хартатын оҕонньор айаҕар симэр, эрдэттэн хаһыллан бэлэмнэммит, көстүбэтин диэн отунан-маһынан хаххаламмыт ииҥҥэ уолаттар айбыт аҕаларын умса анньан кэбиһэллэр, тута көмпүтүнэн бараллар. Куонаан кута итини барытын көрөн турар, кыра уолтан хараҕын араарбат, кини үүт-үкчү Куонаан курдуга...

СЭТТИС ТҮҺҮМЭХ

ТИМИРИИ

Куонаан кута, отон уга олбохтоох, сугун уга суулаах, үрүҥ муох үктэллээх аар тайҕа арҕаһын дабайан, ындыы сиһи өрө ыттан, тараҕай таас таманнардаах туруук тоҕой тумул үөгүлүүр оройун ыһыытыыр мындаатыгар, чөкөөттүү хаһыырар чөрөйөр саалыгар тахсан, үрдүк сыҥаһа таас эркиннээх хайа үрдүттэн, иппит аһаппыт ийэ тайҕатын иитин саҕатын, төрөөбүт-үөскээбит төлкөлөөх сирин киэҥ тунатын, дохсун силлиэ домнообут, иччилээх тыал илбийбит, хомуһуннаах холорук дьалбыйбыт дорҕоонноох добун дойдутун ойуулаах-мандардаах отун-маһын одуулаан, сүдүрүүннээх сүдү айылҕатыгар сүһүөхтээх бэйэтэ сүгүрүйэ, хоолдьуктаах бэйэтэ хоҥкуйа кэлэн турара.

Үс үөстээх, үрүҥ көмүс сүүрүктээх, кырылыы турар кыһыл көмүс кытыллаах, күлүмнүү сандаарбыт күн уота сыдьаайдаах, аралыйа оонньуур алмаас таас дьаралыктаах Бүтэй Бүлүү хотун эбэкэ, хаһыыра-хаһыыра халлааны кытта хабырыһар хабырынар харгылаах хабырҕата - Хаана эбэ хотун, хайыр таһынан хам

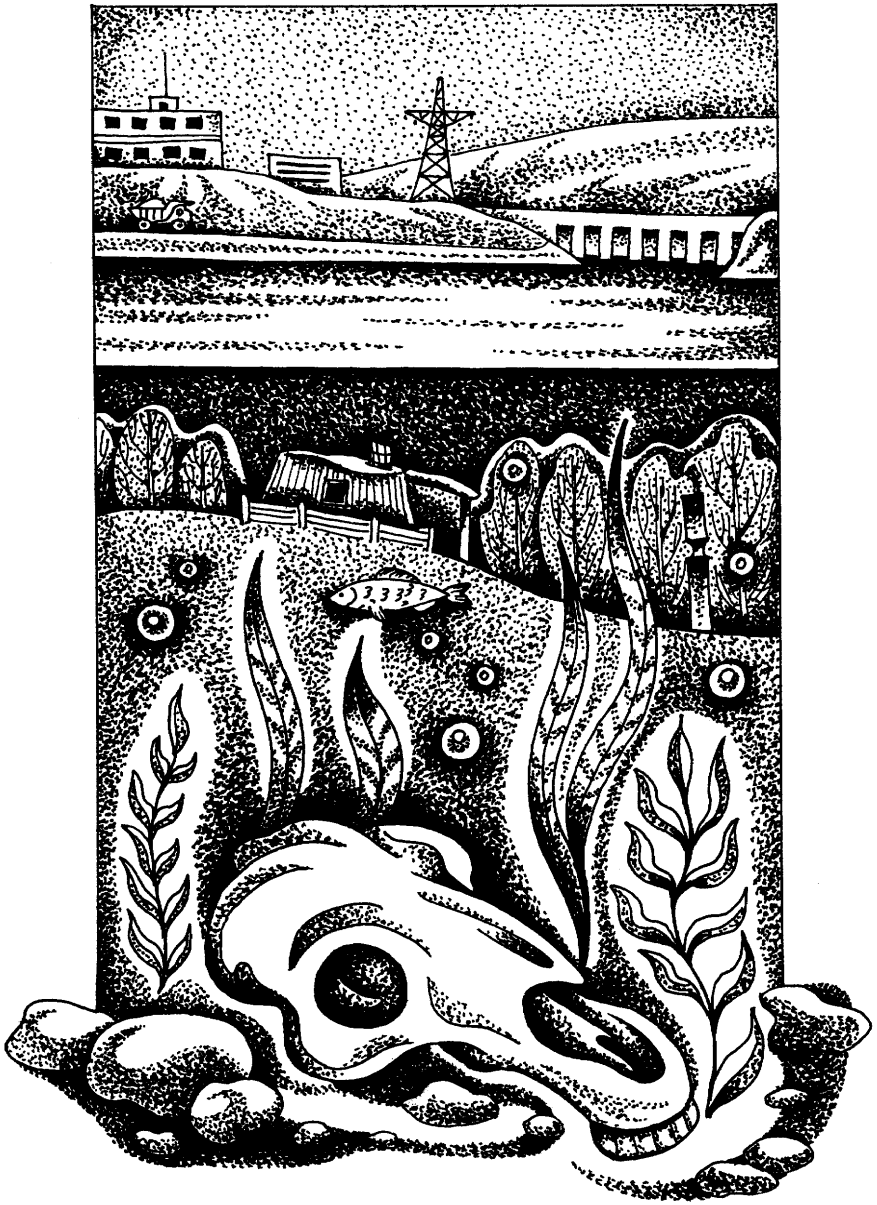

хааччахтанан, устар уутун сүүрүгэ кэдэрги дэбилийэн, эргэнэ хара тыа диэкки эргиллэн, эбээн-саха эйэлээх олоҕун тимирдэ эрийэ ытылла эҥсэн иһэрэ...

Кэлии омуктар кэмэ-дьүүлэ биллибэт кэрээнэ суох кэмэлдьилэрэ, ирбэт да тоҥу ибилитэ тэпсэр иитэ-саҕата суох идэмирдээх иҥсэлэрэ, саас үйэ туххары саас-сааһынан сааһыланан олорбут Садын олохтоохторун сарсыҥҥы саргыларын сарылаппытынан садаҕалаары, бүтүн Бүлүү сахатын бүгүҥҥүлээх эрэ оҥороору харах уута буолан хара тыа диэкки халыйан, сылаас сымнаҕас хоойдоох сыһыы-толоон диэкки сырҕан эһэлии сыыллан-сыҕарыйан эрэрэ...

Куонаан кута томороон дойдутун дьогдьойор саалыттан үөһүн таттара үөгүлүү-үөгүлүү, Ындыы сиһин ыһыытыыр мындаатыттан ытыы-ытыы, улаҕата көстүбэт унаарыйар киэҥ улуу тайҕатын, сылыктаан да сыаната биллибэт сыа-арыы сыһыыларын-толооннорун халҕаһалыы анньан иһэр хара дьай хараардыбыт уутуттан харыстыаҕын баҕарбыттыы, хайахтаах хара быардаах хаанын халыһыта хамсатардыы хараастыы хаһыытын түһэрэ сүүрэн маҕыйда.

Тула өттүгэр дэлбэритэ барар тыастар иһиллэллэр, хара күдэрик өрүтэ ыһыллан тахсар, тыраахтар, массыына тыаһа ньирилиир, улахан хаһыы-баһыы, тутуу бара турар сүдү тыына биллэр. Кут тыа саҕатыгар турар биир саха балаҕаныгар көрдө көрбүтүнэн сүүрэн тийэн балаҕан илин өттүнээҕи түннүгүнэн иһирдьэни кыҥастаһар.

Балаҕан иһигэр, бу дойду ытык кырдьаҕаһа Туой Хайа олохтооҕо, үтэһэ мунду өлгөм үөрүүтүн билбит, ырыган ыалыкы астыланын амсайбыт үтүө эр булчут Кыыдаан уола Кыраһа оҕонньор, Одун хаан оҥоһуута дьулааныттан дьулайан, Чыҥыс хаан ыйааҕа тыйыһыттан саллан суон нүһэр санааҕа баттатан, сүөм түһэн, харыс намтаан аал уотун иннигэр аргынньахтаан олороро. Ыыс-быдан ыарахан санаалар киирэллэрэ...

- Сүдүрүүннээх сүдү айылҕа оҕото, уһугун-түмүгүн булларбатах одурҕаннаах уһун куйаар олохтоох сах-саха бараххан, үгүс-үтүмэн үйэлэргэ үтүрүллэн да, үтэйэн да кэлбитин аатыгар, кэлэҥҥи үйэлэр кэтиинчэлэрин быта кэтэххэ ыттыбыт кэрээнэ суох кэмэнэрэ кэлэн, удьуорга-хааҥҥа умньамматах "убайдар" көстөннөр "уйгу-быйаҥ олоҕу уһанабыт"-диэн умсугутан, хайыр таастан харчы оҥорор хаан салыҥнаах хара дьайдаахтар, ууттан уоту ылар удаһыннаах уорба өйдөөхтөр, иҥсэ мэнэгэйдээх илбис идэмир идэлээхтэр, айгырастаах-силиктээх аан ийэ дайдыкабыт ахталыйар аар тайҕатын, өбүгэлэрбит өтөхтөрүн, төрөөн төннөр төлкөлөөх ийэ буорбутун, түөлбэлээн олорор төрүт үтүө дойдубутун, кэлэр кэнчээри ыччаппыт кэскилин түҥнэри домноон, умсары дапсыйан уу түгэҕэр умсары хоолдьуктаан тимирдэн эрдэхтэрэ тугун баҕас сүрүкэтэй, тугун баҕас ыныргай!!!

Ааһан иһэн албынныыр аан туман тыыннаах адьарай абааһылара айбардыыр, көрдөрбүтүнэн туран балыйар көй салгын тыыннаах көлдьүн үөрдэрэ көрүлүүр, алдьата туран "абырыыр" ааттаах, өлөрө туран "өрүһүйэр" саҥнаах, күөйэ сылдьан көҥүлү күөмчүлүүр, күрүөх бараан түүннээх кутүр үйэ үүннэ, арбаҕастаах да абыраабат алдьархайдара ааҥнаата... Айыы киһитин аанай-туонай абаккатын ама ким истиэ баарай?!!!

Таһырдьа массыына кэлэн тохтуур тыаһа иһиллэр, элбэх дьон нууччалыы саҥаран баллыгыраһаллар. Аан аһыллаатын дьон иһирдьэ кутулла түһэр. Кааскалаах тутааччы нууччалар, хаалтыстаах тойоттор уонна икки хас сахалыы барбах саҥарар сахалар, оҕонньорго нууччалыы-сахалыы буккуйа көбүөлээбитинэн бараллар:

- Кыраса огонньер почему саботажтыыгын! Разве не знаешь, манна Булүүй гэһэ тутулларын! Сколько раз объясняйдаатыбыт! Элктричество! Прогресс!! Сайдыы!! Почему ты такой упрямый как козел стариккын? Билигин скоро, очень скоро манна все уу буолуо, все люди мантан бардылар эн эрэ кааллыҥ, эһиэкэ партия таас дьиэ биэриэ! Понимаещ! Уу кэлэрэ биир чаас каалла.

Биир саха киһитэ бартыбыалтан "москуобускай" буокканы ойутан таһааран Кыраһа сирэйин иннигэр үҥкүрүҥнэтэр.

- Оҕонньоор, чэ маны "тэп" кыннаран баран улахан айдаана суох баран хаалыаххa, атуо эйигин хаайыыга угуохтара...

Оҕонньор тугу да хардарбат, өһүөннээх баҕайытык барыларын кэриччи көрүтэлиир. Биир милиисийэ таҥастаах нуучча, үчүгэйинэн барбат буоллаҕына күүстэринэн кэлгийэн илдьэр бырааптаахтарын, кини государственнай тутуу былаанын тоҕорун, партия ытар политикатын өйөөбөтүн, мэһэйдэһэрин, Туой Хайа олохтоохторун "дойдугутуттан көһүмэн"- диэн дьон өйүн-санаатын буккуйа сылдьыбытын, түмүгэр кини бүрүстүүпүнньүк буоларын быһаарар.

- Да че с ним цермониться, надеть наручники и в машину к чертовой матери! - хайалара эрэ баргыйар.

Хас да киһи кэлэн тутаары гыммыттарыгар, оҕонньор сүр сымсатык оронун үрдүгэр ойон тахсан, истиэнэҕэ ыйанан турар саатын хаба тардан ылаат дьон диэкки туһаайар уонна муҥур уһукка тийэн кэрээниттэн тахсыбыт киһилии этэр:

- Илэ чиччиктэр! Киэр дьүгэлийиҥ, кэридэхтэр! Сиик курдук симэлийиҥ сиэхситтэр! Мин бу дойдуга төрөөбүтүм, бу дойдуга өлүөҕүм, мантан харыс сири халбырыйыам кэриэтин хара буору уобуом, хаан тоҕуом! Өбүгэлэрим ытык сирдэриттэн, хараллыбыт ийэ буордарыттан сүһүөҕүм ууллан тохтуон иннигэр сүөм да сири сыҕарыйыам суоҕа!!

Кыраһа саатын хаалтыстаах тойон диэкки туһаайан дугдурук гыммытыгар киһитэ хараҕын симээт ньахчайан барар, салҕалыы-салҕалыы аан диэкки чинэрийэр. Дьон бары тахсар ааны былдьаһаллар. "Собаке собачья смерть, пусть помирает старый дурак, якут-баламут, псих несчастный!" - дииир саҥа иһиллэр. Балаҕан аанын таһыттан тугунан эрэ баттаталлар, оттон Кыраһа ааны иһиттэн олуйар.

Кыраһа оҕонньор саатын төттөрү ууран баран оһоҕун күөдьүтэр, арыы, сиэл аҕалан аал уотун аһата-аһата, алгыыр-кырыыр икки ардынан туох баар көймөстүбүт хомолтолоох хоргутуулаах санаатын тимэҕин сүөрэн төтөлө суох саҥаран кулуһутар.

- Оо-оо-оо, суо дьэ сорум да буолар эбит, тойон эһэм! Орто дойдуга олус да анньыылаахтар ураты мустаннар, хара санаалаахтар хаама суох ханыылаһан хааланнар Сир Ийэ хотун сидьиҥ анньыыны кыайбакка ылтаһын өлүү буолан ыбылы

хатарыгар тийдэ, таас өлүү буолан тимирэригэр тийдэ. Сайдыы диэн сараһыннара саллар саас үйэ тухары саха киһитин саргытын сааратыах бэйэтэ буоллаҕа, ураанхай ууһун олоҕун оччотуох бэйэтэ буоллаҕа. Сүүрүгүрбэт сүлбэ далайы үөскэтэн, сүллүүкүн бииһин ууһа буоланнар киһи-сүөһү кутун-сүрүн, үйэттэн-үйэ тухары сүүдьүтэн-сүүйэн ыланнар сүтэрэр-өһөрөр кэмнэрэ, көһүтүллүбэтэх-күүтүллүбэтэх өттүттэн күөрэйиэх бэйэтэ буоллаҕа! Өтөх төнүргэстээх, буруо кыымнаах, сурт кэриэстээх, тэлгэһэ чэрдээх диэн Ытык хаан ыйааҕын ыстылар, Төрүт хаан төлкөтүн төлөрүттүлэр, төрөөбүт сиргэ көмүллүбэт, иитиллибит сиргэ кэриэстэммэт оҥордулар. Уо-аа, Күөх далай иччитигэр көҥүлбүнэн бэринэн көрдөһөн-ааттаһан эрэбин... Бүлүү Хотун эбэкэм быралыйар бырастыы!

Балаҕаны улам-улам уу ылан киирэн барар. Оҕонньор кыһаммакка, уотун иннигэр илбиһирэн туран тимирдиэхситтэри кыраан таныйар... Уу умайа турар уот таһымыгар таҕыстар-тахсан уоту саба ыһар. Туман-буруо. Туох да көстүбэт, оҕонньор кырыыһа иһиллэр, уу халыйар. Уол кута балаҕан түннүгүнэн Кыраһа оҕонньорго майгыннаан көстөн ааһар...

АХСЫС ТҮҺҮМЭХ

ЧАЧАЙБЫТ КЭМ

Маҕан кылабыыһатын үрдүк мыраана. Киһи уҥуохтара. Куонаан кута уҥуохтар кыраадаларын эргийэ тугу эрэ көрдүүр быһыыннан кэрийэ хаама сылдьар. Мэҥэ таастар бичиктэрин кыҥастаһар. Кут, кытыы диэкки көннөрү остуолба эрэ анньыллан турар, кыра ылтаһын сыыһыгар суруллубут 379-44 ньүөмэрдээх көмүккэ кэлэн, көрдөөбүтүн булбуттуу остуолбаны илиитинэн имэрийэн көрө-көрө аргыый аҕай тула хаамта, нөрүйэн турбахалаата, онтон мыраан сыырын үрдүгэр сорунннуулаахтык хааман кэллэ.

Саха байааанын да, саха мөкүтүн да көмүс уҥуоҕун көхсүгэр көтөхпүт, араҥас уҥуоҕун арҕаһыгар кистээбит Ытык Мыраан үрдүттэн, Туймаада хочотун таас дьиэлэринэн, араас иирбэ-таарба тутууларынан, сытыйбыт-ымыйбыт көлүччэлэринэн, үрэхтэринэн, иичэх-баачах суолларынан туолбут туонатыттан ыарахан тыын ыгыллан тахсан арҕааҥҥы Ытык хайалар ыраас тамааннарыттан хаайтаран, хайа диэкки хайыһыаҕын дуу, төттөрү түһүөҕүн дуу саарбахтаабыттыы ыаһыран ыйанан турара. Туймаада илин өттүнэн Өлүөнэ эбэ, салыйбыт кут сатаҕай санаатын, ыыс-туман ыар тыыннаах салгынын иҥэриннэҕинэ кини эрэ иҥэринэн илдьэ барыахтыы, ыллар хаамыы долгуннуун ыаһахтаһа, сэлии-дьоруо сүүрүктүүн сэһэргэһэ холку модуннук, наҕылыччы, халыйа устар.

Сүрү-куту салыппыт, сүүһүнэн омуктар сүрэхтэрин, өйдөрүн сүүйбүт-сүүнэ сүүлүк сүүрбэһис үйэ бүтэһик онуһа аҥар илии тарбаҕын иһинэн хаалан хойуутугар чачайан эрэр кэмэ...

Куонаан уол кута Ленин болуоссатын хоту өттүнэн киин уулуссаннан сүүрэн киирэр. Ииреэхи бараа̄ҕыттан хайдах арахсыбытай да оннук таҥастаах. Дьон кинини көрбөт, кут барытын

көрө истэ, айан-сүүрүүннэн Ленин пааматынньыгар тийэн кэлэн тохтуур, бэрт уһуннук сыныйа көрөр. Толкуйдуу түһэн баран, Ленин илиитэ ыйбыт сирин диэкки, өрүс үрдүнээҕи ытык уокка тийэ сүүрэр, баран иһэн Верховнай Совет дьиэтин иннинэн ааһар, дьон сирэйигэр-хараҕыгар 1986 сыллааҕы быһыы-майгы көстөр:

- катокка охсуһуу, нууччa, саха кыра-кыра бөлөхтөрө киирсиилэрэ, мунньахтар, миитин, уулуссаннан хаамыы, буруйдаахтары тутаттааһын, суут, ССКП КК ыйааҕа...

Ытык уот таһыгар кэлэн сөһүргэстээн ылар, . кини долоҕойо, сүүрбэһис үйэ сүр-кутун сүүдүппүт сүрдээх сүпсүлгэниттэн сүһэн ылбыт сүүрүҥүй өйдөбүллэрэ хааннаах сүүдүрүүн көстүү буолан таммалаатылар (музыка, ырыа иһиллэр)

"Тыгын кырдьаҕас саҕаттан,
тылыбан ньыҥыл дьылҕалаах,
тыйыс сахалар буолабыт...

- Ксенофонтовтар, Күлүмнүүрдээх көстөн ааһаллар онтон гражданскай сэрии кэминээҕи ырыа иһиллэн, Ойуунускайдаах, Омуоһаптаах этигэн көстүү буолан көстөн ааһаллар, салгыы ынчык, оноллуйуу музыка, репрессия көстүүллэрэ, Ойуунускайдаах өлүүлэрэ, сэбиэскэй кэм...

Кут өрүс үдүнээҕи суол кытыытынан хаамар, аара итирик охсуһа сылдьар сахалары көрсөр, биир кыыстаахтар онтулара эмиэ итирик. Нууччa уолаттара кэлэн сахалары кырбаан баран кыыһы дьиэ анныгар соһон киллэрэн күүһүлүүллэр. Кут итини барытын көрөн баран тус хоту диэкки түһүнэр.

Кыайыы болуоссатыгар кэлэн кэрийэ хаамыталыыр, аҕа дойду сэриитин кэминээҕи ырыа ньиргиэрэ иһиллэр, сэрии дуораана, сахалар тыылга үлэлээн сордоно сылдьаллара көстөн ааһар.

Кут салгыы сүүрэн кэлэн 1 N-дээх холуонньаҕа хаайыылаахтар ортолоругар сылдьара көстөр. Үксэ саха ыччата.

ШИЗО - хаайыы иһигэр хаайыы. Көҥүлэ суох көҥүлүн быһыы. Кэрээниттэн тахсыбыт кэлэтиилээх кэмэлдьи, мара майгы, быһымах быһыы, куһаҕан дьаллык, сиэмэх, сиэхсит, талабырдьыт, халабырдьыт, таҥнарыахсыт, синигэр түспүт, сидьиҥ, содур, алдьытыылаах адьынат, өс, хойох, албын, түөкүн, сүүлүк диэн аньыылаах ийэ куттар сирдээҕы кыраманнара-киһи киһиэхэ анаан туппут хаайыыта. Ол эрэн манна үксүн быһымахха былдьаппыттар, түбэлтэҕэ түҥнэстибиттэр, чэпчэки санааҕа оҕустарбыттар, аргыттан тэмтэрийбиттэр сыталлара. Уһуннук, элбэхтик сыталлара уонна дьэ дьиҥнээх аньыыны оҥорооччу уһуйаанын ааһаллара. Киһи ийэ кута сиэр-майгы дириҥ дьэбэрэтигэр түһэрэ. Мантан ыраатыран, чэпчээн, кэрэннэн туолан тахсааччы суох буолара.

ТОХСУС ТҮҺҮМЭХ

ИЧЧИЛЭЭХ КӨТҮҮ

Иирээки барааҕа.

Ыарыһах Куонаан, утуйбут курдук ороҥҥо сытар, кэм да кини үрдүгэр, мааҕыҥҥы оҕонньор барыйан турар. Уол аргыый аҕай хараҕын аһар, арай көрбүтэ, иннигэр турар оҕонньор уонна хаһан эрэ кини дьылҕатын түстээбит Былаайахтаах ойуун диэн төрүтэ, бу кэлэн турар эбит. Оҕонньор сэрэммиттии, уолу сыҥааҕыттан ылан, айаҕын атытан, бэлэһигэр силлээн пал гыннарбыт, сүүһүттэн сыллаабыт, кэтэҕиттэн өйөөн туруорбут. Уол уонна оҕонньор, ис-истэриттэн сырдаан, сарын сарыннарыттан өйөнсөн, тахсан бараллар. Балыыһа дьоно дөйөн, алааран туран хаалаллар уонна туохтан эрэ, эмиэ да куттаммыттыы, соһуйбуттуу, сөхпүттүү-махтайбыттыы, туохха эрэ эрэммиттии, кэннилэриттэн батыһа көрөллөр.

Таһырдьа. Сарсыарда күн күөрэйэ тахсыыта, оҕонньордоох уол сардаҥалаах сарсыҥҥы күнү уруйдуу, хаамса тураллар.

Уол балаҕана көстөр. Куонаан балаҕаҥҥа киирэн, дүҥүрүн ылар, оҕонньор хоонньуттан былаайах ылан биэрэр. Ытык дүҥүрү ыҥыттаран ылбыт Куонаан ойууҥҥа эһэтэ Былаайахтаах ойуун былыргы үйэлэр быыстарыттан кэлэн, ааспыт дьыллар арҕастарыттан түһэн, иччилээх көтүүгэ иитэр киэһэтэ үүммүтэ. Ойууну кыырыыга бэлэмнээһин сиэрэ-силигэ туолбута. Мустубут дьон балаҕан иһигэр киирбиттэрэ. Иһирдьэ-таһырдьа сырыы тохтообута. Им-тым икки ардынааҕы най бараан налыйбыта. Түннүк бүөлэммитэ, аан хатаммыта.

Ыар тыыннаах ыас хараҥа, суоһар тыыннаах уу чуумпу, өһөр тыыннаах өлүк иһийии балаҕан иһигэр таҥнары сатыылаабыта.

Өһөн эрэр уокка, Аан ийэ дойдуттан арахсарга алгыс этээри, Аал уот иччитин аһатаары аҕыйах хаппыт маһы туруору уурбут кэннэ, көмүлүөк адаархай уота өрө барчалаамахтаан күүдээпчилэнэн ылбыта, балаҕан кыараҕас иһин өрүскэлэспиттии иҥсэлээхтик салаамахтаабыта. Ол онно, хараҥа муннуктан хара күүс харбаан ылыа диэн хааннара бөҕүөрэ куттанан эттэрин таттара олорбут-дьон абыраллаах сырдык диэкки сыҕарыс гыммыттара... Өйдөрө-санаалара дөйүөрбүт, өҥсөлөрө куурбут кэмнэригэр Куонаан ойуун уйулҕаннаах домноох тйугунан дьону этэр тылын ис хоһоонугар кэбэҕэстик киллэрэн өй-төй ыыппыта. Кыаһааннар кылырҕаһар, чуорааннар чулурҕаһар, хоболор хобуҥнаһар куйаханы күүрдэр кураанах тимир тыастара дүөрбэ дуҥур дүрбүөнүгэр олорсон, өй-мэйдээх тулуйбат өрө күүрүүтүн өрбүттэрэ, өлбүттэри кытта уһугуннарбыттара. Балаҕан иһигэр баппат элбэх күлүктэр күлэр эмэгэт буолан көбүөхтэһэ көппүттэрэ. Төгүрүктээн турар түҥ бараан дойду төлкөлөөх түөрэҕэ түөрэҥнээбитэ. Кэриилээн турар кэй-бараан дойду кэнэҕэскилээх киэбэ кээбэҥнээбитэ. Уйулҕаны улугурдар улук-нуурал уйаар-кэйээр эйгэ уйуһуйа уһуктан уһуутаабыта. Урастатар умсулҕаннаах уолуһутар кутуруу, алыптаах алгыстаах

анысханнаах айаннаах аан арбатыы, мэнэгэйдээх тулуйбат мэнээк мээрилээх мэй мэнэрийии мэнээктээбитэ.

Амалыйар алгыстаах айыы тыыннаах Алыас-Арчы аймах-билэ дьоҥҥо анаммыта. Дьабынтан дьайыылаах дьалыҥнаах-имэҥнээх Дьаар-Дьалбыйыы дьааһыйбыта. Куоттарар саҥалаах куба лахсыырдаах, холу-бууту холбуур хомуһуннаах хоргуннаах хордооһун хообугунаабыта. Өлбүт өбүгэлэри өндөтөн туруоран өл хаптарар өстөөх хоһоон өрөөбүт уоһа өһүллүбүтэ. Кэҥсик сыттаах, кэлэмтэлээх кэритиилээх кэп туонуу кэриэлийбитэ.

Сатамматы салайар саталаах санаа, туолбаты толорор торумнаах толкуй, баары суох гынар, суоҕу баар гынар, ырааҕы чугаһатар, ыараханы чэпчэтэр, ыарыыны үтүөрдэр ый кыыһын ыйааҕынан ыатарбыт ыҥыраныы ылыннарыылаах ыһыахтаммыта. Күн уолун көрдөрүүтүнэн күлүмүрдэммит көрүүлэнии күөнүнэн оонньообута, көҥүлүнэн көрбүтэ.

Эдэр ойуун оонньуута ириэнэх хааннаах, илдьиркэй мэйиилээх, икки атахтаах, иннинэн сирэйдээх истэр-көрөр буолуоҕуттан, аҕыс иилээх-саалаах, айгырастаах силиктээх аан ийэ дойдутун аҕа халлааныттан арааран анаарар буолуоҕуттан ыла илдьэ кэлбит, ииппит-үөрэппит иччилээх илэтийиитин таһынан, ииримтийии иһинэн арбатыылаах алгыстаах, илбийиилээх, дьалбыйыылаах иччилээх көтүү буолан илэ-бааччы иэгинийбитэ... Сааныылаах сарсыарда үүнэн эрэрэ...

1993 с. Дьокуускай

"САРСЫН САРСЫН САРСЫАРДА"

АННОТАЦИЯ К КИНОСЦЕНАРИЮ

Мировоззрение всякого этноса, его традиции, верования, космогенные понятия лежат в основе определения самого народа, нации. Мировоззрение саха, одного из древнейших народов мира, сформировавшегося тысячелетия назад, основывается на традициях, идущих из глубины веков, священных обрядах, обычаях, сохранившихся до наших дней. В них заложена идея о многократном рождении на Срединной земле мать-души человека.

Сюжетную линию сценария составляют переживания души молодого человека своих прошлых жизней. Судьбой ему предначертано в своей четвертой жизни стать проводником мировоззренческой, космогенной связи времен (шаманом).

Действие происходит в современном якутском селе в семье Кириллиных. Тридцатилетний учитель якутского языка Куонаан Кириллин в течение трех лет психически болен (эттэтии). По его словам, он находится в ожидании явления из Верхнего мира бубна, как знака признания его шаманом. Современные врачи, считая его опасным для окружающих, помещают в психиатрическую лечебницу. Там происходит встреча нынешнего Куонаана с предком в девятом колене, великим шаманом Былаайахтаах. Старик-шаман помогает душе Куонаана отделиться от больного тела. Отделившись, душа как бы наблюдает со стороны, встречая свои прежние жизни, перемещается во времени и пространстве.

Первая встреча соответствует времени прихода древних саха на территорию современной Якутии, времени междуусобий и столкновений разных племен. Вторая - соответствует времени строительства Вилюйской ГЭС и затопления Садынского района. Третья - современности. В конце концов душа возвращается в тело. Куонаан и старик идут навстречу утреннему солнцу. Действие завершается камланием и становлением шамана.

Востановлена связь времен, будущее открылось пред людьми в новом свете. Народ, помнящий истоки, не потеряет своего национального "Я".

Картина расчитана на один час.

1993 г.